

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΠΑΥΛΟΣ ΚΡΙΝΑΙΟΣ, ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ, ΓΙ-
ΑΝΝΗΣ ΚΑΤΣΟΥΡΗΣ, ΚΩΣΤΑΣ ΠΡΟΥΣΗΣ, ΦΟΙΒΟΣ
ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ, ΝΙΚΟΣ ΠΕΝΤΑΡΑΣ

353-355

ISSN 0554 - 3363

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

Υπεύθυνος έκδοτης: ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Ανδροκλέους 2, Λευκωσία, Τηλ. 465900

Για τους Συνδρομητές Έλλάδας:
Παρακαλώ να πληρώνεται ή συνδρομή στην ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΕΛΛΑΔΟΣ
Πίστωση Λογαριασμού 080/51260530
στο όνομα: Παναγιώτης Κ. Χρυσάνθης
αιτιολογία: Συνδρομή περιοδικού «Πνευματική Κύπρος» έτος ...
και να μās στέλλεται ή απόδειξη για τὰ βιβλία μας.

Έτήσια συνδρομή	Κ€4.00
Έτήσια συνδρομή διά βιβλιοθήκες, σχολεία, οργανισμούς	Κ€5.00
Έτήσια συνδρομή Έλλάδος	\$20 (δολάρια)
Έτήσια συνδρομή έξωτερικού	\$20 (δολάρια)
Τιμή τεύχους	Κ€1.00

Τὰ χειρόγραφα δέν επιστρέφονται. Κλισέ και φωτογραφίες επιστρέφονται.
Ανάτυπα πληρώνονται στον τυπογράφο.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΑΥΛΟΣ ΚΡΙΝΑΙΟΣ: Έξι ποιήματα	121
Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Δημοσθένης Σεβέρης	122
ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΤΣΟΥΡΗΣ: Αναφορά στο πεζογραφικό έργο του Λουκή Ακριτά και ιδιαίτερα στον «Κάμπο»	123
Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Επίγραμμα	135
Κ. ΠΡΟΥΣΗΣ: Ο Απόστολος Ανδρέας στην Κύπρο	136
Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Στα όγδόντα χρόνια του Μιχ. Κυθραιώτη	146
ΦΟΙΒΟΣ ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ: Ο Νεοκλής Κυριαζής ή ομάδα έκδοσης του περιοδικού «Κυπριακά Χρονικά» Λάρνακας	147
Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Επίγραμμα	159

ΚΑΘΕ ΜΗΝΑ — ΠΝΕΥΜΑ ΚΑΙ ΖΩΗ — Κ. Χρυσάνθη «Χαιρετισμός στα 25 χρόνια του Κέντρου Έπιστημονικών Έρευνών» — ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ — Κ. Χρυσάνθη: Φ. Δημητράκοπουλος «Από την άλληλογραφία Σεφέρη - Λουίζου», Γ. Κιτρομηλίδης «Μορφές τής Κυπριακής Λογοτεχνίας», Κ. Άσημακόπουλος «Οί βραδινές καμπάνες», Βασ. Κρασίτη «Έθνος τὸ εὖσομο», Γ. Βραχίμη «Ένα εκατομμύριο χρόνια», Κ. Παπασταύρου «Κύπρια περιβαλλοντικά», Ά. Κωνσταντινίδης «Ένας παππούς παραμυθᾶς», Τούλας Κακουλλή «Ο μάγος τής Ειρήνης», Μιχ. Σταφυλᾶς «Ομόκεντρες άνομοιογένειες» — ΑΝΑΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ — Ν. Πενταρά: Κ. Χρυσάνθη «Τ' όνειρο τής Παναγίας» — ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ — Φοίβου Σταυρίδη: Για τῆς έφημερίδες του Θ.Φ. Κωνσταντινίδη — ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ — ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ — ΔΙΟΡΘΩΣΗ — Κ. Προυσή: «Βιβλιογραφικό σημείωμα στο έργο «Έλληνες ποιητές και πεζογράφοι».

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΙΜΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Υπεύθυνος: ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΧΡΟΝΙΑ Δ΄

ΜΑΗΣ - ΙΟΥΛΗΣ 1990

ΑΡ. 353-355

ΕΞΙ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Η ΚΥΑΝΟΔΟΞΗ ΕΛΠΙΔΑ

Ἄλκυόνες, γλαρόνια τ' ἀφροῦ, χελιδόνια τῶν μικρῶν μελτεμιῶν
σὲ ποιά βίβλο ἢ ἄσμα ἀσμάτων τῆς θάλασσας
θὰ εἰκονογραφήσω τὸ σχῆμα τῆς λευτεριάς τοῦρανοῦ σας,
σὲ ποιά λύπη θὰ θυμηθῶ τὴν κυανόδοξη ἐλπίδα σας;

ΜΠΟΡΕΙΣ ΝΑ ΠΛΗΓΩΣΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΤΡΑ;

Μὲ τὸ βελονάκι τοῦ πεύκου θὰ ράψω τὸ σχισμένο πουκάμισο
τοῦ Ἑρωτοκρίτου πουνέντη
μὲ τ' ἀγκάθια τοῦ ρόδου θ' ἀγκυλώνω τὸ πόδι τῆς Ἀνοιξῆς,
μὲ τ' ἀκονισμένο λεπίδι θὰ κτυπήσω ὀλόγισια στὴν καρδιά τοῦ ἀνάληπτου ἔρωτα.
- Μπορεῖς νὰ πληγώσεις τὴν πέτρα; Μπορεῖς νὰ ματώσεις τὸ σύννεφο;

ΤΑ ΜΝΗΜΟΝΙΚΑ

Ἐλᾶτε, ἐλᾶτε μνημονικὰ στὸ σπιτικὸ πυρομάχι
νὰ ζεστάνετε τὰ παγωμένα σας χέρια·
Ἐλᾶτε, ἐλᾶτε σκίεσ, πεθαμμένα ἀσαβάνωτα ὄνειρα
ν' ἀκούσετε τὴν γαγιά σας φωτιά νὰ ἱστορεῖ τὰ μαυλιστικὰ παραμύθια σας.

ΣΑΝ ΤΗΝ ΓΥΝΑΙΚΑ ΤΟΥ ΛΩΤ

Ἐνα βῆμα πιὸ μπρὸς εἶνε ἡ νίκη
ἕνα βῆμα πιὸ πίσω εἶνε τὸ βάραθρο
θὰ σταθῶ λοιπὸν στὸ μεταίχμιον· θὰ μαρμαρώσω λοιπὸν
στὴν οὐδέτερη ζώνη· θὰ γίνω μιὰ στήλη ἀλάτι σὰν τὴν γυναῖκα τοῦ Λώτ!

Η ΟΡΦΑΝΗ ΠΥΓΟΛΑΜΠΙΔΑ

Θ' ἀνοίξω τὸ παράθυρο νὰ μπεῖ ὁ ἀποσπερίτης
 ν' ἀνάψει τὸ φυτῆλι τοῦ λύχνου
 θὰ κλείσω τὸ παράθυρο νὰ κατέβει ὁ ἀποσπερίτης
 νὰ κρατήσει τρυφερὴ συντροφιά στὴν μικρὴν ὀρφανὴ πυγολαμπίδα.

ΘΑΛΑΣΣΙΝΟ ΕΙΔΥΛΛΙΟ

Ἕνα σχοῖνο, σμαράγδινο ἐπιφώνημα θαυμασμοῦ
 ἀντίκρου στὴν θάλασσα
 μιὰ γυμνὴ κολυμβήτρια, τὸ χιονάτο πανί, τὸ ἐξωκλήσι στὸν κάβο
 σιντεφένιο μικρὸ καβουράκι, γιὰ στάσου ἐδῶ πέρα στὰ φύκια
 νὰ γιομίσω μὲ τὴν θαλασσινὴ παρουσία σου τὸ θαλασσινό μου εἰδύλλιο.

ΠΑΥΛΟΣ ΚΡΙΝΑΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΣΕΒΕΡΗΣ

(Σεβέρειος Βιβλιοθήκη)

Τῶν εὐγενῶν γραμμάτων στυλοβάτη
 καὶ τῆς εὐεργεσίας πρωτόθρονε
 μέγαρο πνεύματος ἐδώρησες ὀρθόδοξα
 τροφή γιὰ τοὺς βλαστοὺς Ἑλλήνων.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΟ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΛΟΥΚΗ ΑΚΡΙΤΑ ΚΑΙ ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΣΤΟΝ «ΚΑΜΠΟ»

Ο Λουκῆς Ακρίτας¹ εξέδωσε τα μυθιστορήματα «Νέος με καλὰς συστάσεις» (Αθήνα 1935), «Ο Κάμπος» (Αθήνα 1936) και «Αρματωμένοι» (Αθήνα 1947). Ἄφησε ἀκόμα τα θεατρικὰ ἔργα «Ὁμηροῦ» (Αθήνα 1956), «Θεοδώρα» (Λευκωσία 1965) και τα ἀνέκδοτα «Αγαμέμνονας», ἔργο εφηβικὸ και πρωτόλειο και το «Ὅπ' αγαπὰ παιδεύει» που ἀνέβηκε στο θέατρο το 1941 ἀπὸ το θίασο Μαρίκας Κοτοπούλη². Τέλος μια σειρά ἀπὸ διηγήματα, με πιο γνωστὸ το «Κυπαρίσσι»³ συμπληρώνουν το ὅλο πεζογραφικὸ του ἔργο.

Ὀλόκληρο το ἔργο αὐτὸ δεν μπορεῖ να θεωρηθεῖ ιδιαίτερα εκτεταμένο, εἶναι ὁμως αρκετὰ μεγάλο, ἀν σκεφθεῖ κανεῖς ὅτι ο δημιουργὸς του πέθανε σχετικὰ νέος, στα πενήνταἔξη του χρόνια, και ὅτι στη ζωῆ του ἢ τουλάχιστο στα δεκαπέντε-εἴκοσι τελευταῖα του χρόνια ἡ λογοτεχνία δεν ἦταν ἡ κύρια ἐνσασχόλησή του.

-
1. Γεννήθηκε στη Μόρφου το 1909. Σπούδασε στο Παγκύπριο Γυμνάσιο (διδασκαλεῖο) και δούλεψε δάσκαλος στη γενέτειρά του, στη Σύγκραση (χωριὸ της ἐπαρχίας Ἀμμοχώστου) και στο Κελλάκι (χωριὸ της ἐπαρχίας Λεμεσοῦ). Ἐφυγε για την Αθήνα στα 1930. Δούλεψε για λίγο ως συντάκτης της Μεγάλης Ἑλληνικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας. Στα 1932 μπῆκε στη δημοσιογραφία και ἀρχισε να ἐργάζεται στις ἐφημερίδες «Ἐστία» και «Πρωΐα».

Πολέμησε στο ἀλβανικὸ μέτωπο ως ἀπλὸς στρατιώτης ἀπὸ ὅπου ἔστειλε ἀναποκρίσεις στην «Ἐστία». Στα χρόνια της κατοχῆς ἐξέδιδε την παράνομη ἐφημερίδα «Καθημερινὰ Νέα» που συνέχισε να την ἐκδίδει και μετὰ τον πόλεμο ως τα 1946.

Ἦταν μέλος της τριμελοῦς ἐπιτροπῆς στην οποία παράδωσαν οι Γερμανοὶ την Αθήνα ὅταν ἀποχωροῦσαν. Στην πρώτη ἐλευθερη κυβέρνηση (1944) διορίστηκε Ὑφυπουργὸς Τύπου.

Ἐντάχθηκε στην ΕΠΕΚ του Πλαστήρα και το 1950 ἐγινε γενικὸς γραμματεὺς της. Ἐκλέγηκε βουλευτῆς το 1951. Ἐξέδωσε την ἐφημερίδα «Ἑλληνικὰ Χρονικὰ» και το περιοδικὸ «Κόσμος, Ἐπιστῆμη και Ζωή».

Ἐπανεκλέγηκε βουλευτῆς της Ἐνωσης Κέντρου το 1963 και το 1964. Μετεῖχε στην κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου ως Ὑφυπουργὸς Παιδείας. Πέθανε το 1965 στο Λονδίνο, ὅπου πῆγε για θεραπεία.

2. «Το 1941 ο Ακρίτας εμφανίζεται και σαν θεατρικὸς συγγραφέας. Ἡ Μαρίκα Κοτοπούλη ἀνεβάζει στο θέατρο της λεωφόρου Πανεπιστημίου το ἔργο του «Ὁνειρο ἀγάπης» με τον τίτλο «Ὅπ' αγαπὰ παιδεύει», στο οποίο τον κύριο ρόλο, τη θεῖα Εὐτυχία, ἐνσαρκώνει ἡ ἴδια ἡ ἀλησμόνητη μεγάλη πρωταγωνίστρια. Να ἡ ὑπόθεσή του με δυο λόγια: Ὁ Ἀλέξης αγαπὰ μια κοπέλλα. Ὁ πατέρας της δε θέλει να τη δώσει, γιατί σχεδιάζει γι' αὐτὴν ἕνα πιο πλούσιο γάμο· ἡ θεῖα Εὐτυχία ἐτοιμάζεται να βάλει δυναμίτη στο κτήμα του πλοῦσιου, ὥστε να τον καταστρέψει οικονομικὰ ἢ ἔτσι να μη θέλει πια ο ἐκλεκτὸς γαμπρός να πάρει το κορίτσι που αγαπάει ο Ἀλέξης. (...) Τον ἀνεψιὸ (Ἀλέξη) τον ἀπόδωσε ο Στέλιος Βόκοβιτς. Ἐπαιζαν ἀκόμη ο Βασίλης Λογοθετίδης, ο Χρῖστος Τσαγανέας, ο Διονύσης Παπαγιαννόπουλος, ἡ Ἐλὲνη Χαλκούση κι ἡ Νίτσα Τσαγανέα». Βλ. Α. Περνάρη, Λουκῆς Ακρίτας ο λογοτέχνης αγωνιστής, Λευκωσία 1973 (ἀνάτυπο ἀπὸ την «Πνευματικὴ Κύπρον») σ. 6.
3. Λουκῆ Ακρίτα, Διηγήματα, Λευκωσία 1986. Στην ἐκδοση περιλαμβάνονται τα διηγήματα: Κι ἔτσι ξεπουλήθηκε τ' ἄλογο (1933), Ὁ ἴσκιος τ' ἀφεντικὸ (1934), Μονόλογος συνταξιούχου (1935), Πρωινή κεςία (1936), Το κυπαρίσσι (1939), Μακρινὴ γνωριμία (1939), Ἐὲνη γῆ (1939), Μπροστὰ τραβᾶει ο Θεοδωρῆς (1961), Το φορτίο του ἀνθρώπου (1961). Ἐνδεχεται μια πιο ἐξαντλητικὴ ἔρευνα να ἐντοπίσει και κάποια ἄλλα διηγήματα. Την ἐργογραφία του Α.Α. βλ. Α. Χατζηθωμᾶ, Λουκῆς Ακρίτας (1902-1965), Λ/σία, 1985, σ. 6-15.

Μια πρώτη, λοιπόν, παρατήρηση που θα μπορούσε εύκολα να γίνει είναι ότι η πεζογραφία του Λουκή Ακρίτα είναι έργο κατά κύριο λόγο νεότητας. Το «Νέος με καλές συστάσεις» κυκλοφορεί στα 1935 και ο «Κάμπος» στα 1936, όταν δηλαδή ο συγγραφέας τους είναι εικοσιέξη και εικοσιεπτά χρονών αντίστοιχα που σημαίνει ότι γράφτηκαν σε ακόμα πιο μικρή ηλικία. Το ίδιο ισχύει και για τα περισσότερα διηγήματά του που γράφτηκαν ανάμεσα στα 1933 και 1939. Μόνο οι «Αρματωμένοι» είναι έργο κάποιας ώριμης ηλικίας μια και αναφέρεται στον πόλεμο της Αλβανίας και εκδίδεται το 1947. Αντίθετα τα θεατρικά του έργα, και με εξαίρεση τον «Αγαμέμνονα», μπορεί να θεωρηθούν δημιουργήματα μιας δεύτερης λογοτεχνικής περιόδου.

Η παρατήρηση αυτή εγείρει και την ανάγκη μιας κάποιας ερμηνείας. Χωρίς ιδιαίτερη ή εξαντλητική μελέτη του θέματος θα μπορούσε να λεχθεί ότι το μυθιστόρημα, που από τη φύση του είναι το πιο εκτεταμένο λογοτεχνικό κείμενο και επομένως το πιο πολύμοχο, για το νεαρό Ακρίτα ήταν ο καρπός μιας εποχής μικρότερων κοινωνικών υποχρεώσεων και ίσως ενός προσανατολισμού ζωής που διαφοροποιήθηκε με τα χρόνια.

Για να ασχοληθεί κάποιος με το έργο του Ακρίτα και κάπως πιο ειδικά με τον «Κάμπο», όπως είναι η πρόθεση αυτού του μελετήματος, σίγουρα θα πρέπει να σταθεί, έστω και λίγο, στη λογοτεχνική πραγματικότητα της Ελλάδας αλλά και της Κύπρου, όταν ο συγγραφέας μας ξεκινούσε τη λογοτεχνική του δραστηριότητα, που συμπίπτει, αν εξαιρέσουμε τον «Αγαμέμνονα»⁴ με την εγκατάστασή του στην Αθήνα. Έτσι θα μπορέσει το έργο του να ενταχθεί με κάποια βεβαιότητα σ' αυτό που ονομάζουμε «Ιστορία της Ελληνικής λογοτεχνίας της Κύπρου»⁵. Μοιραία, λοιπόν, ο λόγος θα είναι για την περίπτωση πια στα γράμματά μας «γενιά του 1930».

Αρχικά θα μπορούσαμε να πούμε, έστω και αν έχει μια δόση αυθαιρεσίας ή και απλουστευσης, ότι αυτή η γενιά ήταν η πιο δυναμική και αξιόλογη στην ιστορία της ελληνικής λογοτεχνίας του 20ου αιώνα που συγκεντρώνει βέβαια κάποια κοινά χαρακτηριστικά ή κοινή επιθυμία απόρριψης των χαρακτηριστικών των πιο παλιών γενιών που ως τότε είχαν επιβληθεί στα γράμματα. Ο Mario Vitti που ασχολήθηκε με το θέμα γράφει: «...με την έκφραση *Γενιά του Τριάντα* μπορούμε να σκεφτούμε μια ομάδα λογοτεχνών που παρουσιάζονται νέοι, με πρωτοποριακές φιλοδοξίες, με διάθεση να έρθουν σε ρήξη με το παρελθόν ή τουλάχιστο να διαφοροποιηθούν από αυτό και από την κατεστημένη τάξη, που αποβλέπουν σε θέματα και μορφές νέες και ομοιογενείς στηριγμένες σε εμπειρίες κοινές, βιωμένες με κάποια συγγένεια. Σ' αυτή την ομάδα νέων προσχωρούν και ληξιαρχικά λιγότερο νέοι, που όμως γίνονται δεκτοί, εφόσο συμμετέχουν στις

4. Ο Χρίστος Ακρίτας μας δίνει την πληροφορία ότι ο αδελφός του σε ηλικία δεκατριών χρόνων συνέγραψε μυθιστόρημα, «αλυσταρχικού» περιεχομένου έκτασης εκατόν εικοσι περίπου σελίδων. Προφανώς επρόκειτο για απομίμηση των λαϊκών αναγνώσματων της εποχής.

5. Σκόπιμα χρησιμοποιείται ο όρος «Ελληνική λογοτεχνία της Κύπρου» αντί του «Κυπριακή λογοτεχνία» που με τις παρούσες πολιτικές συνθήκες της Κύπρου είναι ενδεχόμενο να παρερμηνευθεί. Ακόμα ο όρος έτσι όπως χρησιμοποιείται αντιδιαστέλλεται με τον όρο «Τούρκικη λογοτεχνία της Κύπρου» που φυσικά υπονοεί τη λογοτεχνική δραστηριότητα της Τούρκικης μειονότητας της Κύπρου.

ιδιες επιδιώξεις με τους νέους και που οι νέοι δεν έχουν κανένα λόγο για να τους αποκλείσουν. Το σύνολο λογοτεχνών που απαρτίζουν την έτσι σχηματισμένη ομάδα ξεκινά για να κατακτήσει το έδαφος με μια διαδικασία εξάπλωσης όπου αυτή η καλλιτεχνική μεινότητα (ή πρωτοπορία) εκτοπίζει τους παλιότερους και πηγαίνει να αποκαταστήσει μια νέα τάξη. Φυσικά με το πέρασμα του χρόνου, όταν οι πρωτοπόροι θα έχουν γίνει κυρίαρχοι του εδάφους και η τέχνη τους θα έχει επικρατήσει και δε θα αποτελεί μια έκφραση πρωτοποριακή μιας μειονότητας, θα έχει ήδη εμφανιστεί μια νέα ομάδα. Αυτό συμβαίνει για τη γενιά του Τριάντα γύρω στον πόλεμο⁶.

Φυσικά όπως παρατηρεί και πάλι ο Vitti όλοι οι νέοι αυτοί δεν έχουν μονολιθικότητα, ούτε και κοινές αντιλήψεις⁷. Γι' αυτό και η γενιά αυτή έχει μια σπάνια πολυφωνικότητα, που η απόρριψη της παρακαμασμένης πια ηθογραφίας και της περιγραφής της μίζερης φτωχογειτονιάς, δεν μπορεί από μόνη της να την εξηγήσει γιατί η γενιά αντικρίζει τα πράγματα με μια τάση ανίχνευσης σύνθετων ψυχολογικών καταστάσεων ενώ τα προβλήματα, ανθρώπινα και κοινωνικά, ξεπερνούν τα όρια και προσπαθούν να συμβαδίσουν με τη σύγχρονη ευρωπαϊκή πεζογραφία⁸.

Πάντως και παρ' όλ' αυτά «ένα γεγονός άσκησε μεγάλη επίδραση στους λογοτέχνες της γενιάς αυτής, γεγονός που ρίχνει τη βαριά σκιά του σε όλη τη μετέπειτα πνευματική και κοινωνική οργάνωση. Η Μικρασιατική καταστροφή και η ανταλλαγή των πληθυσμών που ακολούθησε. Ιδέες και όνειρα που έτρεφαν τις προηγούμενες γενιές για την αποκατάσταση του ελληνισμού στα όρια του βυζαντινού κράτους, κατάρρευσαν μονομιάς το Σεπτέμβριο του 1922 και μια καινούργια τραγικότητα και σοβαρότητα αντικατέστησαν τον προγενέστερο κάπως χιμαιρικό ρομαντισμό. Η γενιά του 30 εκφράζει στη λογοτεχνία την καινούργια αυτή ωρίμανση»⁹.

Τα κύρια ονόματα της γενιάς αυτής επιμένοντας κυρίως στη πεζογραφία είναι πολλά και αξιολόγα και όλα μαζί υπογραμμίζουν και το εύρος της και το βεληνεκές της αλλά και την πολυφωνία της. Αναφέρουμε αρκετά χωρίς διάθεση, αυτή τη στιγμή, αξιολόγησης. Γιώργος Θεοδοιάκας (1905-1966), Ηλίας Βενέζης (1904-1973), Άγγελος Τερζάκης (1907-1979), Παντελής Πρεβελάκης (1909-1985), Μιχάλης Καραγάτσης (1908-1960), Θράσος Καστανάκης (1901-1967), Θανάσης Πετσάλης (1904), Λιλίκα Νάκου (1904-1989), Στρατής Δούκας (1895-1983), Γιάννης Μπεράτης (1905-1968), Ν.Γ. Πεντζίκης (1908) και ακόμα οι κάπως πιο παλιοί Φώτης Κοντόγλου (1896-1965)¹⁰, Στρατής Μυριβήλης (1891-1969), Κοσμάς Πολίτης (1887-1974), Γιάννης Σκαρίμπας (1893-1984) και βέβαια πολλά άλλα.

6. Mario Vitti, Η γενιά του Τριάντα, ιδεολογία και μορφή, Αθήνα 1987 (τέταρτη ανατύπωση), σ. 48.

7. Παραπάνω, σ. 48 κ.ε.

8. Παραπάνω, σ. 51 κ.ε. και ακόμα σ. 76 κ.ε.

9. Λίνου Πολίτη, Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας, γ' έκδοση, Αθήνα 1980, σ. 302.

10. Για την ύπαρξη παλαιότερων λογοτεχνών που φέρνουν τα νέα μηνύματα στη λογοτεχνία πριν το 1930 ο Λ. Πολίτης γράφει: «Παράλληλα όμως, μέσα στην ίδια δεκαετία, (δηλ. τη δεκαετία 1920-1930), θα

Ως τα μέσα της δεκαετίας του 1930 η πεζογραφία θα έχει εμπλουτισθεί με έργα όπως «Η ζωή εν τάφω» (1924)¹¹, «Η δασκάλα με τα χρυσά μάτια» (1936) του Μυριβήλη, «Η Ιστορία ενός αιχμαλώτου» (1929) του Στρατή Δούκα, το «Λεμονόδασος» (1930) του Κοσμά Πολίτη¹², «Το νούμερο 31328» (1931) του Ηλ. Βενέζη, «Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν» (1933) του Μ. Καραγάτση, «Η αργώ» (1936) του Γ. Θεοδοσιά¹³, αλλά και βιβλία σαν το «Ο Ανδρέας Δημακούδης, Ένας νέος μοναχός (1935) του Παντζίκη και το «Το θείο τραγί» (1932) του Γιάννη Σκαρίμπα.

Ας δούμε όμως τι γίνεται την ίδια εποχή στην Κύπρο έχοντας πάντα κατά νου ότι η πεζογραφία στο νησί δεν είχε ποτέ, για λόγους που δεν είναι της ώρας να διερευνηθούν και ενδεχόμενα να ερμηνευθούν, την ανάπτυξη της ποιήσης και ακόμα ότι το απομακρυσμένο αυτό κομμάτι του ελληνισμού επηρεάζεται άμεσα και βαθύτατα αλλά και με μια καθυστέρηση από ότι συμβαίνει στο κέντρο, την Αθήνα.

Επομένως από την τελευταία αυτή άποψη είναι πολύ δύσκολο να μιλήσουμε για επιδράσεις της γενιάς του 1930, στην έτσι και αλλιώς ισχνότατη πεζογραφία και μάλιστα στην ίδια χρονική περίοδο.

Τέλος υπενθυμίζουμε ότι το 1931 έγιναν οι γνωστές ταραχές τα «Οκτωβριανά» που έδωσαν την ευκαιρία στην αποικιακή αγγλική κατοχή να επιβάλει στον τόπο σκληρή λογοκρισία που σίγουρα δεν ήταν στοιχείο ευνοϊκό για την ανάπτυξη της λογοτεχνίας. Τα «Οκτωβριανά» από την άποψη της στήρησης της δυνατότητας της ελεύθερης έκφρασης, παίζουν τον ίδιο ρόλο με την «4η Αυγούστου του 1936» αν και οι λόγοι που οδήγησαν στα δυο γεγονότα, αλλά και τα ίδια τα γεγονότα διαφέρουν ριζικά.

Τέλος η οικονομική εξαθλίωση της Κύπρου ήταν μόνιμο στοιχείο στα χρόνια του μεσοπόλεμου και δεν άφηνε πολλά περιθώρια για ιδιαίτερη άνθηση των γραμμάτων και κυρίως του πιο δύσκολου και πολυδάπανου εκδοτικά είδους της, του μυθιστορήματος, μόλο που οι εκδοτικές προσπάθειες των δυο

παρουσιαστούν και οι πρώτες προσπάθειες για μία απαλλαγή από την κατάθλιψη των καταστάσεων και τη διάλυση της έκφρασης και του ύφους. Ο Φώτης Κόντογλου δημοσίευσε το 1923 το πρώτο του έργο, που έγινε δεκτό με ιδιαίτερη εύνοια, ιδίως από την κριτική που χτυπούσε την υπάρχουσα κατάσταση, το ίδιο χαιρέτιστηκε σαν απαλλαγή από τα παλιά που προοιωνίζε κάτι καινούργιο η πρώτη εμφάνιση του Θράσου Καστανάκη (1924). Κάτι καινούργιο σαν να ετοιμάζεται, ανάλογο με ότι ετοιμαζόταν στη δεκαετία που προηγήθηκε από το 1880». Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας, γ' έκδοση, Αθήνα: 1980, σ. 261. Και αλλού στο ίδιο βιβλίο: «Η ανανέωση αυτή έχει ωστόσο τις πρώτες αρχές μέσα κιόλας στη δεκαετία 1920-1930, μόνο που παρουσιάζονταν τότε σαν εξαίρεση ή σαν προάγγελος κάποιας αλλαγής. Το 1922, λίγους μήνες μετά τη Μικρασιατική καταστροφή έκανε την εμφάνιση, με ένα βιβλίο με τον περίεργο τίτλο «Pedro Casas» ένας άγνωστος ως τότε λογοτέχνης, ο Φώτης Κόντογλου (1895-1965). (...) Το βιβλίο ετάραξε τα νερά. Ο Φώτος Πολίτης (στο κορύφωμα τότε της κριτικής του άρνησης) το χαιρέτησε σαν ένα ευόιανο σημάδι. σ. 303.

11. Το 1924 εμφανίστηκε «Η ζωή εν τάφω» ως μια σειρά από αφηγήσεις που δημοσιεύτηκαν στην «Καμπάνα» της Μυτιλήνης. Το ευρύτερο κοινό γνώρισε το κείμενο όταν δημοσιεύτηκε σε βιβλίο το 1931. Mario Vitti, Η γενιά του τριάντα, Αθήνα 1987, σ. 259.
12. Για τη σημασία του «Λεμονόδασος» όταν εκδόθηκε στα 1930 και την αίσθηση που προκάλεσε, βλ. Mario Vitti κ.λ.π. σ. 325 κ.ε.
13. Το πρώτο μέρος της «Αργώ» κυκλοφόρησε το 1933. Παραπάνω, σ. 311.

λογοτεχνικών περιοδικών της εποχής, των «Κυπριακών Γραμμάτων» και της «Πάφου», δίνουν την αίσθηση ενός προβληματισμού ή και μιας κάποιας λογοτεχνικής κίνησης. Στην πραγματικότητα πρόκειται για δυο κύκλους λογίων χωρίς μεγάλο, αν εξαιρέσουμε τα πρώτα τεύχη, κοινωνικό αντίκρουσμα¹⁴.

Παρ' όλα αυτά θα μπορούσαμε να εντοπίσουμε στην Κύπρο κάποια πεζογραφήματα που ξεπερνούν τα όρια των απλών δοκιμιών.

Αναφερόμαστε πρώτα-πρώτα στα αγνοημένα ιστορικά διηγήματα του Αχιλλέα Αιμιλίου¹⁵ που εκδόθηκαν με τον τίτλο «Παλιά Κύπρος» στην Αθήνα το 1933 και για τα οποία ο Ξενόπουλος, με μια δόση υπερβολής έγραφε προλογίζοντάς τα: «Αν ο καλός αυτός διηγηματογράφος δεν κουρασθεί γρήγορα, μπορεί να κάμει για τη μεγάλη Κύπρο ότι ο Παπαδιαμάντης για τη μικρή Σκίαθ»¹⁶.

Ο Αιμίλιος, βέβαια, δεν έγινε ο Παπαδιαμάντης της Κύπρου, όμως τα διηγήματά του, παρμένα κυρίως από ιστορικά γεγονότα ή θρύλους της Φραγκοκρατίας και Τουρκοκρατίας διακρίνονται για την υποδειγματική δομή, την ενάργεια και την άνετη αφηγηματικότητα τους.

Σοβαρή και άξια μελέτης θα μπορούσε να θεωρηθεί η πεζογραφική δουλειά του ποιητή Τεύκρου Ανθία (1903-1968) και κυρίως το «ρομάντσο» του «Μπλακ Μαρία Νο 1»¹⁷ που περιγράφει το κοινωνικό περιθώριο με διάθεση ονειρική και με μια τάση φιλοσοφικής ενατένισης των πραγμάτων μέσα από τον εσωτερικό μονόλογο. Είναι έργο που θα άξιζε τον κόπο να μελετηθεί κάποτε με περισσότερη προσοχή.

Αξιόλογη είναι και η συλλογή διηγημάτων του Γιάννη Σταυρινού Οικονομίδη «Κυπραϊκά» (1937), που ασχολείται με την καθημερινή ζωή των ανθρώπων της υπαίθρου, με διάθεση κοινωνικής κριτικής που σίγουρα υποσκελίζει την ηθογραφική του διάσταση, μόλο που διάλογοι είναι στο κυπριακό ιδίωμα της Καρπασίας¹⁸.

14. Η εκδοτική ομάδα των «Κυπριακών Γραμμάτων» στα πρώτα χρόνια ήταν ο Νίκος Κρασιδιώτης, ο Κώστας Προυσής και ο Αντώνης Ιντιάνος. Κοντά στην εκδοτική ομάδα ήταν ο Πάνος Ταλιαδάφρος και ο Κώστας Ασιωτής. Της «Πάφου» ο Λοΐζος Φιλίππου και ο Άντης Περνάρης. Πολύ κοντά ήταν και ο Δημήτρης Λιπέρης.

15. Φιλολογικό ψευδώνυμο του Αχιλλέα Αιμιλιανίδη, ενός πολυπράγμονα λόγιου (1903-1978). Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Αριστείδη Κουδουνάρη, Βιογραφικών Λεξικών Κυπρίων, 1800-1920, Λευκωσία, 1989, σ. 12.

16. Αχιλλέως Αιμιλίου, Παλιά Κύπρος, διηγήματα, πρόλογος Γρηγορίου Ξενοπούλου, Αθήναι 1933, σ. 9.

17. Τεύκρου Ανθία, Μπλακ Μαρία Νο 1, Κύπρος 1934. Προγενέστερες πεζογραφικές απόπειρες του Τεύκρου Ανθία είναι μάλλον έργα πρωτόλεια. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Αριστείδη Κουδουνάρη κ.λ.π., σ. 14-15.

18. Γιάννης Σταυρινός Οικονομίδης (1894-1988). Μεγάλο μέρος της δουλειάς του των χρόνων του μεσοπολέμου παρέμεινε ανέκδοτη ως τη δεκαετία του 1980. Τα σημαντικότερα επιτεύγματά του παραμένουν τα «Κυπραϊκά» (εκείνα που εκδόθηκαν στα 1937 καθώς και μια δεύτερη σειρά που εκδόθηκε στα 1983. Και οι δυο σειρές μαζί ως αδελυτή έκδοσις συμπληρωμένη στα 1985).

Ενδιαφέροντα, νομίζω, παραμένουν και τα ολότελα αδιερεύνητα διηγήματα του ξεχασμένου Τώνη Μελά που έχουν ατμόσφαιρα και πεζογραφική αισθηση¹⁹.

Στο τέλος της δεκαετίας του 1930 έχουμε και τα διηγήματα του Κώστα Μόντη «Γκαμήλες και άλλα διηγήματα»²⁰ που όλα αναφέρονται με ευαισθησία και ευγένεια, σε μεροκαματιάρηδες μικροεπαγγελματίες. Το σημαντικότερο, ίσως, κομμάτι της συλλογής «Ο Φυστικός» είναι ιδιαίτερα φορτισμένο με τρυφερότητα και συγκίνηση, στοιχεία που παρουσιάζονται και σε άλλα πεζογραφήματα του Μόντη²¹.

Κάποιες άλλες, τέλος, φωνές της δεκαετίας που μας ενδιαφέρει στην Κύπρο είναι απλά δοκιμές, συνήθως χωρίς συνέχεια²².

Στα ίδια χρόνια πιο αξιόλογη είναι η πεζογραφική παραγωγή των Κύπριων λογοτεχνών του εξωτερικού που όμως ξεκίνησαν τη λογοτεχνική τους δημιουργία τη δεύτερη ή την τρίτη δεκαετία του 20ου αιώνα και επομένως για τη δεκαετία του τριάντα δεν είναι «νέοι» ή πρωτοεμφανιζόμενοι.

Ο Μελής Νικολαΐδης (1892-1979) από την Αθήνα, ο γνωστός ως ποιητής αλλά και καλός διηγηματογράφος Γλαύκος Αλιθέρσης (1897-1965) από την Αλεξάνδρεια και ο Νίκος Νικολαΐδης (1884-1956) από το Κάιρο²³, έχουν να επιδείξουν έργο αξίας, περισσότερο ο Νίκος Νικολαΐδης, που έχει άμεση και στενή σχέση με διάφορους τρόπους, θεματικά, εκδοτικά, με την ιδιαίτερή τους πατρίδα, γι' αυτό και πιστεύω ότι πρέπει να εντάσσονται στο σώμα της λογοτεχνίας της Κύπρου παρά τις κάποιες αντιρρήσεις.

Ο Λουκής Ακρίτας, λοιπόν, ανήκει για τη λογοτεχνία της Κύπρου σε αυτή την ομάδα των απόδημων λογοτεχνών, αν και το έργο του δεν έχει πολλά κοινά στοιχεία με το δικό τους. Εξάλλου καμιά σχέση επίδρασης δεν έχει με το έργο των άλλων Κύπριων λογοτεχνών που αναφέραμε πιο πάνω. Θα μπορούσαμε όμως να ανιχνεύσουμε εύκολα μια ιδεολογική συγγένεια του «κυπριακού», «Κάμπου» με τα «Κυπραίικα» του Γιάννη Σταυρινού Οικονομίδη.

19. Τώνης Μελάς (1916-1961). Αναφερόμαστε κυρίως στη συλλογή «Στην τέψη και στο ψέμα» (1938). Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Αριστείδη Κουδουνάρη κ.λ.π. σ. 101-102.

20. Κώστα Μόντη, Γκαμήλες και άλλα διηγήματα, Λευκωσία Κύπρου, 1939.

21. Π.χ. τα διηγήματα «William Jarvis Potts» (1954) και «Δυο περισσότερα που πέθαναν» (1940). Βλ. Κώστα Μόντη, Διηγήματα, Λευκωσία, 1970, σ. 14-15 και 82-83.

22. Αναφερόμαστε κυρίως στο βιβλίο του Λίνου Ορέστη (Χριστόδουλου Παπαχρυσοστόμου) «Ναδία και άλλα διηγήματα», Λευκωσία - Κύπρου 1931 σελ. ζ+115 αλλά και στις προσπάθειες του Π. Βινιόλα (Φιφή Ιωάννου). Πάντως ως τώρα δεν έχουμε εξαντλητική μελέτη για την πεζογραφία της περιόδου.

23. Ο Μελής Νικολαΐδης ως το 1940 έγραψε: Χρονογραφήματα, Λεμεσός 1922, Το κλεισμένο σπίτι, νουβέλλα, Αθήνα 1927, Δύο άσπρα γυμνά χέρια και άλλα διηγήματα, Αθήνα, 1929, Ο άνθρωπος που πούλησε τη γυναίκα του, νουβέλλα, Αθήνα 1931, Ζητώντας τον έρωτα και άλλα διηγήματα, Αθήνα χ.χ. Γυναίκα σφιγγα νουβέλλα, Αθήνα, χ.χ. Άσμα ασμάτων και άλλα διηγήματα, Αθήνα 1937.

Ο Γλαύκος Αλιθέρσης ως το 1940 εκτός από τα ποιητικά του έργα έδωσε και τα διηγηματογραφικά: Ο γυμνός άνθρωπος, Κύπρος 1924 και Αράχνες, Αλεξάνδρεια 1936.

Τα πεζογραφικά έργα του Νίκου Νικολαΐδη ως το 1940 είναι: Διηγήματα, Πρώτη σειρά, Κύπρος 1921, Το στραβόξυλο, Κύπρος 1922, Διηγήματα. Δεύτερη σειρά, Κύπρος 1924, Διηγήματα. Τρίτη σειρά, Κύπρος 1929, Περ' απ' το καλό και το κακό, Κύπρος 1940.

Τελικά απ' όλη αυτή τη μικρή περιπλάνηση το συμπέρασμα μπορεί να είναι ότι το λογοτεχνικό έργο του Ακρίτα δεν έχει εξάρτηση από τα συνήθως κατώτερα, σε σχέση με τα δικά του, λογοτεχνήματα της Κύπρου της ίδιας εποχής, αλλά ούτε και εκείνα από τον ίδιο, πράγμα που θα ήταν πιο φυσικό, γιατί απλούστατα στο νησί δεν υπήρχε εν ενεργεία πεζογραφική πραγματικότητα. Εξάλλου δε βρίσκει κανείς σοβαρή σχέση με τα έργα των Κύπριων του εξωτερικού γιατί εκείνα φέρνουν μέσα τους μια άλλη, πιο παλιά λογοτεχνική αντίληψη που ο Ακρίτας από την αρχή την έχει ξεπεράσει προσεγγίζοντας προς τη γενιά του 1930, πράγμα που όμως δεν αρκεί για να αποκολληθεί από τη λογοτεχνία της Κύπρου. Όσα θα λεχθούν πιο κάτω, για τον «Κάμπο» νομίζω θα ενισχύσουν την άποψη.

Και τα τρία μυθιστορήματα του Λουκή Ακρίτα ξεκινούν από έντονες προσωπικές εμπειρίες.

Το «Νέος με καλές συστάσεις» είναι ο προσωπικός του αγώνας για μια θέση κάτω από τον ήλιο, όταν άγνωστος, νεαρός και απένταρος προσπαθούσε να επιβιώσει στην Αθήνα της ανεργίας και των διογκωμένων προβλημάτων του μεσοπολέμου και σε λίγο και της μεταξικής δικτατορίας. Η αγωνία του αύριο, ο αμείλικτος αγώνας για το ψωμί όπου ο θάνατός σου είναι η ζωή μου και όπου οι αρχές υποχωρούν με κυνικότητα μπροστά στη σκληρή πραγματικότητα, δίνονται λιτά άλλα και ανάγλυφα και με ένταση έτσι που να εξασφαλίσουν στο νεαρό επαρχιώτη πεζογράφο ένα μέλλον στο κέντρο του ελληνισμού²⁴.

Ο «Κάμπος» εξάλλου σύμφωνα με το Νικηφόρο Βρεττάκο, που συνδεόταν φιλικά με τον Ακρίτα είναι οι παιδικές μνήμες που έχει συνάξει μέσα του από τον κάμπο της Μόρφου και κυρίως — όταν ήταν δάσκαλος στη Σύγκραση — από τον κάμπο της Μεσαορίας, που καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος της επαρχίας Αμμοχώστου²⁵. Επομένως έστω και αν εκδίδεται μετά το «Νέος με καλές συστάσεις», το υλικό του έχει συσσωρευτεί πρώτο.

Οι «Αρματωμένοι» τέλος είναι οι εμπειρίες του Ακρίτα από το αλβανικό μέτωπο όπου υπηρέτησε ως απλός στρατιώτης και από όπου έστειλε τις ανταποκρίσεις του στην εφημερίδα «Εστία».

Και στα τρία, λοιπόν, μυθιστορήματα, η έμπνευση του συγγραφέα έχει να κάνει με την προσωπική του εμπλοκή στο θέαμα. Με μια όμως διαφορά. Στο «Νέος με καλές συστάσεις» και στο «Αρματωμένοι» είναι ο ίδιος ο συγγραφέας δρων πρόσωπο, είτε αυτό φαίνεται περισσότερο (Νέος με καλές συστάσεις) είτε φαίνεται λιγότερο (Αρματωμένοι). Αντίθετα στο «Κάμπο» αν και είχε

24. Ο Καραντώνης γράφει για το «Νέο με καλές συστάσεις». «Ο Ακρίτας φάνηκε αντάξιος του μύθου που θέλησε να ζωντανέψει. Είναι προικισμένος με την πλαστική φαντασία της παραστατικής λεπτομέρειας και με νου γαλήνιο και παρατηρητικό. Κατορθώνει να ισορροπεί το δυνατό του αίσθημα στις γυμνές καθαρές γραμμές ενός λόγου ήρεμου, λιτού, απλού. Συνθέτει το σύνολο από μικρές-μικρές σκηνές ζωηρές και φυσικές, δίνοντας στο θέμα του την αισθητική πειστικότητα του γνήσιου έργου τέχνης» Μνήμη Λουκή Ακρίτα, Κυπριακά Χρονικά, τ. 50 (Οκτώβρης - Νιόβρης) 1965, σ. 218.

25. Νικηφόρου Βρεττάκου, Λουκής Ακρίτας (Ο άνθρωπος και το έργο του), Άπαντα Νεοελλήνων Κλασικών, τ. 1, Αρματωμένοι, 6, ιε'.

εμπειρίες από τη ζωή των ηρώων του, είναι περισσότερο παρατηρητής για ότι γίνεται. Θα μπορούσε, δηλαδή, να λεχθεί ότι συγκεντρώνει περισσότερο τα στοιχεία εκείνα που θα το κατάτασσε στην κατηγορία του «μυθιστορηματος» με μια φυσικά παραδοσιακή αντίληψη του όρου. Όπως και να έχει το θέμα τελικά ο Ακρίτας «μαρτυρεί» και «καταγράφει» από πρώτο χέρι.

Είναι φανερό, λοιπόν, από ότι λέχθηκε ότι το πιο «κυπριακό» έργο του Ακρίτα είναι ο «Κάμπος» που είναι και το πρώτο, από ότι ξέρω, που συνθέτει σε ένα πολύ εναργή πίνακα τη ζωή του Κύπριου αγρότη που εξελίσσεται μέσα στα γνωστά παραδοσιακά σχήματα, την αντιπαράθεση, δηλαδή, του πλούσιου γαιοκτήμονα με το βιοπαλαιστή εργάτη της γης χωρίς να διστάζει ταυτόχρονα να στείλει και το πολιτικό του μήνυμα.

Αυτό όμως το τελευταίο δεν οδηγεί σε ένα προκατασκευασμένο ψυχρό αφήγημα, αλλά σε ένα ζωντανό και παραστατικό πεζογράφημα²⁶ που πάλλεται από την καθημερινότητα, τη ζωή και το ανθρώπινο πάθος μέσα από ήρωες με σάρκα και οστά.

Ας δούμε, όμως το μύθο του. Σκηνικό είναι ένα τυπικό χωριό του κάμπου της Μεσαορίας, η Σύγκραση, όπως σημειώθηκε και πιο πάνω, που οι άνθρωποι του ζουν από τη γεωργία.

Ήρωες του μυθιστορήματος είναι οι κάτοικοι αυτού του χωριού. Πρώτα-πρώτα οι πλούσιοι κτηματίες και συγκεκριμένα ο νέος και δυνατός Δημήτρης Λεούσης, η ανερχόμενη δύναμη του χωριού και ο χτικιάρης μεσήλικας Ροϊδός που παρ' όλη τη συγγενειά τους, ο Ροϊδός παντρεύτηκε την αδελφή του Λεούση μάχονται άγρια και αμείλιχτα για τη θέση του πρώτου αφεντικού του χωριού. Ύστερα είναι οι φτωχοί αγρότες του μικρού κλήρου ή οι ολότετρα άκληροι που ζουν στη σκιά και στην καταπίεση των αφεντικών και που σχολιάζουν συνήθως στο καφενείο ότι γίνεται ως ένα είδος χορού αρχαίας τραγωδίας. Ανάμεσά τους ο φτωχός, δειλός και αναξιοπρεπής Χριστοφής και η γυναίκα του η Αναστασία που δε διστάζει να εκπορνεύεται με το Λεούση και το Ροϊδό με τη συγκατάθεση ή την ανοχή του άντρα της για να επιβιώσει. Είναι ακόμα ο γέρο Βαλέτας με το στερεό μυαλό και τη συσσωρευμένη πείρα της ζωής και ο νεαρός Βασίλης, γιος του Ροϊδού, αισθαντικός και ερωτευμένος και ενάξιος, σύμφωνα με την αντίληψη του χωριού, να αντικαταστήσει, όταν έρθει η ώρα του, που δεν είναι μακριά, τον άρρωστο πατέρα του.

Τέλος ανάμεσά τους βρίσκεται και ένας Αλέξης, αχαϊρέυτος για τα αφεντικά του κάμπου, αδελφός του Λεούση, κοσμογυρισμένος με διψα για τη ζωή, τη μάθηση και το άγνωστο. Είναι ο άνθρωπος που σχολιάζει από ένα άλλο επίπεδο τα δρώμενα, που φιλοσοφεί με ότι συμβαίνει, που δίνει ερμηνείες. Σε τελευταία ανάλυση είναι η συνείδηση του συγγραφέα. Δεν είναι, άλλωστε, τυχαίο που για τη διαγραφή του χρησιμοποιήθηκε ο αδελφός του Ακρίτα²⁷.

26. Δεν είναι τυχαίο που έγινε τηλεοπτική σειρά από το Ραδιοφωνικό Ίδρυμα Κύπρου σε σενάριο Ειρένας Αδαμίδου-Ιωαννίδου (1982).

27. Η πληροφορία προέρχεται από τον ίδιο τον αδελφό του.

Όλος αυτός ο κόσμος, λοιπόν ζει τη χαμοζωή του, μέσα στην καθημερινότητά του. Ότι πραγματικά θα συνταράξει τη μικρή κοινωνία είναι ο θάνατος του άρρωστου Ροϊδού και κυρίως ο φόνος που θα κάνει ο Λεούσης για μερικά δεμάτια. Θύμα ο εκφραλισμένος Χριστοφής.

Έτσι την ώρα που ο Ροϊδός φεύγει από τη ζωή ο άλλος ισχυρός ο Λεούσης βρίσκεται στη φυλακή. Όμως το σύστημα, η γεωκτημοσύνη, αναπαράγει τους ανθρώπους της. Ο καλός Βασίλης, ο γιος του Ροϊδού, που κλαίει για την αγάπη μιας κοπέλλας, ο καταδεκτικός και γλυκομίλητος, χωρίς καλά-καλά και ο ίδιος να το καταλάβει θα μεταμορφωθεί σιγά-σιγά σε ένα σκληρό αφεντικό σαν το μακαρίτη τον πατέρα του, σαν το φονιά το Λεούση.

Φόντο του μυθιστορήματος είναι ο κάμπος, η γη, δηλαδή, που θρέφει πλουσιοπάροχα ή φτωχικά όλο αυτόν τον κόσμο και που συχνά αποκτά διαστάσεις μεταφυσικές. Γίνεται μια δύναμη σκληρή και ανελέητη που ορίζει τη μοίρα των ανθρώπων. Ο μάρτυρας Βαλέτας στη δίκη του Λεούση για το φόνο του Χριστοφή, θα πει στο δικαστήριο: «*Ναι! αυτός ο καταραμένος ο κάμπος είναι που φταίει! Ετούτος είναι που μας καταστρέφει εμάς τους χωριάτες. Τα χωράφια είναι που μιλάνε, ερωτεύονται και σκοτώνουν έξω στα χωριά!*» Και λίγο πιο κάτω: «*Εσείς που ζείτε στις πολιτείες δεν μπορείτε να μας καταλάβετε εμάς τους ανθρώπους του κάμπου και μας δικάζετε με νόμους που φτιάχνετε οι ίδιοι. Αν θέλετε να κάνετε δίκια κρίση, δικάστε τον κάμπο και φτιάχτε τον αλοιώτικα...*»²⁸.

Η θέση του μυθιστορήματος είναι ξεκάθαρη και η κριτική που υφίσταται η αγροτική πραγματικότητα της Κύπρου του 1930 ή καλύτερα η γεωκτημοσύνη, η ιδιοκτησία, είναι μαστιγωματική. Δεν είναι τυχαίο για παράδειγμα ότι και τα δύο αφεντικά, και ο Ροϊδός και ο Λεούσης, φτάνουν για τα μικρά συμφέροντά τους στο έγκλημα. Ούτε είναι τυχαίο που ο καλός Βασίλης μόλις γίνεται αφεντικό, με την πρώτη ευκαιρία θα απειλήσει με έγκλημα. Ας δούμε και τις τρεις περιπτώσεις.

Ο Ροϊδός κάποτε σκότωσε τον αδελφό του γιατί ήθελε να ποτίσει πρώτος το χωράφι του! Να η σκηνή στα χωράφια:

«— *Ε, συ Νικόλα! Τι κάνεις αυτού;* (λέει ο αδελφός του Ροϊδού).

— *Να ποτίσω!*

— *Κι εγώ;*

— *Ύστερα! Εγώ είμαι μεγαλύτερος!*»

Ήταν η αφορμή που τσακώθηκαν κι όπως γίνεται συχνά ο καυγάς τέλειωσε με το φτυάρι. Το πρωί βρέθηκε ο αδελφός του Ροϊδού σκοτωμένος, λασπωμένος στον ποτιστή. Το σίδερο του είχε μοιράσει το κούτελο. Το ζερβί του μάτι ήτανε βγαλμένο κι έχασκε το ανοιχτό στόμα του. Όσοι

28. Λουκή Ακρίτα, Ο κάμπος, Αθήνα, 1936, σ. 161.

τον είδαν, δε θα ξεχάσουνε τη γλώσσα του – ένα κομμάτι βοδινό κρέας που σκέπαζε το πηγούνι του»²⁹.

Ο Λεούσης σκότωσε το Χριστοφή, τον άντρα της ερωμένης του Αναστασίας, γιατί του έκλεψε, όπως ήδη αναφέρθηκε, λίγα δεμάτια από τη θυμωνιά του. Ιδού και πάλι το έγκλημα:

«Ο Λεούσης πετάχτηκε με μιας από το αυλάκι, ένας σπασμός τον σήκωσε πάνω από τα αποθήρια.

– Στάσου! φώναξε άγρια.

Ο Χριστοφής έμεινε να τον κοιτάζει. Μια τρομάρα ξεχειλούσε από τα πεταγμένα μάτια του και κύλαγε στο ανοικτό το στόμα του.

– Τι κάνεις; τον ρώτησε ο Λεούσης πιάνοντάς τον από τις πλάτες.

Ο άλλος στάθηκε αμίλητος. Νόμιζες πως πήγαιναν να πεταχτούν οι κόρες των ματιών του.

– Μίλησε! Γιατί κλέβεις; του ξαναφώναξε ο Λεούσης. Έφερε τα χέρια του στο λαιμό του Χριστοφή, τα έδεσε καλά κι άρχισε να τον σφίγγει. Ένοιωσε το ζεστό πετσί να του φλογίζει τις χούφτες, ύστερα τις φουσκωμένες φλέβες και κάτι λεπτά κοκαλάκια να του αντιστέκονται. Κι ολοένα πίεζε ο Λεούσης. Έβλεπε τα μάτια του χωριάτη να κλείνουν, ν' ασπρίζουν παντού κι ύστερα ένα βραχνό αγκομαχητό, κάτι σα φύσημα, πνιγμένο μέσα από τα δόντια του.

Ξανάσφιξε, ώσπου στένεψε ο λαιμός του Χριστοφή. Ύστερα τον έσπρωξε κι' έπεσε ανάσκελα, μονοκόμματος»³⁰.

Να, τέλος, και την απειλή του καλού Βασίλη όταν κατάλαβε ότι μια νύχτα κάποιοι του έκλεψαν σιτάρι από την αποθήκη του.

«Ψήλωσε τη φωνή του όσο μπορούσε και συνέχισε:

– Μου κλέβετε το σιτάρι από την αποθήκη και σας το λέω καθαρά: Δεν είμαι ανάξιος νοικοκύρης, που να του γελάνε οι κλέφτες, μπρος στα μάτια του! Ξέρω ποιος μου κλέβει το σιτάρι.

Οι χωριάτες απόμειναν σαστισμένοι.

– Καλύτερα ξέρω, ποιοί μου κλέβουνε! Σας το λέω καθαρά, πως είναι άσκημη δουλειά. Γιατί δε θα σταθώ όπως σήμερα στο τοιχάρι του περβολιού. Θα τον προφτάσει το βόλι μου».

Η παραδοσιακή, λοιπόν, τάξη πραγμάτων στην αγροτική Κύπρο για το Λουκή Ακρίτα είναι άδικη. Η καταπίεση των αγροτών από τους αφέντες, δεδομένη και ανεξάρτητη από τους συγκεκριμένους ανθρώπους.

29. Παραπάνω, σ. 14-15.

30. Παραπάνω, σ. 153.

Και φυσικά δεν είναι μόνο οικονομική αλλά και κοινωνική και ηθική. Έτσι ο άρρωστος Ροϊδός και ο υγιής Λεούσης θα έχουν ερωτικές σχέσεις με τη φτωχή Αναστασία αλλά και ο ηθικός και ο ερωτευμένος με τη γυναίκα του Βασίλης με μια κάποια επίσης φτωχή Ανέττα...

Επομένως αν κάτι πρέπει να αλλάξει είναι η δομή της αγροτικής κοινωνίας της Κύπρου.

Η παρουσία στο περιθώριο της κύριας δράσης του μυθιστορήματος κάποιων ατόμων που όταν δεν υπάρχουν δουλειές στο χωριό φεύγουν για να δουλέψουν ως μεταλλωρύχοι, ένας μάλιστα από αυτούς σκοτώνεται, υποδηλώνει και την ανατολή μιας νέας κοινωνίας. Ο κτηματίας και ο εργάτης των χωραφιών θα δώσουν τη θέση τους στο βιομήχανο και στον εργάτη της βιομηχανίας. Θα αλλάξουν, δηλαδή οι κατευθύνσεις της ζωής όχι όμως και οι ρόλοι. Εξάλλου τη νέα πραγματικότητα για τις σχέσεις εργοδότη και εργοδοτούμενου την περιγράφει ένα μεγάλο κεφάλαιο στον «Κάμπο»³¹, που από μια πρώτη ματιά φαίνεται ξένο προς τη μυθιστορηματική του ροή.

Πρόκειται για τη ζωή του Αλέξη ως εργάτη σε μια φάρμα στην Αυστραλία που εμφανίζεται στο μυθιστόρημα με τη μορφή κάποιων ξεχασμένων σε ένα μπαούλο χειρογράφων.

Και εκεί, λοιπόν, η καταπίεση και η βρωμιά είναι μεγάλη και εκεί η επιβίωση επιτρέπει τις κάθε είδους παρεκτροπές. Σ' αυτές τις σελίδες ακόμα θιγεται και το πρόβλημα του ρατσισμού σαν μια άλλη μορφή καταπίεσης. Όμως εκεί στη μακρινή Αυστραλία εκείνοι που θα βγουν κερδισμένοι όταν ενωθούν και διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους είναι οι εργάτες. Λέει ο Ακρίτας με το στόμα του Αλέξη ή καλύτερα του Άλεξ, όπως εμφανίζεται σ' αυτό το κεφάλαιο, σ' ένα φουκαρά μαύρο καταπιεσμένο:

«- Το ξέρω, Κρουμ. Έλα κοντά μου, δώσε μου το χέρι σου. Ναι, έτσι! Είναι δυνατό το χέρι σου, Κρουμ, και να μη φοβάσαι το αφεντικό, το Μίστερ Κίγκ. Γιατί έχουμε μαζί μας το δίκιο. Κι έλα θαρθούνε με τον καιρό όλοι οι άνθρωποι, όλοι οι καταραμένοι της γης, να ξεκινήσουμε μαζί... Έτσι να μη φοβάσαι, φίλε μου Κρουμ. Είναι βαρύ το παράπονό σου και δυνατή η μαύρη γροθιά σου... Αλοιμονο στ' αφεντικά!»³².

Και ύστερα σαν είδος μονόλογου συμπληρώνει μέσα από το χειρόγραφο του ο Αλέξης, όντας πια στο χωριό του και μακριά από τα αυστραλιανά γεγονότα που περιέγραφε:

«Τις περισσότερες φορές έχω την εντύπωση ότι κουβεντιάζω μαζί τους στο καφενείο του χωριού μου. Και ξαναβλέπω την ίδια τρομάρα, μόλις στέκεται στο κεφαλόσκαλο ο γαμπρός μου ο Ροϊδός κι' ο αδελφός μου ο Δημήτρης. Το μόνο που δεν έχουνε, όπως ο Μίστερ Κίγκ, (σημ. το αφεντικό

31. Βλ. σ. 164-201.

32. Λουκή Ακρίτα, Ο κάμπος, Αθήνα, 1936, σ. 194-195.

της Αυστραλίας) κόκκινο γέμι. Η θωριά τους είναι το ίδιο σκληρή κι η ματιά τους μονολογεί την κουβέντα του Πολιάνι (εργάτη, σπιούνου του Κιγκ):

- Κρουμ, θεός για τους μαύρους θάνατο το αφεντικό!
- Και σα φύγω από εδώ;
- Τότες το καινούργιο αφεντικό!

Αναρωτιέμαι: Για πόσο καιρό οι μαύροι του χωριού μου θάχουνε τον ίδιο θεό, απάνω στο κεφάλι τους; Νιώθω ωστόσο αδύνατο τον εαυτό μου να τους δώσω κουράγιο. Μονάχα, εκεί που συλλογιέμαι, λέω κάπως ικανοποιημένος:

- Αν δεν έφευγα από το χωριό, ίσως να γινόμουν κι εγώ ο Αλέξης Λεούσης, το αφεντικό...

Και ντρέπουμε, αλήθεια, πόσο ντρέπομαι!»³³.

Έτσι το κεφάλαιο αυτό που όπως αναφέραμε προηγούμενα φαίνεται ξένο και ένθετο στον «Κάμπο» τελικά είναι το κλειδί για την κοινωνική ερμηνεία του και ακόμα ένα κάλεσμα στους καταπιεσμένους για αγώνα. Δέκα περίπου χρόνια μετά, οι μεγάλες απεργίες των μεταλλορύχων δικαιώνουν την πρόμηση για τα κυπριακά δεδομένα θέση του Λουκή Ακριτά.

Ένα τέτοιο μυθιστόρημα είναι φανερό ότι για τη λογοτεχνία της Κύπρου του μεσοπόλεμου, που δρα στη σκιά της αποικιοκρατίας, πάει πολύ μακριά και ως τόλμημα και ως εκτέλεση και παραμένει μοναδικό. Αν σκεφθούμε τώρα και τον καιρό που εκδόθηκε, στην Ελλάδα την ίδια χρονιά έχουμε τη μεταξική δικτατορία, στην Ιταλία και Γερμανία το Μουσολίνι και Χίτλερ και σε όλο τον κόσμο μια σοβαρή οικονομική κρίση, τότε το μυθιστόρημα γίνεται ακόμα πιο διάφανο και μαχητικό.

Όμως αυτή η ιδιότητα του, η πολύ επικίνδυνη για όλα τα λογοτεχνικά έργα, (η λογοτεχνία μπορεί να έχει κοινωνικές και πολιτικές θέσεις αλλά δεν είναι πολιτική η κοινωνιολογία) δεν το αποδυναμώνει καθόλου. Γιατί όλα αυτά βγαίνουν από μια φυσιολογική και πολύ καθημερινή δράση και μια ανέλιξη μύθου που δε δίνει την αίσθηση ότι ασθμαίνει και κυρίως μέσα από ολοκληρωμένους ζωντανούς χαρακτήρες, όπως ήδη αναφέρθηκε, παρά τις κάποιες νεανικές του ατέλειες, όπως είναι οι μακρές παρεκβάσεις και ο διανοουμενίστικος μέσα-μέσα διάλογός του.

Από την άλλη η γλώσσα του είναι στρωτή και απλή και οι συναισθηματικοί της τόνοι χαμηλοί και υποδόριοι.

Αυτή η γλώσσα έρχεται συχνά σε αντίθεση με την αντίληψη, ας πούμε ενός Μυριβήλη, προτιμώντας ένα πιο άμεσο ρυθμό. Ακόμα έρχεται σε αντίθεση με τη γλωσσική αντίληψη του Γιάννη Σταυρινού Οικονομίδη που στους διαλόγους του χρησιμοποιεί το κυπριακό ιδιώμα, επειδή οι ήρωές του είναι κύπριοι αγρότες.

33. Παραπάνω, σ. 201.

Ο Ακρίτας αυτούς τους ίδιους αγρότες, τους συνηθισμένους και αγράμματους τους βάζει να μιλάνε στην απλή νεοελληνική και αυτή η πραγματικότητα δε στερεί το μυθιστόρημά του από την αληθοφάνεια ή την ιθαγένειά του.

Και τούτο, νομίζω, είναι μια καίρια παρατήρηση που αναιρεί την αντίληψη όσων πιστεύουν, τονίζοντας μια νατουραλιστική αντίληψη, ότι η χρήση του ιδιώματος είναι απαραίτητη στο διάλογο ενός λογοτεχνήματος.

Το θέατρο, η ποίηση, το πεζό, η λογοτεχνία γενικά ποτέ δεν αντιγράφουν τη ζωή. Την αναπλάθουν και την εμβαθύνουν. Εξάλλου η γλώσσα στα χέρια του καλού τεχνίτη θα αποδώσει είτε είναι το ιδιώμα είτε η πανελλήνια κοινή.

Κι ο Ακρίτας με τον «Κάμπο» του, σε χρόνια ανύποπτα έδωσε στερεά και αυτό το δίδαγμα!

Γ. ΚΑΤΣΟΥΡΗΣ

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ

*Ο κριτικός ο λόγος ο λεβέντης
άστραψε φως στην κεφαλή σου
κι αρχοντικά με χρέος ελληνικό
την έκφρασή μας χάρασες
στην κλίμακα των ευγενών γραμμάτων
Κώστα Προυσή της κριτικής πρωτοπολίτη.*

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Ο ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Θρύλος, Παράδοση και Πίστη

Υπάρχουν πολλά σοφά (και άσοφα!) βιβλία για τον 'Απόστολο 'Ανδρέα, όπως το τελευταίο (1958) του Francis Dvornik *The Idea of Apostolicity in Byzantium and the Legend of the Apostle Andrew* — στο όποιο, μάλιστα, υπάρχει βιβλιογραφία από 26 σελίδες. Στα βιβλία αυτά μπορείτε να βρήτε τι ή ανθρώπινη έπιστημονική έρευνα λέγει για τον "Άγιο. 'Εγώ, όμως, δέ θα σάς μιλήσω τώρα από τη σοφία των βιβλίων, παρά μόνο από την πείρα μου την προσωπική στο άγαπημένο μου νησί, την Κύπρο, όπου ή λατρεία του 'Αποστόλου 'Ανδρέα μόνο με της Παναγίας τη λατρεία μπορεί να συγκριθεί σ' αυθορμητισμό, βαθιά κ' είλικρινή πίστη, και λαϊκό συναγερμό και συγκίνηση. Θα σάς μιλήσω για τις παραδόσεις που υπάρχουν στην Κύπρο για τον "Άγιο, ιδιαίτερα όσες σχετίζονται με το μοναστήρι του 'Αποστόλου 'Ανδρέα που βρίσκεται στο φερώνυμο άκρωτήριο, στη βορειοανατολικότερη άκρη της Κύπρου και με τη λαϊκή λατρεία του εκεί.

Η Κύπρος, για τους πολλούς άγιους που έχει, ντόπιους και ξένους, όνομάζεται «άγιώνυμος νήσος». Όλοι τιμώνται με βαθύτατη εύλαβεια από τον εύσεβη Κυπριακό λαό — κανένας όμως με τέτοια παλλαϊκή συμμετοχή όπως ο 'Απόστολος 'Ανδρέας. 'Ιδρυτής της Αυτόκεφαλής 'Εκκλησίας της Κύπρου είναι, όπως ξέρετε, ο 'Απόστολος Βαρνάβας, ο πολιούχος "Άγιος της Κύπρου, — κι όμως ή λατρεία του δέν είναι τόσο μεγάλη σε σύναξη κόσμου κι αυθορμησία όπως του 'Αποστόλου 'Ανδρέα. Μεγάλος Κύπριος άγιος είναι κι ο "Άγιος Σπυρίδων από την Τρεμιθούντα της Κύπρου, που έπαιξε σπουδαιότατο ρόλο στην πρώτην Οικουμενική Σύνοδο, αλλά μόνο κατά τη γιορτή του στις 12 Δεκεμβρίου συγκεντρώνονται μεγάλα πλήθη στο ιερό του. Βέβαια, ή λατρεία της Παναγίας με τα πολλά και φημισμένα μοναστήρια της στην Κύπρο — του Μαχαιρά, Χρυσορογιάτισσα, Τροοδίτισσα, και άλλα, προπάντων όμως το ξακουστό του Κύκκου — είναι τεράστιας σημασίας και προσελκύει άπειρα πλήθη πάντοτε, προπάντων στον Κύκκο τις 8 Σεπτεμβρίου. Γιατί ή Παναγία είναι ή κατ' έξοχην προστάτρια της Κύπρου, ή έλπίδα και το στήριγμά της.

Μ' όλα ταύτα, ο 'Απόστολος 'Ανδρέας, και το πανηγύρι του στις 15 Αυγούστου, έχει πραγματικά παγκύπριο χαρακτήρα. Το μοναστήρι του, στην πιό απομακρυσμένη άκρη της Κύπρου, συνεχώς το κατακλύζουν εύλαβικοί προσκυνητές απ' όλα τα μέρη του νησιού, Χριστιανοί και Μωαμεθανοί ακόμη, για να τον παρακαλέσουν να τους κάνει μιá χάρη (γιατρεία ιδιαίτερα) ή να τον εύχαριστήσουν για ό,τι τους έκανε. Κι ο «παππούς», (έτσι τον λένε χαϊδευτικά), όλους τους άκούει, όλους που τον έπικαλούνται μ' άγνή πίστη και συντριβή καρδιάς, όλους όσοι πάσχουν κ' έλπίζουν στην άποτελεσματική επέμβασή του. Τα θαύματά του είναι άπειρα και πειστικά. Γι' αυτό ο εύλαβής λαός δείχνει με ποικίλους τρόπους το σεβασμό και την εύγνωμοσύνη του στον "Άγιο: με προσευχές και λειτουργίες, με πλούσια αναθήματα και δώρα, με ταξίματα, με άφιέρωση του έαυτού των, με την προσωπική άμισθη έργα-

σία τους, με την προτίμηση τοῦ ὀνόματός του. Πάρα πολλοὶ ἔχουν τῶνομα Ἄνδρέας, καὶ μάλιστα πολλοὶ βαφτίζουσι τὰ παιδιὰ τους στὸ μοναστήρι του καὶ τοὺς δίνουν τῶνομα Ἄνδρέας. Ἔτσι, τὸ πιὸ κοινὸ ἀνδρικό ὄνομα στὴν Κύπρο εἶναι Ἄνδρέας: σχεδὸν σὲ κάθε Κυπριακὴ οἰκογένεια ὑπάρχει κ' ἓνας Ἄνδρέας. Καὶ σχεδὸν δὲν ὑπάρχει Κύπριος ποὺ νὰ μὴν ἐπισκέφθηκε γιὰ προσκύνημα τὸ μοναστήρι τοῦ Ἀποστόλου Ἄνδρέα, τουλάχιστο μιὰ φορά.

Γιὰ μένα, κι ἂς μὴν ἔχω τὸ ἅγιο ὄνομά του, ὅμως ὁ σύνδεσμός μου μετὸν Ἀπόστολο Ἄνδρέα εἶναι ἰδιαίτερα στενός, γιὰτὶ εἶναι ὁ οἰκογενειακός μου Ἅγιος. Δὲν ξέω ἂν τὸ ἴδιο ἐπικρατεῖ καὶ στὴν Ἑλλάδα, ὅμως στὴν Ἑλληνικὴ Κύπρο συχνότατα κάθε οἰκογένεια, ἰδιαίτερα στὰ χωριά, ἔχει τὸ δικό της Ἅγιο, ποὺ τὸν τιμᾷ ξεχωριστά, καὶ γιορτάζει στὴν ἐκκλησία μετὰ λαμπρότητα τὴ γιορτὴ του. Τὴ γιορτὴ τοῦ οἰκογενειακοῦ Ἁγίου, ποὺ θεωρεῖται ἐξαιρετικὴ τιμὴ γιὰ τὸ γιορτάρη, τὴν κληρονομεῖ τὸ παιδί ἀπὸ τὸν πατέρα ἢ τὴ μητέρα του ὅπως καὶ τὴν ἄλλη περιουσία τῶν γονέων, ἀλλὰ σὰν κάτι πιὸ πολύτιμο καὶ πολυτίμητο, καὶ τὴ γιορτάζει κάθε χρόνο στὴν ἐκκλησία μετὰ ὄση μεγαλοπρέπεια μπορεῖ. Στέλνει στὴν ἐκκλησία ἀπὸ τὴν παραμονὴ γιὰ τὸν ἑσπερινὸ γιορταστικὰ κόλλυβα καὶ «πεντάρτιν» (πέντε ἄρτους, πέντε πρόσφορα) καὶ τὴν ἐπομένη στὴ γιορτὴ γίνεται ἰδιαίτερη πανηγυρικὴ τελετὴ. Ἄμα τελειώσει ἡ λειτουργία, ὁ γιορτάρης στέκεται στὴν πόρτα τοῦ ναοῦ καὶ ραντίζει ὄλους ροδόσταμο μετὰ τὴ «μερρέχα» (μυροδόχο), καὶ μοιράζει σ' ὄλους κόλλυβα, ἁγιασμένο σησαμωτὸ ἄρτο, ἐλιές, «χαλλούμι» (κυπριακὸ τυρὶ) καὶ τοὺς κερνᾷ κρασί. Πολλὲς φορές κατὰ τὴν παραμονὴ ὁ γιορτάρης «ροεύκει», δηλ. στέλνει ὡς δῶρο κόλλυβα καὶ ψωμί σησαμωτὸ ἢ κουλλούρια σὲ συγγενεῖς καὶ φίλους, καὶ σὰν φιλοδώρημα κ' ἔνδειξη ἐκτιμῆσεως σ' αὐτούς, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ τοὺς προσκαλέσει στὴν αὐριανὴ γιορτὴ του στὸ ναό.

Ἡ μητέρα μου, λοιπόν, εἶχε τὴν τιμὴ νὰ κληρονομήσει ἀπὸ τὸν πατέρα της τὴ γιορτὴ τοῦ Ἀποστόλου Ἄνδρέα. Τώρα ποὺ φύγαμε ἀπὸ τὴν Κύπρο παράλαβε τὴ γιορτὴ ἡ θεία μου. Θυμᾶμαι, ὅμως, πάντα μετὰ συγκίνηση καὶ νοσταλγία πῶς τελούσαμε τὴ γιορτὴ αὐτὴ, προπάντων στὰ πρῶτα χρόνια τῆς ζωῆς μου ὅταν ἤμαστε στὸ χωριό, — γιὰτὶ αὐτὰ εἶναι περισσότερο ἔθιμα τῶν χωριῶν παρά τῶν πόλεων τῆς Κύπρου.

Οἱ προετοιμασίαι ἄρχιζαν ζωηρὲς ἀρκετὲς μέρες πρὶν ἀπὸ τὴ γιορτὴ, προπάντων ὅμως τὴν παραμονὴ ἡ μητέρα ζύμωνε καὶ φούρνιζε δεκάδες σησαμωτὰ ψωμιὰ καὶ κουλλούρια, τὰ πρόσφορα γιὰ τὸ «πεντάρτιν» καὶ τὰ φιλοδώρηματα, κ' ἔψηνε τὰ κόλλυβα ποὺ τὰ στόλιζε μετὰ σπόρους ρωδιῶν, σησάμι καὶ σταφίδες. Κατὰ τὸ ἀπόγευμα τῆς παραμονῆς βγαίναμε στὸ «ρόεμμαν», στὸ μοίρασμα δηλ. τῶν σησαμωτῶν ἄρτων, κουλλουριῶν καὶ κολλύβιων σὲ συγγενεῖς καὶ φίλους. Τᾶβαζε ἡ μητέρα σὲ πιάτα, τάδενε σὲ πολύχρωμες ἢ ἄσπρες κεντημέναις μαντηλιῆς, καὶ χαρούμενοι τὰ «ροεύκαμεν» ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι. Τὴν ἄλλην μέρα, 30 Νοεμβρίου, ἤμαστε οἱ πρῶτοι στὴν ἐκκλησία, κι ἄμα τελείωνε ἡ λειτουργία, κερνούσαμε ὄλο τὸν κόσμον μετὰ κρασί καὶ δίναμε ἁγιασμένο ψωμί, κόλλυβα κ' ἐλιές (ἦτανε νηστεία καὶ δὲν ἐπιτρεπόταν τυρὶ· τότε κρατούσαμε αὐστηρὰ κάθε νηστεία), ἐνῶ τοὺς ραντίζαμε ροδόσταμο κι ὄλοι μᾶς εὔχονταν καλόκαρδα «Καὶ τοῦ χρόνου!»

Ἐχτός ἀπὸ τὴν οἰκογενειακὴ μας γιορτὴ, ἡ ὀφειλὴ μου στὸν Ἀπόστολο Ἀνδρέα προέρχεται κι ἀπὸ τὴ συμπαράστασι καὶ παραμυθία καὶ πολλαπλὴ βοήθεια, πού σέ πολλές δύσκολες περιστάσεις, δικές μου καὶ τῆς οἰκογενείας μου, εὐδόκησε νὰ μᾶς παράσχει. Μιὰ θ' ἀναφέρω παρακάτω.

Πρῶτα, ὅμως, πρέπει νὰ διηγηθῶ τὶς Κυπριακὲς παραδόσεις γιὰ τὴν ἴδρυσή τῆς Μονῆς τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέα.

Λέει, λοιπὸν ἡ παράδοσι πῶς, ἔπειτα ἀπὸ τὸ φοβερὸ διωγμὸ πού ξεσήκωσαν οἱ Ἰουδαῖοι ἐναντίον τῶν Ἀποστόλων στὰ Ἱεροσόλυμα λίγα χρόνια ὕστερα ἀπὸ τὴν Ἀνάληψι τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ λιθοβολισμὸ τοῦ πρωτομάρτυρα Στεφάνου, ἀναγκάστηκαν οἱ Ἀπόστολοι καὶ πολλοὶ μαθητὲς τῶν νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ νὰ σκορπιστοῦν στὶς γειτονικὲς χῶρες. Ἔτσι, μερικοὶ ζήτησαν καταφύγιον καὶ στὴν Κύπρον: Ὁ φίλος τοῦ Χριστοῦ Λάζαρος πῆγε καὶ κατοίκησε στὸ Κίτιον τῆς Κύπρου, στὴ σημερινὴ Λάρνακα, ὅπου καὶ πέθανε. Ὁ Κύπριος Βαρνάβας κι ὁ Παῦλος ἔφτασαν στὴ Σαλαμίνα τῆς Κύπρου (κοντὰ στὴ σημερινὴ Ἀμμόχωστο) καὶ δίδαξαν τὸ Χριστιανισμὸ σ' ὄλον τὸ νησί — κ' ἔτσι ἡ Κύπρος εἶναι ἡ πρώτη Ἑλληνικὴ χῶρα πού δέχτηκε τὸ Χριστιανισμὸ.

Ὁ διωγμὸς ἐκεῖνος, ἔφερε καὶ τὸν Ἀπόστολο Ἀνδρέα στὴν Κύπρον. Πού πρωτόφτασε καὶ σὲ ποιά μέρη τῆς Κύπρου πῆγε, δὲν ἀναφέρει ἡ παράδοσι. Προσθέτει μονάχα πῶς ἔφτασε στὴ βορειοανατολικὴ περιοχὴ τῆς, στὸ Καρπάσι, κι ἀπ' ἐκεῖ τράβηξε καράβι γιὰ νὰ φύγει σ' ἄλλες χῶρες στὶς ὁποῖες νὰ συνεχίσει τὸ ἀποστολικὸ του ἔργο. Καθισμένον ἀπάνω στοὺς βράχους τῆς ἀκρογιαλιᾶς κοίταζε διαρκῶς τὴν πολυκύμαντὴ θάλασσα, περιμένοντας νὰ φανεῖ κανένα ἀπὸ τὰ πλεούμενα τὰ ὁποῖα συχνὰ περνοῦσαν ἀπ' ἐκεῖ. Ἐξαφνα βλέπει ἕνα καράβι πού ἐρχόταν ἀπὸ τὴ Σαλαμίνα καὶ φαινόταν πῶς εἶχε σκοπὸ νὰ περάσει ἀπὸ ἐκεῖ κοντὰ καὶ νὰ προσπεράσει τὸ μυτερὸ ἀκρωτήρι. Ὁ Ἀπόστολος ἐνίωσε χαρὰ στὸ ἀντίκρυσμά του, κι ὅταν κόντεψε, σηκώθηκε ὀρθιος κ' ἔκανε σινιάλον στὸν καπετάνιο. Ἐκεῖνος κατάλαβε τί θέλει ὁ Ἀπόστολος καὶ κόντεψε στὸ ἐρημικὸ ἀκρογιάλι. Ἐριξε στὴ θάλασσα μιὰ βάρκα μὲ δυὸ ναῦτες κι αὐτοὶ σὲ λίγο ἀνέβασαν τὸν καινούργιον ἀλλ' ἄγνωστο ἐπιβάτη ἀπάνω στὸ καράβι. Ὁ καπετάνιος ἔβαλε πανιά, καὶ τὸ καράβι προχωροῦσε κανονικά.

Σὲ λίγο τὸ καράβι ἔφτασε στὶς Κλεῖδες, κάτι μικρὰ ἐρημικὰ νησάκια πού φαίνονται ὡς βράχοι ριγμένοι στὴν ἄκρῃ τῆς θάλασσας — ἀκριβῶς ἐκεῖ πού εἶναι τώρα στημένος ὁ φάρος. Ἀλλὰ στὸ μέρος αὐτὸ ξαφνικὰ σταμάτησε ὁ εὐνοϊκὸς ἄνεμος καὶ τὸ καράβι ἄραξε. Ἦταν μιὰ νημεμία (μπουνάτσα) ἀπ' ἐκεῖνες πού ἐκνευρίζουν τοὺς καπετάνιους. Τρία μερόνυχτα βάσταξε ἡ νημεμία αὐτὴ, καὶ τὸ καράβι ἔμεινε ἐκεῖ ἀσάλευτο.

Στὸ μεταξὺ ἔλειψε καὶ τὸ νερὸ ἀπὸ τὸ καράβι. Ἐπρεπε μὲ κάθε τρόπο νὰ βρεθεῖ νερὸ, εἴτε ἔμεναν ἐκεῖ εἴτε ὄχι. Ὁ καπετάνιος ρώτηξε τὸ νέον ἐπιβάτη, ὡς ἄνθρωπον πού ἤξερε ἀπὸ τὰ μέρη ἐκεῖνα, ἂν ὑπάρχει κάπου ἐκεῖ κοντὰ καμιὰ βρύση. Ἐκεῖνος τοῦ ὑπόδειξε πῶς ἐκεῖ κοντὰ στὸ μέρος πού τὸν εἶχαν παραλάβει ὑπάρχει μιὰ βρυσούλα μὲ γλυκὸ νερὸ. Ἀμέσως ὁ καπετάνιος προστάζει δυὸ ναῦτες νὰ πάρουν τὴ βάρκα καὶ τ' ἄσκια νὰ πᾶνε ὡς ἐκεῖ νὰ τὰ

γεμίσουν νερό. Πήγαν. "Όλη τήν ἡμέρα παιδεύτηκαν ψάχνοντας νά βροῦν τή βρύση, ἀλλά δέν τὰ κατάφεραν, κ' ἔτσι κατὰ τὸ δειλινὸ γύρισαν στὸ καράβι μὲ τ' ἀσκιά ἀδειανά. Ὁ καπετάνιος ἔγινε ἔξω φρενῶν. Θύμωσε τόσο πολὺ ποὺ φώναξε τὸν καινούργιο ἐπιβάτη καὶ τὸν φοβέρισε πῶς θὰ τὸν ἔριχνε στὴ θάλασσα, ἂν δέν τὰ κατάφερνε νά ὑποδείξει τὸ μέρος ποὺ ὑπῆρχε νερό. "Ἐτσι ὁ Ἀπόστολος Ἀνδρέας ἀναγκάστηκε νά κατέβει στὴ βάρκα καὶ νά πάει μὲ τοὺς δυὸ ναῦτες νά βρεῖ τὴ βρυσούλα. "Όταν ἔφτασαν στὸ μέρος ἐκεῖνο καὶ βγῆκαν ἀπὸ τὴ βάρκα, ὁ Ἀπόστολος Ἀνδρέας γονάτισε ἀπάνω στὸ βράχο καὶ παρακάλεσε τὸ Θεὸ νά τόνε βοηθήσει νά βρεθεῖ ἡ βρύση, νά πάρουν νερὸ καὶ νά γυρίσουν γρήγορα στὸ καράβι. "Ἦστερα ἀπὸ τὴν προσευχὴ προχωρεῖ κατὰ τὸ μέρος ποὺ ἤξερε πῶς ἦταν ἡ βρύση. Κοιτάζει, δὲ φαίνεται πουθενὰ νερό. Ξανακοιτάζει, τίποτε. Βλέπει ὅμως πῶς στὸ σημεῖο αὐτὸ ἦταν μιὰ πλάκα φρεσκοβαλμένη. Τὴ σηκώνει μὲ τὰ δυὸ του χέρια καὶ τὴν γκρεμίζει στὴ θάλασσα. Φάνηκε ἀμέσως ἀπὸ κάτω ἡ πηγὴ. (Αὐτὴ ἡ πηγὴ εἶναι τώρα τὸ ἅγιοσμα τοῦ Ἀγίου). Οἱ ναῦτες γέμισαν τ' ἀσκιά τους καὶ γύρισαν χαρούμενοι στὸ καράβι.

Ἀνάμεσα στοὺς ἐπιβάτες τοῦ карабиоῦ ἦταν καὶ τὸ παιδί τοῦ καπετάνιου, ἓνα παιδί κάπου δέκα χρονῶν, τυφλὸ καὶ δυστυχισμένο, ποὺ τὸ ἔσερνε ὁ πατέρας στα ταξίδια του γιὰ νά τοῦ ἀνακουφίζει τὸν πόνο. Τέσσερα χρόνια τώρα ἔχασε τὸ φῶς του τὸ παιδί, κ' ἡ χαρὰ καὶ τὸ χαμόγελο σβύστηκαν γιὰ πάντα ἀπὸ τὸ προσωπάκι του.

"Όταν γύρισαν στὸ καράβι μὲ τὸ νερό, ὁ Ἀπόστολος Ἀνδρέας πῆγε κοντὰ στὸ τυφλὸ παιδί, τοῦ χᾶιδεψε τὰ μαλλιά καὶ τοῦδωσε ἓνα χανάπι (κύπελλο) ἀπὸ τὸ φρέσκο νερὸ νά πιεῖ καὶ νά νίψει τὸ πρόσωπό του. "Ἐπειτα πῆγε πίσω στὴν πρύμνη τοῦ карабиоῦ, κάθισε ἐκεῖ καὶ σήκωσε τὰ μάτια του στὸν οὐρανὸ, λὲς καὶ παρακαλοῦσε τὸ Θεὸ νά στείλει βοηθητικὸ ἄνεμο γιὰ νά ξεκινήσει τὸ καράβι. Οἱ ἄλλοι ἐπιβάτες καὶ οἱ ναῦτες, μαζεμένοι στὴν πλώρη, ἔπιναν νερὸ καὶ γλυκοκουβέντιαζαν μὲ τὸν караβοκύρη. Κι αὐτὸς φαινόταν χαρούμενος, γιὰτὶ ἐκεῖνη τὴ στιγμή εἶδε κάτι σημάδια στὸν οὐρανὸ ποὺ ἔδειχναν πῶς θ' ἄλλαζε ὁ καιρὸς καὶ γρήγορα θὰ φυσοῦσε βοηθητικὸς ἄνεμος.

"Ἐξαφνα, κάτι παιδικὰ ξεφωνητὰ ἀναστάτωσαν τὸ πλήρωμα:

– «Πατέρα, πατέρα!» ἔλεγε ἡ φωνή. «Γιὰ κοίτα, πατέρα! Ποῦ εἶσαι;» Καὶ προχωροῦσε τὸ παιδί κατὰ τὴν πλώρη ψαχουλεύοντας. Ὁ καπετάνιος ξαφνιαστήκε. Φοβήθηκε μήπως τὸ τυφλὸ παιδί του ἔπαθε κανένα δυστύχημα, κι ἀμέσως ἔτρεξε πρὸς τὸ μέρος ποὺ ἀκούστηκε ἡ φωνή. Πατέρας καὶ παιδί συναντήθηκαν.

– «Τι ἔπαθες, παιδί μου;» ρωτᾷ ἀνήσυχος ὁ καπετάνιος.

– «Γιὰ κοίτα, πατέρα: βλέπω πῶς ἄρχισαν νά φουσκώνουν τὰ πανιά στὸ κατάρτι καὶ θὰ φύγουμε!» εἶπε τὸ παιδί γεμάτο χαρὰ καὶ τοῦδειχνε ψηλὰ τὰ πανιά.

– «'Όνειρεύεσαι, καημένο παιδί;» τοῦ λέει μὲ πόνο. «'Ἐσὺ δέν μπορεῖς νά ξεχωρίσεις τὴν ἡμέρα ἀπὸ τὴ νύχτα, καὶ μοῦ λὲς τώρα πῶς βλέπεις τὰ πανιά ποὺ ἄρχισαν νά φουσκώνουν;»

- «Δὲν ὄνειρεύομαι, πατέρα. Βλέπω στ' ἀλήθεια. Τὸ μεγάλο πανὶ βλέπω ποὺ ἔχει καὶ μιὰ τρυπίτσα. Νάτην, ἐκεῖ!» κ' ἔδειξε μὲ τὸ χέρι του.

= «Μὰ πῶς ἔγινε αὐτό, ἀγαπημένο μου παιδί;»

- «Νά, πατέρα! Ἐκεῖνος ὁ παππούλης μοῦδωσε λίγο νερὸ καὶ μοῦ παράγγειλε νὰ νίψω τὰ μάτια μου. Τᾶνισα, κι ἀπὸ ἐκείνη τὴ στιγμή ἄρχισα νὰ βλέπω: στὴν ἀρχὴ πολὺ θαμπά, καὶ τώρα πολὺ καθαρά.»

Ὁ καπετάνιος ἀγκάλιασε καὶ φίλησε τὸ παιδί του καὶ προχώρησε μαζὶ του πρὸς τὴν πρύμνη τοῦ карабиоῦ, πρῶτα πρῶτα γιὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν παππούλη κ' ἔπειτα νὰ τὸν ρωτήσῃ ποιὸς εἶναι καὶ πῶς γιάτρεψε τὸ τυφλὸ παιδί του. Γύρω ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο Ἀνδρέα μαζεύτηκαν κ' οἱ ἄλλοι ἐπιβάτες καὶ ναῦτες καὶ τὸν ἄκουαν ποὺ ἔλεγε πῶς τὸ παιδί τὸ γιάτρεψε ὁ Χριστός, ποὺ εἶναι ὁ ἀληθινὸς Θεός, καὶ πῶς ὁ ἴδιος ἦταν μαθητὴς του καὶ μάλιστα ὁ πρῶτος, γιὰτὶ πρῶτον πρῶτον αὐτὸν κάλεσε ὁ Χριστός. Συνεχίζοντας ἀνάπτυξε τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ. Ὅλοι κρέμουνταν ἀπὸ τὰ χεῖλη του. Σὰν τελείωσε, ὁ καπετάνιος τοῦ δήλωσε πῶς θέλει νὰ βαφτιστῆ καὶ νὰ βαπτίσῃ καὶ τὸ παιδί του. Ὁ Ἀπόστολος βάπτισε καὶ τοὺς δύο, καὶ τὸ παιδί ὀνομάστηκε Ἀνδρέας. Ἀλλὰ καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι πάνω στὸ καράβι βαπτίστηκαν, κ' ἔτσι ὅλο τὸ πλήρωμα ἔγινε χριστιανικὸ.

Στὸ μεταξὺ δυνάμωσε ὁ ἄνεμος, ὁ καπετάνιος σήκωσε τὴν ἄγκυρα, καὶ τὸ καράβι πῆρε δρόμο. Τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου συνεχίστηκε μέσα στὸ καράβι ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο Ἀνδρέα, κ' ἡ χαρὰ πλημμύριζε τὶς καρδιὰς ὄλων.

Ἦστερ' ἀπὸ ἡσυχὸ ταξίδι ἀρκετῶν ἡμερῶν ἔφτασαν στὸ Βυζάντιο, κὶ ὁ Ἀπόστολος Ἀνδρέας ἀποβιβάστηκε ἐκεῖ γιὰ νὰ κηρύξῃ τὸ Εὐαγγέλιο κ' ἔπειτα νὰ πάει καὶ σ' ἄλλες χῶρες. Ὁ ἀποχωρισμὸς ἦταν πολὺ συγκινητικὸς γιὰ ὅλους, προπάντων γιὰ τὸν καπετάνιο καὶ τὸ παιδί του. Καὶ κατόπι, σ' ὅποιες θάλασσες κὶ ἂν ταξίδευε ὁ καπετάνιος, πάντα θυμόταν τὰ σοφὰ λόγια του καὶ στὸ μυαλό του τριγυρνοῦσε μέρα καὶ νύχτα ἡ εὐγενικὴ μορφή τοῦ Ἀποστόλου.

Ἀφοῦ δίδαξε μερικὰ χρόνια στὸ Βυζάντιο ὁ Ἀπόστολος Ἀνδρέας ἐξακολούθησε τὸ κήρυγμά του σὲ πολλὰς χῶρες, καὶ τελευταῖα ἔφτασε στὴν Πάτρα. Ἐκεῖ ἔμεινε πολὺ καιρό, γιὰτὶ ὑπῆρχαν πολλοὶ σοφοὶ ποὺ δὲν παραδέχονταν τὴ διδασκαλίαν του. Στὸ τέλος τὸν κρέμασαν ἀπάνω στὸ Σταυρὸ, εἶχε ὅμως κάμει πιά πολλοὺς ὀπαδοὺς ἐκεῖ.

Ὅταν ἄκουσε τὸ σταυρικὸ θάνατο τοῦ Ἀποστόλου ὁ καπετάνιος, λυπήθηκε κατάκαρδα. Γονάτισε ἀπάνω στὸ καράβι του, ἔκανε τὴν προσευχή του, εὐχαρίστησε τὸν Θεὸ ποὺ βρέθηκε μπροστά του ὁ Ἀπόστολος Ἀνδρέας καὶ γιάτρεψε τὸ παιδί του καὶ τὸν ἔκανε χριστιανό, κ' ἔταξε νὰ περάσῃ κάποτε ἀπὸ τὸ μέρος ποὺ πῆρε τὸ νερὸ ὁ Ἅγιος, νὰ κτίσῃ ἐκεῖ ἕνα ἐκκλησάκι καὶ νὰ βάλῃ μέσα τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀποστόλου, δείχνοντας ἔτσι τὸ σεβασμὸ καὶ τὴν ἀγάπη του καὶ ξεπληρώνοντας κάπως τὸ χρέος του. Πέρασαν, ὅμως, μῆνες καὶ χρόνια χωρὶς νὰ ἔχτελέσῃ τὴν ὑπόσχεσή του ὁ καπετάνιος. Πάντα τὴ θυμόταν, ἀλλὰ πάντα κάποιος ἐμπόδιο θὰ βρισκόταν. Μιὰ νύχτα, ὅμως φάνηκε στὸν ὕπνο του ὁ Ἀπόστολος Ἀνδρέας καὶ τοῦ θύμισε τὸ τάμα. Ἦταν τόσο

ζωηρό τόνειρο, ὥστε ὁ καπετάνιος ξύπνησε τρομαγμένος. Τὸ πρωὶ ὀδήγησε τὸ καράβι του στὸ πιὸ κοντινὸ λιμάνι, παράγγειλε τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀποστόλου, καὶ τὴν πῆρε καὶ τράβηξε πρὸς τὴ θαυματουργὴ πηγὴ στὴ βορειοανατολικὴ ἄκρη τῆς Κύπρου. Ἐχτίσε τὸ ἐκκλησάκι πάνω ἀπὸ τὴν πηγὴ, ἔβαλε μέσα τὴν εἰκόνα, καὶ παρακάλεσε τὸν Ἅγιο νὰ τὸ συγχωρέσει ποὺ ἄργησε νὰ ἐχτελέσει τὴν ὑπόσχεσή του.

Ἐφυγε ὁ καπετάνιος, μὰ τὸ ἐκκλησάκι μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέα ἔμειναν ἐκεῖ. Ὅλοι οἱ καπετάνιοι ποὺ περνοῦσαν, ἤξεραν τὴν ἱστορία τοῦ πρώτου καπετάνιου, καὶ σταματοῦσαν ἐκεῖ γιὰ νὰ προσκυνήσουν καὶ νὰ προσφέρουν τὰ δῶρα τους. Κι ἀπὸ τότε τὸ μέρος ἐκεῖνο ὀνομάζεται ἀκρωτήρι τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέα.

Αὐτὴ, εἶναι ἡ παράδοση γιὰ τὴν ἀφιξὴ τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέα στὴν Κύπρο καὶ γιὰ τὴν ἴδρυση τῆς πρώτης τοῦ ἐκκλησίας ἐκεῖ, μιὰ λαϊκὴ παράδοση, ποὺ δὲν στηρίζεται σὲ γραπτὲς πηγές ἢ ἄλλες ἀνάλογες πληροφορίες, — μιὰ παράδοση, ὅμως, ποὺ γιὰ 19 αἰῶνες τώρα τὴ διασώζει βαθιὰ στὴν ψυχὴ τοῦ ὁ Ἑλληνικὸς Κυπριακὸς λαὸς καὶ τὴν παραδίνει ἀπὸ γενεὰ σὲ γενεὰ σὰν ἱστορικὸ γεγονός ἀναμφισβήτητο. Ἄλλωστε τὸ ἱερὸ τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέα ποὺ πάντοτε λειτουργοῦσε στ' ὀμώνυμο ἀκρωτήριο, καὶ προπάντων ἡ ἄσβεστη πίστη κι ὁ εἰλικρινὴς σεβασμὸς τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν Ἅγιο, καθιερώνουν τὴν παράδοση αὐτὴ σὰν ἀληθινὸ γεγονός πολὺ περισσότερο παρά ὁποιαδήποτε γραπτὴ πηγὴ. Ἡ ἄψυχη σοφία τῶν ἀνθρώπων ἀντιζυγιάζεται, στὴν περίπτωση αὐτῇ, ἀπὸ τὴν ἀπλοϊκὴ ἀλλὰ εἰλικρινῆ, βαθιὰ ριζωμένη καὶ πάντοτε ζῶσα πίστη τοῦ λαοῦ. Κ' οἱ θρύλοι κ' οἱ ἄλλες παραδόσεις γιὰ τὰ πεῖρα θαύματα τοῦ Ἀγίου ἐνισχύουν ἀκόμη περισσότερο τὴν πίστη αὐτῇ, καὶ γι' ἄλλους λόγους, ἀλλὰ προπάντων γιὰ τὴν ἀλήθειαν αὐτὰ ἐνεργοῦνται καὶ σήμερ ἀκόμη μπροστὰ στὰ ἐκπληχτὰ μάτια τῶν δυσπίστων ἀνθρώπων τοῦ 20οῦ αἰῶνα.

Νὰ ξαναγυρίσουμε, ὅμως, στὸ ἀπόμερο ἐκκλησάκι τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέα, ποὺ χτίστηκε στὴ θέση ἐκεῖνη ἀπὸ τὸν πλοίαρχο ποὺ μετέφερε τὸν Ἀπόστολο ἀπὸ τὴν Κύπρο στὸ Βυζάντιο. Κατὰ τὰ Βυζαντινὰ χρόνια ἡ Κύπρος ἀποτελοῦσε μέρος τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ μοιράστηκε μαζί της τὴς χαρὲς καὶ τὴς λύπες της, τὰ μεγαλεῖα καὶ τὴς συμφορὲς της. Τὸ πλῆθος τῶν Βυζαντινῶν ναῶν, μοναστηριῶν καὶ εἰκόνων τῆς Κύπρου, (δίκαια ὀνομάστηκε ἀπὸ πολλοὺς Βυζαντινολόγους «ζωντανὸ Βυζαντινὸ Μουσεῖο» ἢ Κύπρος), τὰ μέτρητα ἄλλα Βυζαντινὰ στοιχεῖα ποὺ καὶ σήμερ ὑπάρχουν στὴ ζωὴ τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ, τὰ παραμύθια, οἱ παροιμίαι, τὰ δημοτικὰ τραγούδια, προπάντων τ' Ἀκριτικά, μαρτυροῦν πῶς ἡ Κύπρος ἦταν ὀργανικὰ κι ἀναπόσπαστα ἐνωμένη μὲ τὸ Βυζάντιο, τὴ ζωὴ του καὶ τὸν πολιτισμὸ του. Ἡ θύελλα ποὺ ξέσπασε στὸ Βυζάντιο κατὰ τὸν ὄγδοο αἰῶνα ὡς θρησκευτικὴ μεταρρύθμιση γιὰ τὴν προσκύνηση τῶν εἰκόνων, ἔγινε αἰτία νὰ πλημμυρίσει ἡ Κύπρος ἀπὸ μετανάστες μοναχοὺς. Τὸ ρεῦμα αὐτὸ μεγάλωσε ὅταν οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Μωάμεθ ἀπὸ τὸ νότο σάρωσαν «μὲ τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρο» τὸν Ἑλληνοχριστιανικὸ πολιτισμὸ στὴν Αἴγυπτο, Συρία καὶ Παλαιστίνη. Ἡ Κύπρος τότε ἔγινε καταφύγιο τῶν κατατρεγμένων μοναχῶν καὶ τῶν εἰκόνων, κ' ἔτσι σὲ λίγα χρόνια ἀνακηρύσσεται ἡ νῆσος τῶν ἁγίων, ἁγίων ντόπιων καὶ ξένων, ποὺ

δίνουν τὰ ὀνόματά τους σὲ πλῆθος χωριά. Τὰ μοναστήρια ἰδρύονται τὸ ἓνα κατόπιν τοῦ ἄλλου καὶ ἀναδεικνύονται μοναδικὰ πνευματικὰ καὶ ἠθικὰ κέντρα, ἀληθινὲς ἐπάλλξεις ἐθνικῆς, ἐστίας ποὺ διαφύλαξαν ἄσβεστες τίς θρησκευτικῆς κ' ἐθνικῆς μας παραδόσεις.

Ἔτσι, στὰ Βυζαντινὰ χρόνια ξαναχτίζεται μεγαλύτερος ναὸς τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέα καὶ ἰδρύεται τὸ μοναστήρι του. Τὸ ξέρουμε, γιατί ἀναφέρεται ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς πῶς στὸ μοναστήρι τοῦ Ἀπ. Ἀνδρέα ἐπίασε ὁ Ριχάρδος ὁ Λεοντόθυμος τὸν ἡγεμόνα τῆς Κύπρου Ἰσαάκιο Κομνηνὸ τὸ 1191, κ' ἔχασε ἀπὸ τότε ἡ Κύπρος τὴν ἐλευθερία της. Στὰ χρόνια τῆς Φραγκοκρατίας, καὶ εἰδικὰ τὸν 15ον αἰ., ξαναχτίστηκε ὁ ναὸς, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ λείψανά του ποὺ σώζονται κάτω ἀπὸ τὴ ΝΑ πλευρὰ τοῦ σημερινοῦ ναοῦ. Ἐδῶ εἶναι καὶ τὸ θαυματουργὸ ἅγιοσμα τοῦ Ἀγίου. Ὁ σημερινὸς μέγας ναὸς καθὼς καὶ οἱ μεγαλοπρεπεῖς ξενῶνες γύρω, εἶναι νεώτερα, μερικὰ σύγχρονα, οἰκοδομήματα. Τὸ πρόσφατο, ὅμως, τῶν κτιρίων δὲν λιγοστεύει τὸ βαθὺ σεβασμὸ μὲ τὸν ὁποῖο ὁ εὐσεβὴς λαὸς τῆς Κύπρου περιβάλλει τὴν ἱερὴ Μονὴ τοῦ Ἀπ. Ἀνδρέα ποὺ εἶναι σήμερα τὸ μεγαλύτερο προσκύνημα τοῦ νησιοῦ. Ἄνθρωποι ὅλων τῶν τάξεων, πλούσιοι καὶ φτωχοί, πολίτες καὶ χωρικοί, κι ἀλλόθρησκοι ἀκόμη, θὰ ταξιδέψουν ὡς ἐκεῖ γιὰ νὰ προσκυνήσουν τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀγίου, νὰ βαπτίσουν τὰ νεογέννητα παιδιὰ, νὰ προσφέρουν δῶρα καὶ ταξίματα, σὲ κερί, χρήματα καὶ ζῶα, σὲ ὁμοιώματα πασχόντων μελῶν τοῦ σώματος ποὺ γιατρεύτηκαν μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ἀγίου.

Ἡ Μονὴ εἶναι πάντα ἀνοιχτὴ γιὰ τοὺς πιστοὺς: χειμῶνα - καλοκαίρι, μέρα καὶ νύχτα. Ἰδιαίτερα κατακλύζουν τὴ Μονὴ χιλιάδες καὶ χιλιάδες προσκυνητῶν κατὰ τὴ γιορτὴ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου στὶς 15 Αὐγούστου, ὅποτε γίνεται μέγας καὶ πολυήμερος πανηγύρι ἐκεῖ. Ὑποθέτω πῶς καθιερώθηκε τὴ μέρα αὐτὴ τὸ πανηγύρι τοῦ Ἀγίου, πρῶτα γιὰτ' εἶναι καλοκαίρι καὶ εὐκολώτερα μπορεῖ νὰ ταξιδεύει ὁ κόσμος παρὰ κατὰ τὴ γιορτὴ του στὶς 30 Νοεμβρίου καὶ δεύτερο, γιὰτὶ τότε ὁ γεωργικὸς κόσμος τελειώνει τίς περισσότερες ἀγροτικῆς ἀσχολίες του κ' ἔχει ἀρκετὰ οἰκονομικὰ μέσα γιὰ νὰ ἐπιχειρήσει ἓνα τόσο μακρινὸ καὶ δαπανηρὸ ταξίδι. Ἄλλωστε, τὸ πανηγύρι αὐτὸ εἶναι καὶ σὰν «ἐμποροπανήγυρις», ὅπου, στὰ παλαιότερα χρόνια ἰδίως, γένουνταν ἀγοραπωλησιές ζώων, οἰκιακῶν σκευῶν, εἰδῶν ρουχισμοῦ, κοσμημάτων καὶ γεωργικῶν προϊόντων. Ἐπίσης, ἴσως νὰ καθιερώθηκε γιὰ τίς 15 Αὐγούστου τὸ πανηγύρι τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέα, γιὰτὶ ἔτσι πολλοὶ εὐλαβικοὶ προσκυνητῆς (ἀλλὰ καὶ γυρολόγοι μεταπράτες) μποροῦσαν νὰ περάσουν πρῶτα ἀπὸ τὴν Ἀκανθοῦ γιὰ νὰ λειτουργηθοῦν στὶς 6 Αὐγούστου τῆς Μεταμορφώσεως στὸν ὠραιότατο ναὸ τοῦ Σωτῆρος («Χρυσοσώτηρος» λέγεται) καὶ νὰ παραστοῦν στὴν ἐκεῖ μεγάλη ἐμποροπανήγυρη, κι ἀπ' ἐκεῖ νὰ συνεχίσουν τὸ ἱερὸ ταξίδι τους στὸν Ἀπ. Ἀνδρέα.

Σήμερα, βέβαια, τὸ ταξίδι εἶναι εὐκολο: σὲ λίγες ὥρες μὲ τὸ αὐτοκίνητο μπορεῖς νὰ πᾶς ἐκεῖ κι ἀπὸ τὸ πιὸ ἀπόμερο χωριὸ τῆς Πάφου ἀπὸ τὸ ἄλλο ἄκρο τῆς Κύπρου. Πρωτύτερα, ὅμως, ἦτανε μιὰ ἐπίπονη ἀλλὰ εὐχάριστη περιπέτεια ποὺ σχεδιαζόταν μῆνες πρὶν. Ξεκινούσαν ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ Αὐγούστου καραβάνια ὀλόκληρα, σὲ βοδάμαξα; ἢ ἀμάξια ποὺ τὰ σέρνανε ἄλογα ἢ

μουλάρια, άλλοι καβάλλα σὲ γαϊδούρια, κι άλλοι περπατητοὶ γιὰ τὸ μεγάλο προσκύνημα. "Ὅπου νυχτώνουνταν σταματοῦσαν, τρώγανε τὰ λιτὰ φαγητὰ τους καὶ κοιμούνταν στὸ ὑπαιθρο. "Ὅταν φτάνανε στὰ χωριά τοῦ Καρπασιοῦ οἱ δρόμοι πιά ἦταν γεμάτοι (τὸ traffic, νὰ ποῦμε ἦταν πολὺ μεγάλο). Εἶχε, ὅμως, κάτι τὸ πολὺ συγκινητικὸ κ' ἐπιβλητικὸ ἢ ἱερὴ αὐτὴ πορεία: κάτι ποὺ θύμιζε τὶς ἀρχαῖες ἱερὲς θεωρίες σ' αὐθόρμητη θεοσέβεια κι ἀπλοϊκὴ μεγαλοπρέπεια. "Ὅταν πιά φτάνανε στὴν περιοχή ποὺ ἀνήκει στὴ Μονή, ὅλοι κατεβαίνανε ἀπὸ τὰμάξια καὶ τὰ ζῶα των, σκύβανε καὶ προσκυνοῦσαν τὴν ἱερὴ γῆ καὶ περπατοῦσαν αὐτὰ τὰ τελευταῖα 4-5 μίλια ὡς τὸν ναὸ τοῦ Ἁγίου. Πολλοὶ κάνανε γονατιστοὶ τὴν ἀπόσταση αὐτή: τὸ εἶχανε τάμα. "Ἄμα φτάνανε στὸ ναὸ, πρῶτα μπαίνανε καὶ προσκυνοῦσαν τὴν ἀσημοσκεπασμένη εἰκόνα τοῦ Ἁγίου, κ' ἔπειτα ἐξασφαλίζανε κατάλυμα εἴτε στοὺς ξενῶνες τῆς Μονῆς εἴτε, τὸ πιὸ συχνό, ἔξω στὸ ὑπαιθρο στὶς αὐλὲς καὶ στὰ δασάκια γύρω. Μένανε δυὸ-τρεῖς μέρες ἐκεῖ, παρακολουθοῦσαν εὐλαβικὰ τὶς ἀκατάπαυστες λειτουργίες στὸ ναὸ, προσεύχονταν, κάνανε τὶς προσφορὲς των, καὶ κατέβαιναν στὸ ἀγίασμα — ἀλλὰ καὶ περνοῦσαν εὐχάριστα μὲ τὰ κοινὰ τραπέζια καὶ διασκεδάσεις, μὲ τὶς βαρκάδες καὶ τὶς ἀγοραπωλησίες, καὶ μὲ τὶς νέες γνωριμίες. Κ' ἔπειτα οἱ χιλιάδες τοῦ λαοῦ παίρνανε τὸ μακρὸ δρόμο τοῦ γυρισμοῦ, χαρούμενοι καὶ λυτρωμένοι ψυχικὰ, πλούσιοι ἀπὸ θρησκευτικὴ πείρα, διηγούμενοι μὲ βαθιὰ κατάνυξη τὰ θαύματα τοῦ Ἁγίου στὰ ὁποῖα ὁ καθένας ἔτυχε νὰ παραστεῖ μάρτυρας. Κι ὅταν γύριζαν στὰ χωριά τους, τοὺς καλωσόριζαν οἱ χωριανοὶ μὲ τὸ χαιρετισμὸ «"Ἄξιον τὸ προσκύνημά σας», κι αὐτοὶ ἀπαντοῦσαν «'Ἀξιοῦστε!», δηλ. μακάρι καὶ σεῖς ν' ἀξιωθῆτε νὰ πάτε νὰ προσκυνήσετε.

Θυμᾶμαι πάντα μὲ συγκίνηση τὸ πρῶτο μου προσκύνημα στὸν Ἁπ. Ἁνδρέα, γιὰτὶ μοῦ ἦτανε μιὰ πείρα θερμὴ καὶ ζωντανὴ στὴ θρησκεία, στὴ φύση καὶ στὴν ἱστορία τοῦ τόπου μας, καὶ στὴ γνώση τοῦ ἀνθρώπου. Κάναμε, μὲ τὸ βοδάμαξο, τέσσερες μέρες νὰ πᾶμε, τρεῖς μείναμε ἐκεῖ, κι ἄλλες τέσσερες στὸ γυρισμό. Ἁπ' ὅπου περνοῦσαμε μάζεψα πληροφορίες κ' ἐντυπώσεις καὶ τὶς κατάγραφα σ' ἓνα μικρὸ τετράδιο (ἤμουνα στὴν τέταρτὴ τάξη τοῦ δημοτικού), πολὺ περισσότερο ὅμως τὶς θησαύριζα μέσα μου — ἐντυπώσεις ἀπὸ τοὺς κάμπους καὶ τὰ βουνὰ καὶ τὰ κρογιάλια τῆς πατρίδας μου ποὺ τότε τὰ πρωτόβλεπα. Θυμοῦμαι ἰδιαίτερα τὴν πρώτη μου συνάντηση μὲ τὴ θάλασσα: τὸ δειλινὸ τῆς δεύτερης μέρας μὲς' ἀπὸ τὰ περιβόλια τοῦ Τρικώμου πέρα στὸ βάθος μιὰ γελαστὴ γαλάζια ἔχταση ποὺ στραφτοκοποῦσε. Τὸ βράδυ, στὸ παραθαλάσσιο Μπوغάζι ποὺ πλαγιάσαμε στὴν ἀμμουδιά, ὕπνος δὲν μ' ἔπαιρνε. Σηκώθηκα καὶ κοίταξα τὴ θάλασσα. Τ' Αὐγουστιανὸ φεγγάρι, ξέρετε, κάνει τὴ νύχτα μέρα στὴν Ἑλλάδα. "Ἐνα τέτοιο βασιλικὸ φεγγάρι ἔλαμπε τὴ νύχτα ἐκεῖνη σὰν ἥλιος στὸν οὐρανό, κ' ἔκανε τὴ θάλασσα ἀπὸ κάτω σὰν ἓνα ἀπέραντο ἀσημένιο καθρέφτη. "Ἡρεμῆ, γαλήνια, ἀκύμαντὴ ἢ θάλασσα ἀπλωνόταν ὀλόλαμπρη κι ὀλοζώντανη, κ' ἐγὼ στεκόμουνα σ' ἐμπροστίαν τῆς μὲ δέος, ἐκστατικὸς κι ἀμίλητος, γιὰτὶ ἔνωθα μέσα μου κάτι σὰν ἔνωση τοῦ θείου καὶ τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ποὺ ὅμως δὲν ἤξερα καὶ δὲν μποροῦσα τότε νὰ τὸ ἐκφράσω μὲ λόγια.

Θυμᾶμαι ἀκόμη τὴν τελευταία μέρα στὴ Μονή: "Ἡμουνα μέσα στὸ ναὸ σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς ἀπογευματινὲς λειτουργίες. "Ἄπειρος κόσμος παρακολουθοῦσε

εύλαβικά τις ιερές ύμνωδιες. "Όταν, ξαφνικά, άκούγεται μιá φωνή κοντά μου: «βλέπω, μάνα, βλέπω! Νά τον Παππού, με φωνάζει κοντά του. "Έλα, μάνα! πᾶμε νά τον προσκυνήσουμε!» Ήταν ένα παιδί ώς 12 χρονῶν, τυφλό, πού τῶ-βλεπα κάθε μέρα νά στέκεται στη βορεινή πύλη τοῦ ναοῦ, νά γονατίζει και νά προσεύχεται μέ τήν πονεμένη του μάνα δίπλα του. Δέν ἔφευγε ἀπό τό ναό —κάθε φορά πού πήγαινα, πρωί, ἀπόγευμα, στίς ὀλονυχτίες, τῶβλεπα ἐκεῖ — κι ὅταν κουραζόταν ἔγερνε χάμω, ἐξαντλημένο ἀλλά μέ πίστη κ' ἐλπίδα στό πρόσωπό του. Καί νά, τώρα, προχωρεῖ ὅλος χαρά πρὸς τόν "Άγιο, πού τοῦ χάρισε τό φῶς και τήν υἰεία του. Κάθε φορά πού τό θυμάμαι τό θαῦμα αὐτό ἀνατρι-χιάζω ἀπό τήν ιερή ἐπήρεια, — ὅμως τό εἶδα και τό μαρτυρῶ.

Στό δευτέρό μου προσκύνημα, ἔπειτα ἀπό δυό χρόνια, ξεκινήσαμε ἀπό τή Λευκωσία. Ἡ ἀδελφή μου ἦτανε τότε σοβαρά ἄρρωστη, κι ὁ γιατρός εἶχε δι-ατάξει, ἔχτος ἀπό ὀρισμένα φάρμακα, νά μείνει στό κρεβάτι γιά μέρες. Ἡ μητέρα μας, ὅμως, πού εἶχε μέν ἐμπιστοσύνη στήν ἱατρική ἐπιστήμη, ἀλλά πίστευε περισσότερο στό Θεό και στόν "Άγιο Του, δέν ἄκουσε τό γιατρό. Τό-χε τάξιμο νά πᾶμε τή χρονιά ἐκείνη στόν 'Απ. 'Ανδρέα, και τίποτε δέν μπο-ροῦσε νά τή μεταπείσει γιά νά μὴν ἐκπληρώσουμε τό ἱερό προσκύνημα. «'Ο "Άγιος εἶναι ὁ καλύτερος γιατρός», εἶπε, και ξεκινήσαμε μέ τή δύναμη τοῦ Θεοῦ. Τό πρῶτο βράδυ νυχτωθήκαμε ἔξω ἀπό ένα τούρκικο χωριό και πλαγιά-σαμε στό ὑπαιθρο σ' ένα γήλοφο.

Δίπλα μου ἢ ἀδελφή μου ἔκαιγε ἀπό τόν πυρετό ἀλλά και κρύωνε ὀλό-κληρη. Κάποια ἀπλοϊκή προσευχή θά εἶπα μέσα μου, κι ἀποκαμωμένος ἀπό τήν κούραση και τόν πόνο, ἀποκοιμήθηκα. Τό πρωί ἔγινε τό θαῦμα: ἡ ἀδελφή μου ἦταν ὀλότελα καλά, κι ὅταν καταλύσαμε ἀλλοῦ τό βράδυ, ἔτρεχε κ' ἔπαι-ζε μαζί μας κ' ἔφαγε κι αὐτή κουκιά κ' ἐλιές ὅπως ὅλοι μας. Καί ἡ μακαρι-σμένη ἡ μάνα μας πέταξε τὰ φάρμακα δοξολογώντας τό Θεό και τόν "Άγιο Του.

Τέτοια, κι ἄλλα πολλά τὰ θαύματα τοῦ 'Αγίου: Γνώριζα ένα νέο στη Λευκωσία πού σεληνιαζόταν. Οἱ γιατροί κ' οἱ εἰδικές θεραπείες δέν τόν ὠφέ-λησαν σέ τίποτε. Τάχτηκε στόν 'Απ. 'Ανδρέα νά πάει περπατητός και ξυπό-λητος στη Χάρη του, και νά τοῦ σκλαβωθεί, δηλ. νά δουλέψει δωρεάν στά μο-ναστηριακά χτήματα, γιά ἔξι μῆνες. Σ' ένα χρόνο τόν ξανασυνάντησα στη Λευκωσία υἰγιῆ και δυνατό, και ξαναβαφτισμένο 'Ανδρέα, — και ζεῖ ἀπό τότε καλά κ' εἰρηνικά.

"Ένας "Άγγλος ἱστορικός, ὁ Rupert Gunnis, στό βιβλίο του *Historic Cy-prus* (1938) γράφει: «Στόν 'Απ. 'Ανδρέα προσεύχονται Χριστιανοί και Μου-σουλμάνοι, κ' εἶναι ἀτέλειωτες οἱ ἱστορίες πού λέγονται στά χωριά γιά τε-λείως ἔγκυρες περιπτώσεις θεραπειῶν πού ἔχει ἐνεργήσει. Πραγματικά, ἐγώ ὁ ἴδιος γνωρίζω τήν περίπτωση ἑνός παιδιοῦ πού πάντα ὑπῆρξε ὀλότελα τυφλό, και πού τοῦ ξαναγύρισε ἡ ὄραση εὐθὺς μόλις πέρασε τό κατώφλι τοῦ ναοῦ τοῦ 'Αγίου. "Όμως, προσθέτει, «εἶναι και ζηλότυπος "Άγιος ὁ 'Απ. 'Ανδρέας. Μιά φορά ένας Τοῦρκος ἔφερνε τό τυφλό παιδί του κ' εἶχε ὑποσχεθεῖ ένα με-γάλο ἀφιέρωμα στόν 'Απ. 'Ανδρέα ἂν γιάτρευε τόν γιό του. Μόλις τό παιδί βρέθηκε ἀπέναντι στό ναό, ἔγινε καλά κ' ἔβλεπε. 'Ο Τοῦρκος ἀμέσως γύρισε

πίσω· αλλά δὲν εἶχαν καλὰ-καλὰ περάσει τὰ σύνορα τῆς Μονῆς καὶ τὸ παιδί τυφλώθηκε πάλι, — κι οὔτε προσευχὲς οὔτε πλούσια δῶρα μπόρεσαν πιά νὰ ἐξιλεώσουν τὸν "Ἅγιο". Καὶ συνεχίζει ὁ "Ἀγγλος:

«Πολλὲς ἄλλες ἱστορίες λέγονται γιὰ τὸν "Ἅγιο καὶ τὶς θαυματουργὲς δυνάμεις του. Πρὶν λίγο καιρὸ κλέφτες ἀπὸ γειτονικὸ χωριὸ διαρρήξανε τὸ ναὸ κι ἀνοίξανε τὸ χρηματοκιβώτιο. Μόλις, ὅμως, πήρανε τὰ χρήματα, οἱ πόρτες τῆς ἐκκλησιᾶς ἐξαφανίστηκαν κ' οἱ κλέφτες περικυκλώθηκαν ἀπὸ ἄσπρους τοίχους. Τρέμοντας βάλανε πίσω τὰ χρήματα, κι ἀμέσως ἐμφανίστηκαν οἱ πόρτες· οἱ κλέφτες ἔφυγαν καὶ δὲν ξανάκλεψαν ποτὲ πιά.

«Στὸ μοναστήρι μένουν πάντα ἀρκετοὶ ἄνθρωποι ποὺ παρέχουν τὴν ἐργασία τοὺς δωρεὰν εἴτε γιὰτὶ τοὺς γιάτρεψε εἴτε ἄλλως πως τοὺς βοήθησε ὁ "Ἅγιος. "Ὅταν ἤμουν ἐκεῖ τὸ 1935 (γράφει ὁ Γκάννις) ἦταν ἕνας νέος ποὺ θὰ ἐργαζόταν γιὰ δυὸ χρόνια δωρεὰν καὶ χωρὶς ὀποιαδήποτε ἀνταμοιβή. Γιατί, ὅταν κάποτε ὀδηγοῦσε ἕνα αὐτοκίνητο καὶ προσπάθησε νὰ προσπεράσει κάποιον ἄλλο σ' ἕνα στενὸ δρόμο μ' ἕναν ἀπότομο γκρεμὸ ἀπὸ κάτω, εἶχε προχωρήσει πάρα πολὺ πάνω ἀπὸ τὸν γκρεμὸ κ' ἔνιωσε ν' ἀναποδογυρίζεται τὸ αὐτοκίνητο. Κατὰ τὴ στιγμὴν ἀκριβῶς ἐκείνη τοῦ κινδύνου προσευχήθηκε στὸν "Ἅγιο καὶ μολονότι τὸ αὐτοκίνητο ἀναποδογυρίστηκε κ' ἔπεσε στὸ βάθος τοῦ γκρεμοῦ, ὁ νέος δὲν ἔπαθε τίποτε».

Θὰ μπορούσα νὰ συνεχίσω ἐπ' ἄπειρον γιὰ τὰ θαύματα ποὺ γνώρισα προσωπικὰ ἢ ποὺ ἀναφέρουν ἀξιόπιστοι μάρτυρες. Ἄλλὰ κ' οἱ πιστοὶ γιὰ νὰ δείξουν τὸ σεβασμὸ καὶ τὴν εὐγνωμοσύνη τους στὸν Ἅπ. Ἄνδρέα, δίνουν πάμπολλα καὶ πλουσιώτατα ἀφιερῶματα κι ἀναθήματα στὴ Μονή: "Ὅχι μόνο χρήματα ἀλλὰ καὶ ἀσημένια ἢ χρυσὰ ὁμοιώματα κεφαλιῶν, χεριῶν, ποδιῶν, ματιῶν, караβιῶν, ζώων καταθέτονται κάθε μέρα μπροστὰ στὴν εἰκόνα του· κι ἀκόμη, ὀλόκληρα σώματα ἀνθρώπινα ἀπὸ κερί — πραγματικοὶ ἀνδριάντες ἀπὸ κερί — ἢ καὶ κερένια μέλη τοῦ σώματος, μικρὲς καὶ μεγάλες λαμπάδες· βουναὶ ὀλόκληρα ἀπὸ κερί. Ἐπίσης, σὲ κάθε μέρος τῆς Κύπρου, χωράφια, περβόλια, δέντρα παραχωροῦνται ἀπὸ εὐλαβικοὺς πιστοὺς στὴ Χάρη του. Γι' αὐτὸ ἡ Μονὴ τοῦ Ἀποστόλου Ἄνδρέα εἶναι, μετὰ τὴ Μονὴ τῆς Παναγίας τοῦ Κύκκου, ἡ πλουσιώτερη στὴν Κύπρο.

Τὸν πλοῦτον αὐτὸ οἱ διαχειριστὲς τῆς Μονῆς τὸν χρησιμοποιοῦν κατὰ τὸν καλύτερον τρόπο γιὰ ὅλη τὴν Κύπρο: Ἐχτὸς τοῦ ὅτι συντηροῦν τὰ κτίρια τῆς Μονῆς καὶ παρέχουν δωρεὰν φιλοξενία στοὺς ἄπειρους ἐπισκέπτες της, συνεισφέρουν πολλὰ στὴν παιδεία τοῦ τόπου καὶ σὲ πολλοὺς φιλανθρωπικοὺς σκοποὺς. Π.χ. τὸ Γυμνάσιο Ριζοκαρπάσου, ὅπου σπουδάζουν ἑκατοντάδες παιδιῶν, συντηρεῖται σχεδὸν ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὴ Μονή· ἀλλὰ καὶ μεγάλα ποσὰ παρέχονται στὸ Παγκύπριο Γυμνάσιο, στὰ γυμνάσια Ἀμμοχώστου, Γιαλούσας, Τρικώμου, κ.ἄ. Γιατὶ τὰ Γυμνάσια στὴν Κύπρο ὡς τώρα δὲν εἶχαν καμιὰ βοήθεια ἀπὸ τὴν Ἀγγλικὴ κυβέρνησι, καὶ κατορθώνουν νὰ ζοῦν μόνο μὲ τὰ εἰσιτήρια τῶν τροφίμων τους καὶ μὲ τὶς ἰδιωτικὲς δωρεὲς καὶ τὶς γενναῖες ἐκκλησιαστικὲς συνεισφορὲς. Ἡ Ἐκκλησία καὶ στὸ πεδίο αὐτὸ ἔπαιξε σημαντικώτατον ρόλον γιὰ τὴ διατήρησι τῆς ἐθνικῆς παιδείας. Καὶ ἡ Μονὴ τοῦ Ἀποστόλου Ἄνδρέα κατέχει μιὰ ἀπὸ τὶς πρῶτες θέσεις στὴν εὐγνωμοσύνη τῆς Κύπρου γιὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς παιδείας τοῦ λαοῦ.

Αυτά μόνο τὰ λίγα μοῦ ἐπιτρέπει τώρα ὁ χρόνος νὰ πῶ γιὰ τὸν Ἐπίσκοπο Ἄνδρέα στὴν Κύπρο. Δὲν ἀποτελοῦν ἱστορία ἐπιστημονικὴ ἀλλ' ἀφήγηση μόνο παραδόσεων καὶ θρύλων τὰ περισσότερα, ποὺ ἡ ἀγνή πίστη, ὅμως, καὶ ὁ αὐθόρμητος σεβασμὸς τὰ καταξιώνουν σὰν ἀρχὲς καὶ ὁδηγοὺς στὴ ζωὴ μας. Γι' αὐτό, καταλήγοντας, ἐπικαλοῦμε τὴ Χάρη τοῦ Ἁγίου καὶ ἀνακράζω τὸ ἐλπιδοφόρο κοντάκιό του: «Τὸν τῆς ἀνδρείας ἐπάνυμον θεηγόρον, καὶ Μαθητῶν τὸν Πρωτόκλητον τοῦ Σωτῆρος, Πέτρου τὸν σύγγονον εὐφημήσωμεν ὅτι, ὡς πάλαι τούτω, καὶ νῦν ἐκέκραγεν: Εὐρήκαμεν, δεῦτε τὸν ποθοῦμενον».

(29 Νοεμβρίου 1959)

ΚΩΣΤΑΣ Μ. ΠΡΟΥΣΗΣ

ΣΤΑ ΟΓΔΟΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΜΙΧ. ΚΥΘΡΑΙΩΤΗ

*Τῆς ἡλικίας τὴν πρόσθεση δὲν τὴ μετρᾷς μὲ χρόνια·
δὲν ἔχουν οἱ ἀριθμοὶ τὸ βάρος τῆς ψυχῆς.
Κάθε ἡλικία καὶ πρόσωπο ἀπαστράπτει
μὲς τὸ δικό του τὸ ρυθμό.
Ὅγδόντα σκαλοπάτια κι ἂν ἀνέβηκες ὥστόσο
τὸ φρόνημα ὑψηλό.*

*Κοιτάξεις μελετώντας τὴν ἀπόσταση.
Μετριοῦνται οἱ ἀποστάσεις μὲ τὴ πράξεις.
Μὲ πρᾶξη ἐκφράζεται τὸ κάθε βῆμα σου ὁρθόδοξα.
Καὶ τὸ στεφάνι τῆς φιλίας ἐναποθέτει
τὸ κύρος του στὸν ἄλκιμό σου στοχασμό.*

*Μεγίστη ἢ καλωσύνη τῆς καρδιάς σου,
κοῦρε τῆς καλωσύνης. Χαῖρε!*

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Ο ΝΕΟΚΛΗΣ Γ. ΚΥΡΙΑΖΗΣ ΚΑΙ
Η ΟΜΑΔΑ ΕΚΔΟΣΗΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ
«ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ» ΛΑΡΝΑΚΑΣ¹

Κάποια μέρα, γύρω στα μέσα Οκτωβρίου 1922, παρουσιάζεται στη Μητρόπολη Λάρνακας και ζητεί να συναντήσει το Μητροπολίτη Νικόδημο Μυλωνά ένας νέος, γύρω στα 21, σοβαρός περισσότερο από όσο δικαιολογεί η ηλικία του, αδύνατος, μελαχρινός, με γυαλιά και με ένα αδιόρατο χνούδι μουστακιού στο χείλος. Φέρνει συστατική επιστολή για το Μητροπολίτη, η οποία αναφέρει ανάμεσα σε άλλα:

Πανιερώτατε,

Ο φέρων το παρόν Ι. Συκουτρής είναι ο διορισθείς καθηγητής του Ιεροδιδασκαλείου. Κατά την γενομένην συμφωνίαν θα εργασθή 28 ώρας εβδομαδιαίως εάν όμως κατ' απαίτησιν του προγράμματος θελήσητε να αυξήσητε τας ώρας του μέχρι 31 τότε απέναντι των τριών τούτων ωρών θα λάβη επί πλέον λίρας 10.

Ο κ. Συκουτρής επιθυμεί ει δυνατόν να μένει εσωτερικός. Εάν τούτο τύχη της εγκρίσεώς Σας τότε ο ετήσιος μισθός του κ. Συκουτρή θα λογίζεται εις £180, θα αφαιρήται δε μηνιαίως εκ της μισθοδοσίας του ποσόν τριών λιρών απέναντι της κατοικίας, τροφής, πλύσεως και φωτισμού, άνευ προσθέτου άλλης εργασίας, εκτός εάν θελήσητε να του αναθέσητε τοιαύτην της δικής του εγκρίσεως οπότε συνεπώς δεν θα πληρώνονται αι τρεις μηνιαίως λίραι².

Την επιστολή, η οποία φέρει ένδειξη «Αθήναι, 6 Οκτωβρίου 1922», υπογράφει ο διευθυντής του Ιεροδιδασκαλείου Γεώργιος Ματσάκης.

Ο νέος φιλόλογος έρχεται να εργαστεί στο Ιεροδιδασκαλείο Λάρνακας, το οποίο λειτουργεί από το 1910. Τούτο είχε ιδρύσει μια άλλη λαμπρή μορφή του θρόνου Κιτίου, ο Μητροπολίτης Μελέτιος Μεταξάκης (1910-1917), διαδοχικά κατόπιν Αρχιεπίσκοπος Αθηνών, Οικουμενικός Πατριάρχης και Πατριάρχης Αλεξανδρείας. Στόχος της σχολής είναι να μορφώσει «Ιεροδιδασκάλους», δηλαδή δασκάλους οι οποίοι ελπίζεται ότι κάποια στιγμή θα ιερωθούν και θα υπηρετήσουν την παιδεία στην Κύπρο, ίσως και σε άλλα ακριτικά σημεία του ελληνισμού.

Το σχέδιο του Μεταξάκη ήταν μεγαλεπήβολο, κι αν τελικά δεν πραγματοποιήθηκε στο βαθμό που ο ιδρυτής της σχολής το οραματίστηκε — για λόγους που δεν είναι της παρούσης να αναλύσουμε — πρόλαβε να δώσει μερικές εκατοντάδες δασκάλους που απετέλεσαν το στερεό υπόβαθρο της κυπριακής εκπαίδευσης κατά τα χρόνια που ακολούθησαν, ως το τέλος της αγγλικής κατοχής.

1. Κείμενο ομιλίας που δόθηκε στο Πολιτιστικό Κέντρο «Το Ρογιάτικο», Λευκωσίας, το Νοέμβριο 1988.

2. Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως Κιτίου.

Ποιός είναι όμως αυτός ο νέος άνθρωπος που αποδέχεται πρόσκληση του Μητροπολίτη Νικοδήμου να έλθει στην Κύπρο και να συμβάλει στη μεγάλη αυτή προσπάθεια;

Ο Ιωάννης Συκουτρής γεννήθηκε στη Σμύρνη την 1η Δεκεμβρίου 1901, σε πτωχή πολυμελή οικογένεια χιώτικης καταγωγής. Ο πατέρας του είχε μικρό βουστάσιο και πωλούσε γάλα στις συνοικίες της Σμύρνης. Η οικογένειά του είχε επίσης μικρό αγρόκτημα και αμπέλι έξω από τη Σμύρνη. Μετά το θάνατο του Συκουτρή, η σύζυγός του θα γράψει:

Αι πλέον ευχάριστοι αναμνήσεις του η αγάπη του προς την φύσιν, προήλθον από αυτήν την στενήν επαφήν με τον ουρανόν και την γην και έδωκαν τροφήν εις την ρεμβώδη και μονήρη ιδιοσυγκρασίαν του³.

Στο σχολείο ο Συκουτρής παρουσιάζει λαμπρή επίδοση στην ιστορία και στα κλασικά γράμματα. Τόση είναι η εξοικειωσή του με την αρχαία ελληνική γλώσσα ώστε, γυμνασιόπαιδο ακόμη, γράφει και δημοσιεύει επιστολές στα αρχαία με το ψευδώνυμο «Αντιφών ο Σμυρναίος», ψευδώνυμο που, κάποια στιγμή αργότερα, με αγάπη εντάσσει στο ονοματεπώνυμό του: Ιωάννης Αντιφών Γ. Συκουτρή. Το 1919 εγγράφεται στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών από την οποία αποφοιτά αριστούχος το 1922.

Συνεχίζει η σύζυγός του:

Τον Αύγουστον του 1922 γίνεται η καταστροφή της Σμύρνης, η «Συμφωρά». Με τον βαθύτερον πόνον εις την ψυχήν φεύγει εις την Κύπρον, όπου είχε διορισθεί καθηγητής εις το Ιεροδιδασκαλείον της Λάρνακος, διά να συντηρήση την εις Αθήνας πρόσφυγα οικογένειάν του. Επί δύο έτη edίδαζε Φιλοσοφικά, Αρχαίαν και Νεαν Λογοτεχνίαν εις τας ανωτέρας τάξεις, ετράπη δε συγχρόνως εις λαογραφικάς, ιστορικάς και άλλας περι Κύπρου μελέτας, οδοιπορών απ' άκρου εις άκρον και αποκομίζων πλούσιον υλικόν και αγάπην προς το «αδικοβασανισμένο» νησί. Η ψυχή του, σπαραγμένη από τον χαμόν της πατρίδος του, μετέωρος και τραγικά παραδομένη εις την αμφιβολίαν διά την αξίαν της εθνικής ιδέας, ευρίσκει εις το αλύτρωτο νησί την πίστιν, τον λυτρωμόν. Τα «Κυπριακά Χρονικά» που ίδρυσε και όπου edημοσίευσε πλείστας μελέτας του, αι διαλέξεις που edιδεδε περι ποιήσεως εν Κύπρω, η εισήγησίς του εις τον Α' Φιλολογικόν Διαγωνισμόν περι των Ελληνικών Γραμμάτων επί Τουρκοκρατίας, και άλλα, παρέχουν την εικόνα ενός ανησύχου πνεύματος, που παλαίει να δώση διέξοδον εις την συναισθηματικά ήδη διαμορφουμένην ψυχοσύνθεσιν του.⁴

Για τον Συκουτρή έχουμε και μιαν άλλη πολύτιμη μαρτυρία, που περιλαμβάνεται σε ανέκδοτο απομνημόνευμα του γιατρού Νεοκλή Γ. Κυριαζή, με

3. Χαρά Ι. Συκουτρή: «Ιωάννης Συκουτρή 1901-1937», Ιωάννου Συκουτρή, *Μελέται και άρθρα*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού & Γενικής Παιδείας, Ίδρυμα Σχολής Μωραΐτη, Αθήνα (1956), φωτομηχανική επανέκδοση 1982, σ. 13. (Από το ίδιο κείμενο αντλήθηκαν και τα περισσότερα βιογραφικά στοιχεία για τον Ι. Συκουτρή που χρησιμοποιούνται στην ομιλία).

4. Ο.π. σσ. 14-15.

τον οποίο τους ένωσαν κοινοί πνευματικοί αγώνες μέσα από το περιοδικό *Κυπριακά Χρονικά*:

Ο Ι. Αντιφών Συκουτρής, όπως ηρέσκετο να υπογράφεται, όταν απεβιβάσθη εις Λάρνακα λήγοντος του 1922, μόλις αποφοιτήσας του Εθνικού Πανεπιστημίου, δεν είχε ακόμη συμπλήρωση το 21ον έτος της ηλικίας του. Ισχνός και διοπτροφορών, ευφύης δε και ευχάριστος, ήτο λαλίστατος, αεικίνητος, λάτρης των εκδρομών, ιδία μεγάλων αποστάσεων, πρωτίστως δε ακόρεστος φιλομαθείας. Διά τούτο από των πρώτων ημερών της εν Λάρνακι εγκαταστάσεώς του, σφραγείς την ύπαρξιν της πλουσίας περι Κύπρου βιβλιοθήκης του μακαρίτου Λουκή Ζ. Πιερίδη, όχι μόνον έσπευσε να συνάψη φιλικάς μετ' αυτού σχέσεις, αλλά και να επισκέπτεται αυτόν, δηλαδή την βιβλιοθήκην του, συχνάκις, μελετών εκεί, ή συναποκομίζων βιβλία διά μελέτην εις το δωμάτιόν του, πέραν και του μεσονυκτίου πολλάκις. Εκεί, εις την βιβλιοθήκην Πιερίδη, συνήντησα το πρώτον και ε γνώρισα αυτόν.

Κατά το βραχύ της εν Κύπρω διαμονής του διάστημα - ούτε μία πλήρης τριετία, εκτός των ωρών διδασκαλίας, διέθετε και εδαπάνα το υπόλοιπον του χρόνου εις μελέτας και έρευναν προς απόκτησις στοιχείων, κατά πάσαν πλευράν διαφωτιστικών της ιστορίας της Κύπρου. Εις την ακόρεστον αυτού φιλομάθειαν είναι, αναμφιβόλως, η Κύπρος μεγάλως οφειλέτις.

Από τας πρώτας ημέρας της εν Λάρνακι διαβιώσεώς του, κατά τας συσκέψεις μετά του αοιδίμου Κιτίου Μυλωνά απεφάσισαν την έκδοσιν περιοδικού και την επιδίωξιν περισυλλογής του ιστορικού της Κύπρου θησαυρού, κινδυνεύοντος να απωλεσθή. Εντός ταχέος χρόνου ηλιεύθησαν οι βοηθοί, και τον Ιανουάριον 1923 εξεδίδετο εις πλέον των 500 αντιτύπων και εκυκλοφόρει καθ' όλην την Κύπρον το πρώτον τεύχος των «Κυπριακών Χρονικών». Μέχρι του 1923 είδον βεβαίως της δημοσιεύσεως το φως διάφοροι μελέται, ενδιαφέρουσαι την ιστορίαν της Κύπρου, αλλά πολύ σποραδικώς και εις εφημερίδας, ώστε να είναι δυσεύρεται, και πολλάκις να απόλλυνται. Τα «Κυπριακά Χρονικά» υπήρξαν, τη συμβολή πρωτίστως του Συκουτρή, το πρώτον και άξιον λόγου επιστημονικόν περιοδικόν, εις το οποίον απεθσαυρίζετο, συνεργασία λογίων Κύπρου, πολλή και σοβαρά ύλη ώστε σήμερα να είναι σχεδόν πηγή αναγκαία διά την κατάρτισιν ιστορικής περι Κύπρου μελέτης πάσης φύσεως⁵.

Από τη μαρτυρία αυτή του Κυριαζή γνωρίζουμε σήμερα ότι την απόφαση για έκδοση περιοδικού πήραν ο Συκουτρή με το Μητροπολίτη Νικόδημο. Και μπορούμε να υποθέσουμε — με αρκετή πιθανότητα να είμαστε πολύ κοντά στην πραγματικότητα — πως η ιδέα ξεκινά πρώτα από το νεαρότατο Συκουτρή.

Ο Νικόδημος Μυλωνάς είναι τότε 33 χρονών κι έχει δείξει ενεργό ενδιαφέρον για την εκκλησιαστική, την εθνική και την κοινωνική ζωή του τόπου. Από το 1918 είναι Μητροπολίτης Κιτίου. Κατά τη δεκαετία του '20 θα ξε-

5. Αρχείο Νεοκλή Γ. Κυριαζή, Χφ. χωρίς ημερομηνία.

λιχθεί σε προεξάρχουσα μορφή του πολιτικού αγώνα για ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, ενός αγώνα που, ύστερα από τα γεγονότα του Οκτωβρίου 1931, θα τον οδηγήσει στην εξορία και στο θάνατο μακριά από τα χώματα της πατρίδας του.

Τον Οκτώβριο 1917, όταν ο Μυλωνάς ήταν ακόμη Χωρεπίσκοπος Σαλαμίνας, είχε δημοσιεύσει στο Περιοδικό *Εκκλησιαστικός Κήρυξ*, της Ιεράς Μητροπόλεως Κιτίου, άρθρο με τίτλο «Η κατάσταση του λαού» όπου, με λόγο τολμηρό που για πρώτη ίσως φορά ακουγόταν από την πέννα Κυπρίου ιερωμένου, κρινόταν η πνευματική, κοινωνική και οικονομική εξαθλίωση του κυπριακού λαού. Έγραφε τότε ο Μυλωνάς:

Αλλά θα ήτο έργον ματαιοπονίας να ομιλήση τις περί υπευθύνων. Εις τον μακάριον αυτόν τόπον ευθύναι ποτέ δεν ζητούνται, αν δε ζητηθούν ποτέ, θα ζητηθούν – εστέ βέβαιοι – από όπου ποτέ δεν υπήρξαν. Τόσον ο ραγιαδισμός εκυρίευσε την ψυχήν του αγρότου μας.

Θα ήτο δε αστείον να ομιλήση κανείς περί ευθυνών και να επιχειρήση τις υπεράσπισιν λαϊκών δικαιωμάτων εδώ, όπου η περί λαού αντίληψις εξισοί τούτον προς αμνόν άκακον αδιαμαρτυρήτως κειρόμενον. Εάν δε ποτέ ακούετε να γίνηται λόγος τις εν ονόματι των λαϊκών δικαιωμάτων να είσθε βέβαιοι ότι τη στιγμήν εκείνην απεμπολούνται ταύτα αντι πινακίου φακής.

Τοιουτοτρόπως δε συμβαίνει ώστε, ενώ καθ' εκάστην σχεδόν άνδρες βουλευφόροι αναδεικνύονται διά της ψήφου του λαου, ίνα προστώσι τούτου εις όλας τας εκφάνσεις της ζωής, δεν βλέπομεν ουδέ καν ένα τούτων να κινηθή, να ταχθή ο πρωτοπόρος μιας πανστρατιάς νέων ανδρών, ήτις με τον πέλεκυν μιας σκέψεως να κόψη σύρριζα αιωνοβίους προλήψεις και δεισιδαιμονίας του λαού⁶.

Και προχωρεί, στο ίδιο κείμενο, να αναφέρει για τους δασκάλους:

Αλλαχού οι διδάσκαλοι είναι οι κοινωνικοί μοχλοί που δίδουν την ώθησιν εις τας μάζας των λαών. Εδώ οι διδάσκαλοι κρατούνται μακράν της ζωής και αν ποτέ εισέλθουν εις αυτήν θα εισέλθουν κατόπιν αδειάς των κατά τόπους κομματαρχών δουλώσαντες πρότερον την οντότητά των εις το οκτάπουν του κοινοτικού άρχοντος, ο οποίος είναι έτοιμος να εξακοντίση τον δυστυχή διδάσκαλον εις το άλλο άκρον της νήσου ευθύς ως αντιληφθή τούτον διδάσκοντα καινά δαιμόνια (ταμιευτήρια, συνεταιρισμούς, γεωργικάς τραπέζας κλπ.) εις τους ευτυχείς δουλοπαροίκους της χωροδεσποτείας του⁷.

Φυσική απόρροια αυτών των απόψεων του Μυλωνά θα μπορούσε να θεωρηθεί το ενδιαφέρον που ο ίδιος δείχνει κατόπιν για την πρόοδο του Ιεροδιδασκαλείου και τη στελέχωσή του με υψηλής στάθμης διδακτικό προσωπικό, ενώ παράλληλα υιοθετεί με ενθουσιασμό την ιδέα έκδοσης ενός σοβαρού κυπριολογικού περιοδικού.

6. *Εκκλησιαστικός Κήρυξ*, έτος Ζ', τεύχος 133 (15 Οκτωβρίου 1917), σσ. 466-467.

7. Ο.π. σ. 468.

Την απόφαση έκδοσης ακολουθεί η επιλογή εξαμελούς Επιτροπής του περιοδικού. «Εντός ταχέος χρόνου ηλιεύθησαν οι βοηθοί» μας πληροφορεί με υποδειγματική σεμνότητα ο Κυριαζής. Σήμερα δεν μπορούμε να ξέρουμε ως ποιο βαθμό «ηλιεύθησαν» — όπως έγραψε ο Κυριαζής. Έχω την εντύπωση πως στην έννοια του «αλιεύω»/«αλιεύομαι» ενυπάρχει ένα στοιχείο τυχαίου γεγονότος κι ένα ποσοστό ακούσιας ή και αρνητικής αντιμετώπισης της τελικής πράξης. Και σίγουρα ούτε ο Λουκής Ζ. Πιερίδης ούτε ο Νεοκλής Γ. Κυριαζής — από την προϊστορία τους ή από την κατοπινή δραστηριότητά τους — θα ήταν ποτέ δυνατό να θεωρηθούν «διστάζοντες» σε μια τέτοια πρόταση. Οι άλλοι δυο που συμπεριλήφθηκαν στις πρώτες ανακοινώσεις της Επιτροπής (Γεώργιος Ματσάκης, διευθυντής του Ιεροδιδασκαλείου, και Ν. Τύμβιος, καθηγητής του Ιεροδιδασκαλείου) δεν έχουν άλλη επώνυμη συμμετοχή στην έκδοση και το όνομά τους αφαιρείται από το 10ο τεύχος της πρώτης χρονιάς. Θα ήταν μήπως θεμιτό να περιορίσουμε το «ηλιεύθησαν» μονάχα σ' αυτούς τους δυο;

Εκείνο όμως που κυριολεκτείται στη φράση του Κυριαζή είναι, σίγουρα, το «εντός ταχέος χρόνου». Είδαμε προηγουμένως ότι ο Ιωάννης Συκουτρής παρουσιάζεται και αναλαμβάνει καθήκοντα στο Ιεροδιδασκαλείο λίγο μετά τα μέσα Οκτωβρίου 1922. (Το έγγραφο διορισμού του, υπογραμμένο από το Μυλωνά, φέρει ημερομηνία 20 Οκτωβρίου 1922). Το πρώτο τεύχος των *Κυπριακών Χρονικών* κυκλοφορεί τον Ιανουάριο 1923.

Ο Λουκής Ζ. Πιερίδης, γιος του Ζήνωνα Πιερίδη πρώτου Έλληνα δημάρχου Λάρνακας και γόνος της μεγάλης οικογένειας Δημητρίου Πιερίδη, είναι ήδη 58 χρονών όταν συμμετέχει στην Επιτροπή έκδοσης. Γνωστός αρχαιόφιλος, βιβλιόφιλος και λόγιος, διαθέτει πολύτιμο αρχείο και σημαντική κυπριολογική βιβλιοθήκη τα οποία θα αποτελέσουν πλούσια πηγή δημοσιευμάτων και ανακοινώσεων στο περιοδικό, τόσο από τον ίδιο όσο και από τους άλλους τρεις της ομάδας. (Τον Ιούνιο 1942, όταν ο ανεψιός του Ζήνων Δ. Πιερίδης δώρησε στη βιβλιοθήκη του Κυπριακού Μουσείου το μεγαλύτερο τμήμα της μοναδικής αυτής συλλογής, η δωρεά απετελείτο από 1400 βιβλία και φυλλάδια, πολλά από αυτά σπάνια, και από 300 τόμους περιοδικά και εφημερίδες).

Η εικόνα της βασικής ομάδας έκδοσης του περιοδικού συμπληρώνεται με το γιατρό Νεοκλή Γ. Κυριαζή.

Ο Κυριαζής γεννήθηκε στη Λευκωσία το 1877 (είναι δηλαδή 46 χρονών όταν πρωτοκυκλοφορούν τα *Κυπριακά Χρονικά*) και σπούδασε ιατρική στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και στη Γαλλία. Ήταν γιος του Βολιώτη καπνοβιομηχανού Γεωργίου Κυριαζή που ήρθε στην Κύπρο κάποια στιγμή κατά το Β' μισό του 19ου αιώνα και προσπάθησε να σταδιοδρομήσει στη Λευκωσία. (Υποθέτω πως κάπου αυτή την περίοδο χρονολογείται και η άφιξη στην Κύπρο και των άλλων Βολιωτών καπνοβιομηχάνων, που στάθηκαν όμως πιο τυχεροί από το Γεώργιο Κυριαζή).

Το 1904 ο Νεοκλής Γ. Κυριαζής νυμφεύεται τη Μαρία Τσέπη από τη Λάρνακα, εξαδέλφη του Λουκή Ζ. Πιερίδη κι εγγονή του Δημητρίου Πιερίδη. Αποκτούν πέντε παιδιά. Κατά την περίοδο 1915-1920 ο Κυριαζής υπηρετεί

την πόλη της Λάρνακας ως δημοτικός σύμβουλος, αντιδήμαρχος, και το 1920 — για λίγο — ως δημαρχεύων.

Ο Κυριαζής αρχίζει να δημοσιεύει κείμενά του από το 1905. Στις εφημερίδες της Λάρνακας *Νέον Έθνος* και *Εφημερίς του Λαού* και λίγο αργότερα στην εφημερίδα *Ελευθερία* δημοσιεύει χρονογραφήματα, εκλαϊκευμένες ιατρικές ή θρησκευτικές μελέτες, κάποτε και ιστορικά ή άλλα μελετήματα. Στις δημοσιεύσεις χρησιμοποιεί πολλά ψευδώνυμα⁸, μερικές φορές τα αρχικά του ονόματός του και σπανιότερα το ονοματεπώνυμό του. (Στα χειρόγραφα σημειωματάρια του καταγράφονται περισσότερα από 50 τέτοια δημοσιεύματα για την περίοδο 1905-1920, και είναι σίγουρο πως μια προσεκτική αναδίφηση των εφημερίδων της εποχής θα απέδιδε πολύ περισσότερα)⁹.

Το 1917 στο περιοδικό *Εκκλησιαστικός Κήρυξ* της Μητρόπολης Κιτίου άρχισε η δημοσίευση μελέτης του Κυριαζή με τίτλο «Νηστειών ιστορική ανασκόπησις»¹⁰. Η δημοσίευση έμελλε να μη συμπληρωθεί λόγω διακοπής της έκδοσης του περιοδικού, όμως ίσως αυτή να απέτέλεσε το διαπιστευτήριο του Νεοκλή Γ. Κυριαζή για συμπερίληψή του στην Επιτροπή έκδοσης των *Κυπριακών Χρονικών*. Είναι γνωστό ότι ο Μυλωνάς παρακολουθούσε την έκδοση του *Εκκλησιαστικού Κήρυκα* (όπου είχε δημοσιεύσει και το άρθρο στο οποίο έγινε ήδη αναφορά). Ο *Εκκλησιαστικός Κήρυξ* σταματά την έκδοσή του με το τεύχος της 15ης Απριλίου 1918. Ο Μυλωνάς εκλέγεται στο θρόνο Κιτίου τον Ιούνιο του ίδιου χρόνου.

Η ίδια η συγκρότηση της βασικής τετραμελούς ομάδας των *Κυπριακών Χρονικών* παρουσιάζει κάποιες ενδιαφέρουσες πτυχές:

Το νεότερο μέλος (Συκουτρής, ούτε 22 χρονών) ακολουθούν οι άλλοι τρεις με σταθερή διαφορά 12ετίας ο ένας από τον άλλο (ο Μυλωνάς είναι 34 χρονών, ο Κυριαζής 46, και ο Πιερίδης 58). Εκπροσωπούνται, δηλαδή, δυο — ίσως και τρεις — γενιές.

Από τους τέσσερις μόνο ο Κυριαζής είναι νυμφευμένος, έχει μάλιστα να στηρίξει πολυμελή οικογένεια. Ο Συκουτρής είναι ακόμη πολύ νέος. Θα νυμφευθεί στην Αθήνα το 1925 πριν αναχωρήσει για σπουδές στη Γερμανία.

Τέλος η «επαγγελματική» προέλευση της ομάδας εκφράζει ένα ιδεώδες φωτισμένου αστικού συνόλου, που περιλαμβάνει τον ιεράρχη, τον εμποροτραπέζίτη, το γιατρό και το δάσκαλο.

8. Για την περίοδο 1905-1909 έχουν εντοπιστεί 12 ψευδώνυμα, κυρίως σε χρονογραφήματα και κείμενα σχολιασμού της επικαιρότητας. Στα κατοπινά χρόνια χρησιμοποιεί μόνάχα ένα ψευδώνυμο, το οποίο εγκαταλείπει όταν, με το όνομά του πια, δημοσιεύει αποκλειστικά κυπριολογικά μελετήματα.
9. Πράγματι, τα δημοσιεύματά του ως το 1923, οπότε συγκεντρώνει το ενδιαφέρον του στα *Κυπριακά Χρονικά*, ξεπερνούν τα 200. Κατά την περίοδο 1908-1909 διατηρεί τακτική στήλη επιστημονικής ενημέρωσης σε εφημερίδα της Λάρνακας και κατά την περίοδο 1912-1915 εβδομαδιαία στήλη γενικού σχολιασμού πάλι σε εφημερίδα της πόλης του.
10. Ν.Κ.: «Νηστειών ιστορική ανασκόπησις», περ. *Εκκλησιαστικός Κήρυξ*, έτος Ζ' (1917), τεύχη: 119 (15 Ιανουαρίου) σσ. 25-31, 120 (31 Ιανουαρίου) σσ. 59-64, 121 (15 Φεβρουαρίου) σσ. 89-94, 122 (28 Φεβρουαρίου) σσ. 110-115, 126 (30 Απριλίου) σσ. 264-269, 128 (31 Μαΐου) σσ. 329-331 (ασυμπλήρωτη).

Το πρώτο τεύχος των *Κυπριακών Χρονικών* κυκλοφορεί τον Ιανουάριο 1923 με προμετωπίδα απόσπασμα από κείμενο του Cobham¹¹ που αναφέρει:

...to collect and publish every fragment of¹² written and traditional lore which can throw light on the history of the island.

COBHAM¹³

Η ομάδα, προβαίνοντας στην έκδοση ενός καθαρά κυπριολογικού περιοδικού, φαίνεται να γνωρίζει πολύ καλά τα προβλήματα που συνοδεύουν την προσπάθειά της.

Γνωρίζουν βέβαια οι εκδότες του περιοδικού τούτου, ότι η επιτυχία του εγχειρήματος αυτών προϋποθέτει την ύπαρξιν επιστημονικής ζωής εν τω τόπω, αισθανομένης την ανάγκην τοιούτου τινός ὄργανου. Και είναι μὲν ἀληθές ὅτι, ἡ τοιαύτη επιστημονικὴ ζωὴ καὶ πνευματικὴ κίνησις, ἐκ πρώτης ὄψεως δὲν φαίνεται ἐκδηλωθεῖσα ζωηρῶς ἐν τῷ τόπῳ ἄχρι τοῦδε, ἀλλ' εἶναι γεγονός, καὶ τοῦτο πιστευόμεν ἀκραδάντως, ὅτι ὑπάρχει τοιαύτη τουλάχιστον ἐν δυνάμει, μὴ ζητούσα παρὰ εὐνοϊκοῦς ὁρους ὅπως ἐκδηλωθῆ ζωηρῶς.

Το κείμενο συμπληρώνεται με κωδικοποίηση του προγράμματός του, που είναι:

ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ

1) Πρωτοτύπων πραγματειῶν φιλολογικῶν, ιστορικῶν, αρχαιολογικῶν, επιστημονικῶν, οικονομολογικῶν κ.λ.π. προτιμωμένων πάντοτε τῶν σχετιζομένων ἀμεσώτερον πρὸς τὴν Κύπρον.

2) Δοκίμων μεταφράσεων τοιούτων διατριβῶν, αναφερομένων ἰδίᾳ εἰς τὴν Κύπρον.

3) Ἀνεκδότων χειρογράφων καὶ εγγράφων τῆς Κυπριακῆς ἱστορίας, ἐπιγραφῶν καὶ λοιπῶν μνημείων τοῦ παρελθόντος.

4) Ἀνεκδότων μνημείων τοῦ βίου, τῆς γλώσσης τοῦ σημερινοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ (παραδόσεις, παραμῦθια, τραγούδια, μῦθοι, τοπωνυμῖαι καὶ ἄλλα οἰαδήποτε λαογραφικὰ μνημεῖα).

5) Βιβλιοκρισιῶν καὶ περιλήψεων νεοφανῶν επιστημονικῶν καὶ φιλολογικῶν ἔργων, ἐλληνικῶν καὶ ἐυρωπαϊκῶν¹⁴.

Ἀπὸ τὸ πρώτο κιόλας τεύχος τους τὰ *Κυπριακὰ Χρονικά* προκηρύσσουν διαγωνισμό συλλογῆς ονομάτων που δίνονται στὴν Κύπρο στὰ ζῶα. Ἡ ανακοίν-

11. Claude Delaval Cobham (1842-1915), διοικητὴς Λάρνακας 1879-1907. Εξέδωσε πολλὰ κυπριολογικὰ ἔργα, με σημαντικότερο τὴ συλλογὴ ἀναφορῶν στὴν Κύπρο *Excerpta Cypria*, Cambridge 1907. Πρωτό-πῶρος στὴν ἐκδοση κυπριακῆς βιβλιογραφίας (*An Attempt at a Bibliography of Cyprus*, α' ἐκδ. 1886 κ.ε.). Τυπογραφικὸ δοκίμιο τῆς πρώτης ἐκδοσης τοῦ *Excerpta Cypria*, (Λευκωσία 1895), με ἰδιόχειρες προσθέσεις καὶ διορθώσεις τοῦ Cobham, σώζεται στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Ἰδρύματος Πιερίδη στὴ Λάρνακα.

12. Οἱ στὸ δημοσιευμένο κείμενο.

13. Χωρὶς ἐνδειξὴ ἀπὸ ποῦ λαμβάνεται τὸ κείμενο.

14. «Τὰ *Κυπριακὰ Χρονικά* καὶ τὸ πρόγραμμα αὐτῶν», *Κυπριακὰ Χρονικά*, τεύχος Α' (Ἰανουάριος 1923), σσ. 1-2.

νωση του διαγωνισμού περιλαμβάνει σαφείς οδηγίες για τον τρόπο καταγραφής των ονομάτων. Στο Δ' τεύχος δημοσιεύεται εκτενής ανακοίνωση για προγραμματιζόμενη νέα έκδοση Κυπριακής Βιβλιογραφίας η οποία θα είναι «πλουσιωτέρα και τελειότερα έκδοσις της υπό του C.D. Cobham γενομένης το 1908» και δίνονται πάλι λεπτομερείς οδηγίες και δείγματα λημμάτων για όσους επιθυμούν να συνεργαστούν. Όλο αυτό το πάθος και τη μεθοδικότητα για σοβαρή έρευνα τα εμπνέει, ασφαλώς, η ισχυρή επιστημονική παρουσία του Συκουτρή. Ο πυρετός της δραστηριότητας είναι τέτοιος που, κρίνοντάς τον με σημερινά μέτρα, μας εκπλήσσει.

Σχετική είναι και η ακόλουθη γλαφυρή μαρτυρία του Ν. Κλ. Λανίτη γι' αυτή την περίοδο:

Ησχολήθη πολύ με την Κύπρον ο Συκουτρής. Περιήλθομεν αρκετά μέρη της υπαίθρου μαζεύοντας τραγούδια και λέξεις. Ένα χειμωνιάτικο βράδυ ευρέθημεν εις τον Μέσα Ποταμόν. Είμεθα 4-5 και ο Νικόδημος Μυλωνάς μαζί μας. Γύρω από το τζάκι φιλολογοῦντες επεράσαμεν αλησμόνητες ώρες. Μας ευρήκεν η αυγή. Και τότε ηκούσθη το περίφημον καλαμπούρι του ευφροεστάτου και αλησμονήτου Λουκή Περίδη: «Σηκουτέσσερις εξημέρωσεν».

Το πρωί μέσα στα χιόνια ανεβήκαμε πεζοί στες Πλάτρες. Τι πηγή εμπνεύσεως και μελέτης είναι η Κύπρος, έλεγε πάντα ο Συκουτρής¹⁵.

Με πολλή συντομία θα αναφερθούμε στην εκδοτική πορεία των Κυπριακών Χρονικών από τον Ιανουάριο 1923 που κυκλοφόρησε το πρώτο τεύχος ως το τέλος του 1937 οπότε διακόπτεται οριστικά η έκδοση.

Μέσα σ' αυτό το διάστημα των 15 χρόνων, τα Κυπριακά Χρονικά εκδόθηκαν για 13 χρόνια, με ετήσια αναστολή έκδοσης το 1928 και το 1932.

Από το πρώτο τεύχος του 1923 σημειώνεται, όπως είδαμε, η σύσταση εξαμελούς Επιτροπής για την αλληλογραφία και τις συνδρομές ορίζεται ο Δρ. Ν.Γ. Κυριαζής.

Στο 10ο τεύχος της ίδιας χρονιάς η Επιτροπή γίνεται τετραμελής, υπό την προεδρία του Μητροπολίτη Κιτίου Νικόδημο Μυλωνά: «γραμματεὺς συντάξεως» και λίγο αργότερα «γραμματεὺς διευθύνων» ο Ι. Αντιφών Γ. Συκουτρή, δ.φ.

Παρόλο που ο Συκουτρής τον Ιούλιο 1924 επιστρέφει στην Αθήνα όπου διορίζεται βοηθός στο Φιλοσοφικό Σπουδαστήριο του Πανεπιστημίου Αθηνών και κατά την περίοδο 1925-1929 λείπει για σπουδές στη Γερμανία, ως το τέλος του 1926 (Δ' χρονιά) εξακολουθεί να αναγράφεται ως «γραμματεὺς διευθύνων».

Τα γεγονότα δείχνουν ότι η έκδοση αντιμετωπίζει δυσκολίες. Από την τετραμελή επιτροπή ο δραστήριος Συκουτρής, συνεχίζοντας τη μετεωρική πορεία του, εγκαταλείπει για πάντα την Κύπρο και μαζί την κυπριολογική έρευ-

15. Νικ. Κλ. Λανίτης: «Αναμνήσεις από την περασμένη πνευματικήν Λάρνακα», *Κυπριακά Γράμματα*, έτος ΙΕ', 178 (Απρίλιος 1950), σ. 103.

να και ο Μητροπολίτης Νικόδημος, βουλευτής του διαμερίσματος Λευκάρων από τον Οκτώβριο 1935 και με αυξημένη πολιτική-εθνική δραστηριότητα, δεν έχει χρόνο για ενεργότερη συμμετοχή στο περιοδικό. Η απουσία τους διακρίνεται και στα επώνυμα δημοσιεύματά τους στα *Κυπριακά Χρονικά*. Στους τρεις πρώτους τόμους του περιοδικού, σε σύνολο 948 σελίδων, ο Μυλωνάς δημοσιεύει κείμενα 197 σελίδων και ο Συκουτρής 318 σελίδων. Ύστερα από τον Γ' τόμο (1925), ο Μυλωνάς δεν δημοσιεύει τίποτα και ο Συκουτρής μονάχα 2 σελίδες στον Δ' τόμο. Ο Λουκίης Πιερίδης, έτσι κι αλλιώς, ελάχιστα δημοσίευσε: 25 σελίδες στον Α' τόμο και 1 σελίδα στον Γ'.

Οι δυσκολίες στην έκδοση οδηγούν, προς στιγμήν, σε ριζικές ανακατατάξεις. Το 1927 η επιτροπή διευρύνεται με τους Ν. Κλ. Λανίτη, Λ. Φιλίππου, Χρ. Οικονομίδη και Κ.Α. Πιλαβάκη και η ευθύνη σύνταξης και εκτύπωσης μεταφέρεται στη Λεμεσό (με υπεύθυνο σύνταξης, αλλά εκτός Επιτροπής, τον Στέλιο Συμεωνίδη, γραμματέα της Μητρόπολης). Από τις αρμοδιότητες της αρχικής τετράδας μόνο εκείνη του προέδρου της επιτροπής (Μητροπολίτης Νικόδημος) διατηρείται. Η επιλογή τη Λεμεσού είναι προφανής: Η πόλη αποτελεί δυναμικό τμήμα της μητροπολιτικής περιφέρειας Κιτίου και ταυτόχρονα, την εποχή αυτή, διαθέτει αξιόλογες πνευματικές προσωπικότητες οι οποίοι ελπίζεται πως θα μπορέσουν να ενδυναμώσουν την προσπάθεια. Όμως τα προβλήματα δεν λύνονται και το περιοδικό δεν κυκλοφορεί το 1928.

Επανακυκλοφορεί το 1929 και από τότε — με εξαίρεση το 1932 οπότε πάλι σταματά για ένα χρόνο — θα εκδίδει 4 τεύχη το χρόνο.

Όταν επανεκδίδεται το 1929 (Στ' χρονιά) η παρουσία του Νεοκλή Κυριαζή γίνεται πια κυρίαρχη. Είναι τώρα «γραμματέας - ταμίας» επιτροπής υπό την προεδρία του Μητροπολίτη Κιτίου και τα πιο πολλά δημοσιεύματα είναι δικά του. Ειδικότερα, οι τόμοι Ζ' (1930) και Η' (1931), 320 σελίδες ο κάθε ένας, γράφονται στην ολότητά τους από τον Κυριαζή.

Τα γεγονότα του Οκτωβρίου 1931 σημαδεύουν ανεξίτηλα την κατοπινή πορεία της κυπριακής ζωής. Ο Μητροπολίτης Νικόδημος, προστάτης του περιοδικού, εξορίζεται, επιβάλλεται λογοκρισία και έλεγχος στην ελεύθερη έκφραση. Κάτω από τις δύσκολες αυτές συνθήκες τα *Κυπριακά Χρονικά* δεν κυκλοφορούν το 1932.

Ο Νεοκλής Κυριαζής, συνειδητοποιώντας τον εθνικό ρόλο που έχουν ακόμη να επιτελέσουν τα *Κυπριακά Χρονικά* στη χειμαζόμενη κυπριακή κοινωνία, ίσως και από αίσθηση χρέους προς το μαρτυρικό δεσπότη Νικόδημο, εξασφαλίζει χορηγία από τον Αρχιεπίσκοπο Κύπρου Κύριλλο Γ' και επανακυκλοφορεί τα *Κυπριακά Χρονικά* το 1933. Η χορηγία είναι μονάχα για τη χρονιά εκείνη. Από το 1934 και για τέσσερα χρόνια, ως το 1937, οπότε τα *Κυπριακά Χρονικά* διακόπτουν οριστικά την έκδοση, ο Κυριαζής θα επωμιστεί ολόκληρο το οικονομικά βάρος της έκδοσης πέρα από τις ευθύνες του διευθυντή και κυρίου συνεργάτη του περιοδικού.

Στο τμήμα της ογκώδους αλληλογραφίας του περιοδικού, που διασώθηκε, πληροφορούμαστε συχνά τις δυσκολίες που συναντά ο Κυριαζής και την αγω-

νία συνεργατών του για προώθηση του περιοδικού. Σε μια τέτοια επιστολή, ημερομηνίας 13ης Ιανουαρίου 1938, σταλμένη από γνωστό Κύπριο επιστήμονα και αναφερόμενη σε γνωστή προσωπικότητα του τόπου, σημειώνονται επί λέξη τα ακόλουθα:

Εξηκολούθησα και πάλι την Οδύσσεια της εισπράξεως των συνδρομών των Κυπριακών Χρονικών. Ο κ. Γ... μ' επλήρωσεν αμέσως προσθέσας όμως εις τόνον ζωηρόν: «Μα ο Κυριαζής ούλον τζαι κάμνει μου τον πιλμέζην. Είπα του τζαι ξανά 'πα του να μεμ μου το πέμπη τζαι κάμνει πως εγ καταλάβη. Να του γράψης να πάψη τζι' εν το θέλω σιόρ». Εννοείται πως του είπα πως δεν θα τον ξαναενοχλήσης γιατί δεν θα ξαναβγή πια¹⁶.

Στα 13 χρόνια της κυκλοφορίας τους τα Κυπριακά Χρονικά πραγματοποιούν 65 τεύχη, συνολικής έκτασης 4176 σελίδων. Μέσος όρος σελίδων κατά τόμο: 321, κατά τεύχος: 64. Από τα τεύχη αυτά, τα 32 εκδίδονται κατά την οκταετία 1929-1937 όταν αποκλειστικός υπεύθυνος είναι ο Κυριαζής. Από το σύνολο των σελίδων, οι 2660 (δηλαδή το 63.7%) γράφτηκαν από τον Κυριαζή.

* * *

Αναφέρθηκε ήδη πως από τα πρώτα τεύχη των Κυπριακών Χρονικών ανακοινώνεται από τον Συκουτρή νέα προσπάθεια για ετοιμασία κυπριακής βιβλιογραφίας. Ο Συκουτρή αρχίζει να μαζεύει το υλικό παραμένει όμως στην Κύπρο πολύ λίγο χρόνο για να ολοκληρώσει το έργο¹⁷. Όσο για τον Κυριαζή μπορούμε μονάχα να υποθέσουμε ότι, παρακινημένος από την έκκληση του Συκουτρή, αρχίζει να μαζεύει υλικό, με πρόθεση ίσως να το καταθέσει στην κοινή προσπάθεια. Όταν ο Συκουτρής φεύγει από την Κύπρο και απομακρύνεται από τις κυπριολογικές έρευνες το πεδίο μένει ελεύθερο στον Κυριαζή, για να ολοκληρώσει το έργο. Επιστέγασμα της εργασίας του είναι η έκδοση, το 1935, της Κυπριακής Βιβλιογραφίας, ενός ογκώδους τόμου 343 σελίδων. Στον πρόλογο του βιβλίου σημειώνει:

Ο ήδη υφηγητής εις το Εθνικόν Πανεπιστήμιον, τότε δε καθηγητής των Ελληνικών εις το εν Λάρνακι Πάγκύπριον Ιεροδιδασκαλείον κ. Ι. Α. Γ. Συκουτρή, εις τον οποίον ασφαλώς η ιστορία της Κύπρου πολλά οφείλει, ανέλαβεν, ως ο μάλλον ενδεδειγμένος, να συντάξη Κυπριακήν Βιβλιογραφίαν. Το έργον βεβαίως υπήρχε δύσκολον. Διότι και σήμερον ακόμη στερούμεθα εν Κύπρω των προς τούτο αναγκαίων βοηθημάτων. Είναι αληθές ότι η βιβλιοθήκη του Α. Ζ. Πιερίδου περιλαμβάνει πολλά και αξιολόγα περί Κύπρου βιβλία. Ταύτα όμως είναι μεν ίσως ικανά δια τον σκοπόν και τας ανάγκας της εκδόσεως των «Κυπριακών Χρονικών» όχι όμως και διά τον καταρτισμόν Βιβλιογραφίας, της οποίας η έκδοσις εν τέλει δεν επετεύχθη

16. Αρχείο Ν.Γ. Κυριαζή. Η ανωνυμία επιβάλλεται, για την ώρα, «εκ των πραγμάτων».

17. Πολλά χρόνια αργότερα κάπου 300-350 δελτία της βιβλιογραφίας που ετοίμαζε ο Συκουτρή κατατίθενται από τον Ευάγγελο Λουίτζο στη Δημοτική Βιβλιοθήκη Αμμοχώστου, για να χαθούν το 1974 μέσα στη λαίλαπα της τούρκικης εισβολής.

τότε διά την εκ Κύπρου αναχώρησιν του κ. Συκουτρή, τυχόντος ελληνικής υποτροφίας διά περαιτέρω εν Γερμανία μελέτας. Λέγομεν τότε, διότι σήμερον, ως πληροφοροῦμεθα ἀπό κοινόν φίλον, ο κ. Συκουτρήs θα ἦτο διατεθειμένος να εργασθῆ, με βᾶσιν τον πυρήνα τον οποίον κατήρτισεν εις Κύπρον, προς σύνταξιν Κυπριακῆs βιβλιογραφίας. Λυπούμεθα αδυνατούντες να συμβάλωμεν εις τούτο, ως η διαβιβασθείσα επιθυμία αυτού προς συνεργασίαν, διότι ἔχομεν ἤδη καταρτίση και παραχώρηση προς εκτύπωσιν την εργασίαν μας.

Η ανακοίνωση αυτή περιορίζεται στα χρονικά πλαίσια έκδοσης του περιοδικού *Κυπριακά Χρονικά* και γι' αυτό δεν θα γίνει λεπτομερῆs αναφορά στην ερευνητική δραστηριότητα του Νεοκλή Κυριαζή ὕστερα ἀπό το 1937. Αρκεί μονάχα να αναφερθῆί ότι κατὰ τα ἐπόμενα 15 χρόνια, ως το 1952 (ο Κυριαζήs πεθαίνει το 1956), συνεχίζει με αμειώτη εργατικότητα και πάθος την αναδίφηση αρχείων και τις δημοσιεύσεις. Μόνο τα αυτοτελή βιβλία του αυτήs της περιόδου φθάνουν τα 8, χωρίς να υπολογιστοῦν οι δυο ογκώδεις ἀνέκδοτες εργασίες τις οποίες αφήνει πίσω, ἀπό τις οποίες το τρίτομο «ἔργο ζωῆs» του *Τοπωνύμια της Κύπρου* είναι θεωρητικά χαμένο¹⁸.

Πῶs θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε το «φαινόμενο Κυριαζή» σ' ὄλη την ἔκταση της ἀνάπτυξης και εκδήλωσῆs του; Αυτό το πάθος ενός ἀνθρώπου, περισπασμένου ἀπό τόσες ἄλλες επαγγελματικές και οικογενειακές υποχρεώσεις, να φέρει στο φως στοιχεία ἀπό τις πηγές της ιστορίας και της παράδοσης του τόπου χωρίς ο ἴδιος να διαθέτει στέρεη επιστημονική συγκρότηση για τέτοιο ἔργο και χωρίς να ἔχει στη διάθεσή του τον ἀναγκαῖο χρόνο για ἐπεξεργασία του υλικού;

Αυτῆs ακριβῶs τις ερευνητικῆs/εκδοτικῆs αδυναμίες του Νεοκλή Κυριαζή ἔχουν, κατὰ καιροῦs ἐπισημάνει και επικρίνει νεότεροι ερευνητῆs. Ὅμως κανεῖs δεν μπορεί να του ἀρνηθῆί ειλικρίνεια προθέσεων και μέγεθος προσφοράs.

Στις 10 Μαΐου 1932 ο ἀπό εξαμήνου ἐξόριστος Μητροπολίτης Κιτίου Νικόδημος στέλλει ἀπό το Λονδίνο στον Κυριαζή επιστολή — ο φάκελλος εἶναι ανοιγμένος ἀπό το λογοκριτῆ και ξανακλείστηκε με την επικόλληση ταινίας που ἀναγράφει *Opened by Censor* — ὅπου ο μαρτυρικός ιεράρχης γράφει ἀνάμεσα σε ἄλλα:

Χαίρω για τα ευρήματά σου που ἀνεκάλυψες εργαζόμενος ως ποντικός των αρχείων των Προξενείων... (Γνωρίζω) ότι προτιμάs τη δουλειά ενός τυφλοπόντικα παρά να καμαρώνεις στο μέσον ἀνθρώπων που στέκονται στεs μύτεs των παπουτσιῶν τους για να φανοῦν ψηλότεροι και να θαυματοῦν ἀπό τους ἄλλους. Ποιός ξεύρει; Ἴσως ὁ,τι κάμνεις ν' ἀξίζει πολὺ παραπάνω ἀπό ὁ,τι ἄλλοι ονειρεύονται να κάμουν¹⁹.

Οι ἐπόμενες γενιῆs δικαίωσαν αυτά που ἔγραψε τότε ο Μυλωνᾶs.

Τι ἀπέγιναν ὁμως οι ἄλλοι τρεις της ομάδας εκτός ἀπό τον Κυριαζή;

18. Ὅλεs οι ενδείξεις που ἔχομε οδηγοῦν στον εντοπισμό του σε ἀρχεῖο γνωστοῦ Κυπρίου επιστήμονα — πεθαμένου σῆμερα — ὅπου ὁμως η πρόσβαση ως τώρα δεν εἶναι κατορθωτή.

19. Αρχεῖο Ν.Γ. Κυριαζή.

Πρώτος πεθαίνει ο Λουκῆς Ζ. Πιερίδης, 68 χρονῶν, στις 30 Ιουνίου 1933, κατά τον δέκατο χρόνο ἐκδοσης του περιοδικού. Ο Νεοκλῆς Κυριαζῆς τον νεκρολογεῖ στο τελευταῖο τεύχος της χρονιάς κάτω ἀπὸ τη διαφανή προσωυμία της «Συντακτικῆς Επιτροπῆς»:

Ο ἀνὴρ καὶ ἄλλως ἐγένετο εὐεργετικὸς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Κύπρου. Τα «Κυπριακὰ Χρονικὰ», ἐπὶ δεκαετίαν ἤδη περισυλλέξαντα καὶ διασώσαντα ἀφθονα καὶ πολὺτιμα στοιχεῖα διὰ τὸν ἱστορικὸν τοῦ μέλλοντος, εἰς τὸν Α. Πιερίδου κατ' ἐξοχὴν οφείλουσι τὴν ὑπαρξίν των. Με τὰς ἐπιμόνους, συνεχεῖς, ἐνοχλητικὰς ἀκόμη παρακελεύσεις τοῦ πρὸς τοὺς ἀποτελέσαντας τὴν συντακτικὴν τούτων ἐπιτροπεῖαν ἐξεμαίευσεν τὴν ἐκδοσίν των, γινόμενος πρὸς τοῦτο χορηγὸς αὐτῶν τὸ πρῶτο ἔτος²⁰.

Ο Νικόδημος Μυλωνάς πεθαίνει, ἐξόριστος, στις 13 Σεπτεμβρίου 1937, σε ἡλικία 48 χρονῶν. Η νεκρολογία του στα *Κυπριακὰ Χρονικὰ*, υπογραμμμένη ἀπὸ τὸν Κυριαζῆ καὶ με ἐνδειξὴ «Πρόδρομος 15 Σεπτεμβρίου» ἀναφέρει:

Καθ' ἣν ὥραν ἐκτυποῦνται αἱ τελευταῖαι τοῦ τεύχους τούτου σελίδες διαλαλεῖται καταθλίβουσα ἀνὰ τὸ παγκύπριον ἡ εἶδησις τοῦ θανάτου τοῦ διαπρεποῦς ἱεράρχου (...) Ἡ ἐκδοσις των «Κυπριακῶν Χρονικῶν» (1923-1926) εἰς τὸν Κιτίου οφείλεται, προσωπικῶς δαπανήσαντα διὰ τὴν ἐκδοσίν τοῦ Ε' τόμου, μετὰ προτροπῆν δε καὶ ἐνθάρρυνσιν τοῦ ἰδίου ἀνελαμβάνετο ὑπ' ἰδίαν ἡμῶν εὐθύνην ἡ συνέχισις τοῦ περιοδικού...²¹.

Καὶ ὁ Ἰωάννης Συκουτρῆς, υφηγητῆς στο Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν καὶ μὴ ἀπὸ τις λαμπρότερες ἐπιστημονικὲς φυσιογνωμίες τοῦ νεότερου ἐλληνισμοῦ, στις 21 Σεπτεμβρίου 1937, οκτῶ μέρες ὕστερα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Μυλωνά, αυτοκτονεῖ στα 36 χρόνια του, με δραματικὸ τρόπο πέφτοντας ἀπὸ τὸ βράχο τῆς Ἀκροκορίνθου.

Μαρτυρία τῆς συντριβῆς τοῦ Κυριαζῆ ἀπὸ τὴν ἀπώλεια τῶσων ἀγαπημένων φίλων καὶ στενῶν συνεργατῶν παρέχει ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἴδιο, τοῦ Λοῦϊζου Φιλίππου, λίγες μέρες πιο ὕστερα:

Κτήμα τη 6.10.37

Ἀγαπητὲ μου κ. Κυριαζῆ,

Ἔλαβα τὴν ἐπιστολὴν σας καὶ εὐχαρίστως σας ἀποστέλλω τὴν συνδρομὴν μου διὰ «τα Κυπριακὰ Χρονικὰ» τοῦ ἔτους 1937. Εἶναι ἀλήθεια πολὺ λυπηροὶ οἱ θάνατοι τῶσων ἀγαπημένων μας προσώπων, ὥστε ἀν ἐπρόκειτο νὰ χύσωμεν δάκρυα θὰ ἐστέρηναν οἱ δακρυγόνοι μας. Ἡ στέρησις των φίλων συνεργατῶν μας φρονῶ ὅτι δημιουργεῖ περισσοτέρας γιὰ μας υποχρεώσεις πρὸς συνέχισιν τοῦ κοινού ἔργου. «Τα Κ. Χρονικὰ» πρέπει νὰ ζήσουν γιὰτὶ ἀποτελοῦν πολυτιμοτάτην πηγὴν διὰ τὴν ἱστορίαν, λαογραφίαν καὶ γλωσσολογίαν τῆς πατρίδος μας, εἶναι περιοδικὸν ποῦ τιμᾷ τὸ νησί μας.

20. *Κυπριακὰ Χρονικὰ*, ἔτος Θ' (1933) Δ' τρίμηνον, σσ. 317-319.

21. *Κυπριακὰ Χρονικὰ*, ἔτος ΙΓ', τεύχος Δ' (Οκτ.-Δεκ. 1937), σ.317.

Αντί να σκέπτεσαι τον θάνατον και να δειλιάς τράβα εμπρός, αγαπητέ μου φίλε, συνεχιστής ενός τόσον φωτεινού και εθνικού έργου.

Με πολλήν αγάπην και εκτίμησιν

Α. Φιλίππου²²

Όμως ο Κυριαζής δε βρίσκει άλλη δύναμη να συνεχίσει την έκδοση. Η νεκρολογία του Νικόδημου Μυλωνά δημοσιεύεται στην τελευταία σελίδα του τελευταίου τεύχους των *Κυπριακών Χρονικών* και το περιοδικό κλείνει πριν προλάβει να νεκρολογήσει και τον Συκουτρή. Από εκείνη τη στιγμή τα *Κυπριακά Χρονικά* της Λάρνακας ανήκουν στην Ιστορία.

ΦΟΙΒΟΣ ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

22. Αρχείο Ν.Γ. Κυριαζή. Με το Λοΐζο Φιλίππου (1895-1950) και το περιοδικό του *Πάφος* (1935-1946) ο Νεοκλής Γ. Κυριαζής διατηρούσε στενή επαφή και συνεργασία.

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ

*Πρωτέλληνες τῆς Καρπασίας ἐγκλωβισμένοι
ὕπακοοι στ' ὄνομα πατρίδα
μέσα στ' ὀρθόδοξό μας φῶς
φυλάγετε τὸ νόημα ἐπάξια τῶν προγόνων
ἔνα τεμάχιο γῆς πνευματικὸ
μιὰ μαρτυρία μὲς τὸ μαρτύριό σας.*

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Κ Α Θ Ε Μ Η Ν Α

ΠΝΕΥΜΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΣΤΑ 25 ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΥΠΡΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

(παλιό κείμενο)

Στά όρoσημα ομάδας έργατōν, ειδικά έπιστημονικōν σωμάτων, όφείλουν συγγενικοί όργανισμοί, ιδιωτικοί ή δημόσιοι, νά εκφράζουν με άδέσμευτο κριτικό πνεύμα, πάντοτε όμως υπεύθυνα, τή θέση τους για τή συμβολή τōν σωμάτων αύτōν στην έπιτοπια πνευματική κίνηση.

Αναμφισβήτητα τo «Κέντρον Έπιστημονικōν Έρευνōν» έχει προσφέρει πολλά στὸν τόπο κι' ας είναι σύντομος ο βίος του, εικοσιπέντε μόνο χρόνια. Για τήν έπιστήμη ο χρόνος αυτός μόλις αποτελεί τήν άπαρχή. Και όμως τo Κέντρο σ' αυτόν τo λιγostό δρόμο έδωσε ένα αξιόλογο παρόν.

Η «Έταιρεία Κυπριακōν Σπουδōν», ή πρώτη έπιστημονική έταιρεία με καθαρōς κυπριολογικά ενδιαφέροντα, χαιρεται και χαιρετᾶ ιδιαίτέρως τo «Κέντρον Έπιστημονικōν Έρευνōν», γιατί στην πραγματικότητα από τὰ σπλάχνα της γεννήθηκε τούτο. Τόσον οί έμπνευστές τής ιδρύσεώς του όσο και οί πρώτοι έρευνητές του άνήκανε σ' αύτήν και διαποτίζονταν από τὸν ζήλο της.

Η σύλληψη τής ιδέας για ένα τέτοιο έπιστημονικό κέντρο και ή μεταφορά τής ιδέας στην πράξη έγιναν από τὸν αείμνηστο Κωνσταντίνο Σπυριδάκι, πρόεδρο τής «Έταιρείας Κυπριακōν Σπουδōν». Άρωγός ο αείμνηστος Άρχιεπίσκοπος Κύπρου Μακάριος Γ', έπίτιμος πρόεδρος τής Έταιρείας. Ο πρώτος υπεύθυνος του Κέντρου ήταν ο Γεώργιος Παπαχαραλάμπος, τότε γραμματέας τής Έταιρείας, πού τo έξυπηρέτησε τέσσερα περίπου χρόνια, 1963-1967. Αύτὸς ιδιαίτερα μερίμνησε για τήν κατάταξη λαογραφικού ύλικου. Τὸν Γεώργιο Παπαχαραλάμπος διαδέχθηκε ως διευθυντής ο Θεόδωρος Παπαδόπουλος, από τo 1967 έως τo 1981, δεκατέσσερα χρόνια, ο όποιος όργάνωσε στην πραγματικότητα τo Κέντρο. Με τρεις ή τέσσερις έρευνητές κυκλοφόρησε 34 εκδόσεις, από τις όποιες 10 έπετηρίδες. Ο Θεόδωρος Παπαδόπουλος μέχρι έφέτος ήταν ταμίας τής Έταιρείας και υπεύθυνος διευθυντής του Δελτίου της. Από τo 1981 μέχρι σήμερα, περίπου έπτά χρόνια, διευθύνει τo Κέντρο ο Κωνσταντίνος Κύρρης, έπίσης μέλος τής Έταιρείας, με 8 εκδόσεις.

Μόνο ή άπαρίθμηση, χωρίς κριτικές έπισημάνσεις, δείχνει τις συγγενικές, αλλά και στη συνέχεια τις άλλες σχέσεις τής «Έταιρείας Κυπριακōν Σπουδōν» και «Κέντρου Έπιστημονικōν Έρευνōν».

Συνεπōς και συγγενικοί λόγοι επιβάλλουν τις εκφράσεις έπαίνου και εύχων ευδόκιμης συνέχισης του έργου του Κέντρου. Έπιπλέον, ή συμπαράσταση τής «Έταιρείας Κυπριακōν Σπουδōν» εκ τōν πραγμάτων είναι εύνόητη, χωρίς τούτο νά σημαίνει πōς δέν θά χρησιμοποιήσει τήν έπιστημονική υπεύθυνη κριτική ή τήν έπιστημονική

συζήτηση όταν τὸ θεωρεῖ ἀναγκαῖο, ὅπως ἀκριβῶς θὰ περιμένει τὴν ὑπεύθυνη κριτικὴ ὁμιλία τοῦ Κέντρου γιὰ τὶς δικῆς τῆς δραστηριότητες. Καὶ τοῦτο πρὸς τιμὴ τῆς ἐπιστήμης.

Εὐχαριστῶ.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας
Κυπριακῶν Σπουδῶν

Ο Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ ΚΡΙΝΕΙ ΤΑ ΠΙΟ ΚΑΤΩ ΒΙΒΛΙΑ

Φώτης Δημητρακόπουλος: *Ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία Σεφέρη-Λουίτζου (1953-1971), Λευκωσία 1989*

Ὁ Γ. Σεφέρης, (ὁ βίος, ἡ πολιτεία καὶ τὸ ἔργο του) ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι πηγὴ φιλολογικῶν ἀπασχολήσεων. Ἡ ἀπονομὴ τοῦ Νόμπελ σ' αὐτὸν ὑπῆρξε ἡ πιὸ δυνατὴ ἔλξη στοὺς μελετητὲς τῆς Νεοελληνικῆς λογοτεχνίας γιὰ νὰ κοιτάξουν τὸ ἔργο του σὲ βάθος καὶ ἔκταση καὶ ὄχι ἐπιφανειακὰ μὲ ἀπλὲς παρουσιάσεις. Βέβαια, ἡ μετὰ τὴν ἀπονομὴ τοῦ Νόμπελ ἐμπορικὴ ἐπιτυχία τῶν ποιημάτων του καὶ ἐνὸς νέου κύματος μὲ πρόσχημα τὴν ἀπομυθοποίηση ἐνῶ στὸ βάθος βασιλεύει ὁ ἐμπορικὸς παράγοντας, ἔδωσαν στὴν κυκλοφορία ἐκδόσεις κάπως ἀπαράδεκτες ἀπὸ αἰσθητικῆς ἀπόψεως, καὶ σὲ πολλὰ σημεῖα καὶ ἀπὸ φιλολογικῆς. Τοῦτο ὅμως εἶναι ἓνα ἄλλο ζήτημα.

Πάντως πολλοὶ σοβαρὰ σκεπτόμενοι τὶς φιλολογικὲς τοὺς ὑποχρεώσεις ἀντιμετώπισαν μὲ ἄλλο φακὸ διαφωτιστικὸ τῶν σχέσεων καὶ πεποιθήσεων τοῦ Σεφέρη, ποὺ περικλείονται στὴν ἀλληλογραφία του. Ἐνας ἀπὸ τοὺς συνετεῖς καὶ εὐσυνειδήτους μελετητὲς τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ ποιητῆ εἶναι ὁ καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν Φώτης Δημητρακόπουλος. Μὲ τὴν τελευταία του ἐργασία «Ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία Σεφέρη-Λουίτζου» (1953-1971) Δώδεκα γράμματα τοῦ Λουίτζου πρὸς τὸ Σεφέρη, ἀποκαλύπτονται πολλὰ γιὰ τὶς σχέσεις τῶν δυὸ φίλων καὶ γιὰ τὶς δραστηριότητες τοῦ καθενὸς ἀπὸ τοὺς δυὸ (π.χ. ἐκδοτικὲς ἐνασχολήσεις τοῦ Λουίτζου καὶ ἄλλα). Τὰ δώδεκα γράμματα τοῦ Λουίτζου σχολιάζονται. Εἰσαγωγικὰ ὁ Δημητρακόπουλος γράφει τὰ τοῦ βίου καὶ τῆς πολιτείας τοῦ Λουίτζου καὶ ἀναφέρει πρόσθετες ἐπιστολὲς Σεφέρη καὶ Λουίτζου σὲ κείνες ποὺ σημείωσε ὁ Μιχ. Πιερῆς, ἀνεβάζοντας τὸν ἀριθμὸ τους σὲ 120 (ἐπιστολὴ καὶ κάρτες). Γενικὰ ἡ ἐργασία αὐτὴ πληροφορεῖ πολλὰ καὶ σχολιάζει χρήσιμα.

Ἐνδιαφέρον συμπέρασμα τοῦ Δημητρακόπουλου γιὰ τὴν ἀλληλογραφία Σεφέρη-Λουίτζου εἶναι ἡ ἐξῆς παράγραφος:

«Ἡ ἀλληλογραφία, ἐπομένως, Σεφέρη - Λουίτζου ξεπερνᾷ ἀριθμητικὰ κατὰ πολὺ τὶς 70 τόσες ἐπιστολὲς καὶ κάρτες ποὺ ὁ Σεφέρης καὶ ὁ Διαμαντῆς ἀντάλλαξαν στὸ ἴδιο διάστημα 1953-1971. Ἀλλὰ καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς ἀλληλογραφίας Σεφέρη - Λουίτζου εἶναι πολὺ πιὸ ἐνδιαφέρον ἀπ' αὐτὸ τῆς ἀλληλογραφίας Σεφέρη - Διαμαντῆ, ἂν κρίνω ἀπὸ τὰ γράμματα τοῦ Λουίτζου ποὺ σώζονται στὴ Γεννάδειο, καὶ τὰ ὁποῖα ἔχω διαβάσει. Δεῖγμα τοῦ φιλολογικοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς ἀλληλογραφίας Σεφέρη - Λουίτζου ἀποτελοῦν οἱ δώδεκα ἐπιστολὲς τοῦ Λουίτζου ποὺ δημοσιεύονται ἐδῶ. Ἔτσι, ἀποδεικνύεται βιαστικὴ καὶ ἀστήριχτη ἡ ἐκτίμηση τοῦ Πιερῆ ὅτι ἡ ἀλληλογραφία Σεφέρη - Διαμαντῆ ἀποτελεῖ «δίχως ἀμφιβολία, τὸ κεντρικότερο καὶ σημαντικότερο τμῆμα τῆς «Κυπριακῆς» ἐνότητας τῆς Ἀλληλογραφίας Σεφέρη». Ἡ ἐκτίμηση αὐτὴ ταιριάζει, ὀριστικὰ πλέον, στὴν Ἀλληλογραφία Σεφέρη - Λουίτζου.»

Γιῶργος Κιτρομηλίδης: «Μορφές τῆς Κυπριακῆς Λογοτεχνίας», Λευκωσία 1990

Βασικά ὁ Γιῶργος Κιτρομηλίδης ἐπιδιώκει νὰ δώσει πληροφορίες μὲ τὶς ἐκδόσεις του. Συχνὰ τὰ βιβλία του δίνουν τὴν ἐντύπωση σύντομων βιβλίων ἀναφορᾶς. Καὶ ἔχουν τὰ βιβλία του αὐτὰ πολὺ πρακτικὴ ἀξία, ἰδίως γιὰ τὸν σχολικὸ πληθυσμὸ.

Στὸ τελευταῖο βιβλίον του ποὺ ἔχει τίτλο «Μορφές τῆς Κυπριακῆς Λογοτεχνίας» ὁ Γιῶργος Κιτρομηλίδης παρουσιάζει ἐννιά κυρίους λογοτέχνες, ποὺ ἔχουν τιμηθεῖ ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας μὲ «Κρατικὸ Βραβεῖο Συνολικῆς Προσφορᾶς στὴν Κυπριακὴ Λογοτεχνία». Μὲ τὶς παρουσιάσεις αὐτὲς ὁ συγγραφέας κοιτάζει τὸν βίο καὶ τὴν πολιτεία τοῦ κάθε βραβευμένου λογοτέχνη, μιᾶ σύντομα γιὰ τὸ ἔργο του μὲ μικρὰ δείγματα καὶ κριτικὲς νύξεις, ἐκθέτει διὰ προσωπικῶν συνεντεύξεων τὶς θέσεις σὲ ποικίλους τομεῖς τοῦ λογοτέχνη, συχνὰ σ' αὐτὲς συναντᾶς ζωτικῆς φύσεως ἐξομολογήσεις, καὶ τέλος δίνει τὶς γνώμες γιὰ τὸ ἔργο τοῦ ἐξεταζόμενου ἀπὸ διάφορους κριτικούς λογοτέχνες, ἐρευνητές.

Ἔτσι ὁ ἀναγνώστης πληροφορεῖται ἀπὸ πολλὲς πλευρὲς καὶ πηγὲς κι' εὐκόλα πιά διαμορφώνει μιὰ γνώμη γιὰ τὸν λογοτέχνη καὶ τὸ ἔργο του. Οἱ μαθητὲς τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσης, ὅπως καὶ οἱ καθηγητὲς ποὺ διδάσκουν τὰ θέματα Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας τῆς Κύπρου (τοῦτο ἀπὸ βάσεως αἰσθητικῆς) ἢ Κυπριακῆς Λογοτεχνίας (τοῦτο ἀπὸ βάσεως γεωγραφικῆς) συμπληρῶνουν μὲ τὰ κείμενα τοῦ Γ. Κιτρομηλίδη τὴ φυσιογνωμία τοῦ λογοτέχνη καὶ μιὰν ἀντικειμενικὴ ἀποτίμηση τοῦ ἔργου του καὶ μποροῦν μὲ σφαιρικὴ πιά ἐντύπωση γι' αὐτὸν νὰ τὸν μεταδώσουν στοὺς μαθητὲς πὶὸ οὐσιαστικά.

Στὴν κατὰ κάποιον τρόπο ἀντικειμενικὴ αὐτὴ μέθοδος ὑπάρχει καὶ ἡ προσωπικὴ ἐνέργεια τοῦ Κιτρομηλίδη, κυρίως στὶς ἐπιλογὲς βιβλίων, δειγμάτων ὡς ἀντιπροσωπευτικῶν τοῦ λογοτέχνη. Ὡστόσο τὸ βάρος πέφτει στὴν ἀνθολόγηση, ἀπλὴ ἐπιλογή, καὶ στὸ ὕλικὸ ποὺ μαζεύεται κατὰ τὶς προσωπικὲς μὲ τὸν λογοτέχνη συνεντεύξεις.

Προσωπικὰ (χωρὶς νὰ ἐπιμένω πὼς ἔχω πλήρες δίκαιο) θὰ προτιμοῦσα στὸ κεφάλαιο «Κρίσεις, σχόλια, ἀπόψεις, μαρτυρίες», νὰ κατατίθεται ὅ,τι ἔχει δημοσιευθεῖ γιὰ τὸν λογοτέχνη καὶ ὄχι ἐπιλογὲς ἀπὸ ἐπιστολές. Χωρὶς νὰ ὑποτιμοῦνται τελείως οἱ ἐκφράσεις τῶν ἐπιστολῶν. Ὁ λόγος σ' αὐτὲς εἶναι συνήθως φιλοφρονητικός. Ἀσφαλῶς γνωρίζω πὼς ἡ δημοσίευση τμημάτων ἐπιστολῶν συνηθίζεται σήμερα κάπως πὶὸ συχνὰ ἀπὸ λογοτέχνες στὶς πίσω σελίδες βιβλίων τους, μᾶλλον γιὰ σκοποὺς καθαρᾶς προβολῆς. Ὅμως σὲ ἔργα ἀναφορᾶς θάπρεπε τοῦτο ν' ἀποφεύγεται.

Κώστα Ἀσημακόπουλος: «Οἱ βραδυνὲς καμπάνες», μυθιστόρημα

Τὸ μυθιστόρημα «Οἱ βραδυνὲς καμπάνες» τοῦ Κώστα Ἀσημακόπουλου εἶναι ἓνα κοινωνικοῦ τύπου μυθιστόρημα μιᾶς περασμένης ἐποχῆς τὸ μισὸ δεῦτερο τοῦ 19ο αἰῶνα. Ὅμως δὲν εἶναι ἱστορικὸ μυθιστόρημα, μήτε εἶχε τέτοια πρόθεση ὁ μυθιστοριογράφος, ὁ ὁποῖος σὲ «Μιὰ διευκρίνιση» (ἀντὶ προλόγου) ἐξηγεῖ πὼς τοῦ ἔγινε τὸ παρελθὸν «μιὰ πρόκληση ἐπίσης γιὰ τὸ γραφικὸ ἑνὸς ἀφηγηματικοῦ βιβλίου» καὶ δὲν εἶναι τὸ νέο αὐτὸ μυθιστόρημα «ἱστορικὸ» μ' ὅλο ποὺ ὁ «μύθος» του ἐξελίσσεται σὲ περασμένη ἐποχὴ.

Τὸ μυθιστόρημα ἀρχίζει μὲ μιὰ νυχτερινὴ περιπέτεια μιᾶς ὁμάδας παιδιῶν στὴν Ἐρμούπολη, ἀρχὲς τῆς ἐφηβείας τους — δώδεκα χρόνων — ποὺ παρακολούθησαν κλεφτᾶτα τὸ σκάσιμο τοῦ τάφου τοῦ Καίρη καὶ τὸ ἀσβέστωμα τοῦ λειψάνου του ἀπὸ φανατικούς ἀντιπάλους. Ἡ οἰκογενειακὴ προέλευσή τους μᾶλλον διάφορη ἀλλὰ ἡ φιλία τους στενὴ καὶ εἰλικρινῆς, ὅπως φαίνεται καὶ στὰ ἐπόμενα ἐπεισόδια μιᾶς τριαντάχρονης ζωῆς. Κάποτε ἀποφασίζουν νὰ συναντηθοῦν μετὰ 30 χρόνια, ὅπου κι ἂν ἡ τύχη τους ἔταξε.

Τὸ μυθιστόρημα προχωρεῖ μὲ ἐπεισόδια στὶς οἰκογένειες τῶν παιδιῶν, συχνὰ χωρὶς νὰ τὰ περιμένει. Ἡ μητέρα τοῦ ἑνός, τοῦ "Αγγελοῦ, ποὺ ὁ σύζυγός της πολὺ μεγαλύτερός της στὴν ἡλικία ἀπλῶς τὸν σεβασμὸ τῆς προκαλοῦσε, ἐρωτεύεται ἕνα γερὸ κι' ὄμορφο Αἰγύπτιο, ἀφήνει τὸ σπίτι της καὶ πηγαίνει στὴ Σμύρνη, γιὰ νὰ συζήσει μαζί του. (Σὲ πολλὲς κατοπινὲς σελίδες ἀποκαλύπτεται πῶς αὐτὴ δούλευε ὕστερα στὴν Αἴγυπτο κι' ἔσωσε οἰκονομικὰ τὴν οἰκογένεια τοῦ Αἰγύπτιου). Ἡ κόρης της παντρεύεται ἀλλὰ ὁ σύζυγός πατριωτικὰ ἐθνουσιασμένος πηγαίνει στὴν Κρήτη νὰ πολεμήσει, ὅπου καὶ σκοτώνεται. (Σὲ κατοπινὲς σελίδες ἀνευρίσκεται αὐτὸς σακάτης ἀπὸ τὸν πόλεμο στὴ Σμύρνη, ὅπου καταστάλαξε γιὰ νὰ μὴν γυρίσει, στὴ Σύρα, βάρος στὴν οἰκογένεια).

Ὁ μικρότερος γιὸς αὐτοκτονεῖ, πληγωμένος ἀπὸ τὸ φευγιὸ τῆς μάνας, κι' ἄς νόμιζε ὁ κόσμος πῶς σκοτώθηκε σὲ μάχη. Ὁ ὄρφανὸς Σήφης, ποὺ τὸν μεγάλωνε μιὰ ξενόφερτη, ἀνακαλύπτει πῶς ἦταν νόθος γιὸς μιᾶς εὐκατάστατης». Παίρνει τὰ μάτια του καὶ ξενιτεύεται. (Στὶς τελευταῖες σελίδες γυρίζει στὸ νησί εὐκατάστατος, μὲ τὸ γιό του ἀπὸ γιαπωνέζα σύζυγο γιὰ νὰ βρεῖ τὴ μάνα του καὶ νὰ τῆς διηγηθεῖ τὰ τοῦ βίου του). "Ἄλλο παιδί τῆς συντροφιάς παντρεύεται σὲ διπλανὸ νησί. Ὁ "Αγγελος ἐρωτεύεται μιὰ κοπελιά, ποὺ τὴ ζήτησε γυναίκα του ὁ ἄλλος φίλος, χωρὶς νὰ ξέρει τὰ αἰσθήματα τοῦ "Αγγελοῦ. Σὲ μιὰ θαλασσινὴ ἐκδρομὴ τῶν δυό, ὁ "Αγγελος δὲν βοηθᾷ τὸν φίλο του, ποὺ ἔπεσε ἀπὸ τὸ πλεούμενο στὴ θάλασσα μὲ ἀποτέλεσμα νὰ πνιγεῖ. "Ἐτσι μένει πιά διαθέσιμη ἡ ἀρραβωνιαστικιά τοῦ πνιγμένου καὶ μυστικὴ ἀγάπη τοῦ "Αγγελοῦ, ποὺ σὲ λίγο καιρὸ τὴν παντρεύεται αὐτὸς, παρόλες τὶς συνεχεῖς τύψεις του.

Πολλὰ ἄλλα ἐπεισόδια κοινωνικῆς ὑφῆς παρουσιάζονται σὲ μεγάλη ποικιλία, ποὺ γεννοῦν σκέψεις καὶ σχόλια ἀπὸ μέρους τοῦ μυθιστοριογράφου. Ἄλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν πολιτικὸ τομέα ἀναμιγνύονται γεγονότα, τὰ ὁποῖα σχολιάζει ἐπίσης ὁ μυθιστοριογράφος καὶ τὰ σχετίζει μὲ τὴ ζωὴ μερικῶν ἀπὸ τοὺς ἥρωές του. ("Ὅθων, στὴν Κρήτη, κουρσάροι, ἀποκλεισμός Σύρας).

Ἡ διήγηση μὲ τὴν ποικιλία της καὶ τὶς ξαφνικὲς ἀποκαλύψεις, ποὺ σὲ φέρνουν πίσω στὸ παρελθόν, οἱ συνεχεῖς σχολιασμοὶ καὶ ἡ καλὴ σύνδεση τῶν ἐπεισοδίων, σὲ κρατοῦν συνεχῶς σὲ ἐγρήγορση καὶ συλλογισμό. Τὸ μυθιστόρημα διαβάζεται ἀνετα, ἔχει τὶς θέσεις του, βλέπεις τοὺς τύπους του καὶ ἐκτιμᾷς τὶς ἐκπλήξεις ποὺ σοῦ παρουσιάζει.

Βασίλη Κραψίτη: «*Ἦθος τὸ εὖσομον*», Ἀθήνα 1990

Πέντε ποιητικὲς συνθέσεις, στὸ παραδοσιακὸ κλίμα, περιέχει ἡ συλλογὴ «*Ἦθος τὸ εὖσομον*», τοῦ Βασίλη Κραψίτη. Τίτλοι τῶν συνθέσεων αὐτῶν εἶναι οἱ ἐξῆς: «*Χρονικό*», «*Ἐν ἀρχῇ, ἦν...*», «*Ρέχβιεμ*», «*Ἦ, ψυχὴ*», καὶ «*Ἀνάσταση ἐκ νεκρῶν*».

Καὶ οἱ πέντε συνθέσεις διαπνέονται ἀπὸ τὶς ιδέες τῆς ἀρετῆς, τῆς ὁμορφιάς καὶ τῆς ἀγάπης μέσα σ' ἕνα μεγαλόπνοο ρυθμὸ, μὲ ἐξυμνητικὲς ἐξάρσεις. Εἰκόνας μὲ εὐοσμο ἦθος, καθαρὲς, ὑπεύθυνες ἀπόψεις, φιλοσοφικὴ διάθεση. Κάπως οἱ συχνὲς ἐρωτηματικῶν τύπου φράσεις, ποὺ προσπαθοῦν νὰ τονίσουν κάποιες ιδέες καὶ θέσεις τοῦ ποιητῆ, ἀποδυναμώνουν μερικὰ μέρη, ὅμως δὲν μειώνουν τὴν ἀξία τῆς σύνθεσης.

Μερικὰ σχόλια: Ἡ σύνθεση «*Χρονικό*» διαιρεῖται σὲ τέσσερα μέρη: παιδικὴ ἡλικία, ἐφηβεία, ὄριμα χρόνια, ὥρα τοῦ τέλους. Γιὰ τὴν κάθε περίοδο ἐκφράζονται οἱ ἀνάλογοι συλλογισμοί. Ὅμως ἡ κατάληξη μὲ τὸν στίχο «*Ἐρμηνεία εὐκόλη δὲν ἔχει ἢ ὑπαρξὴ ἢ ἡ ἀνυπαρξία*», ποὺ εἶναι ἔννοια σωστὴ, ἐνέχει πίκρα, κι' ἄς ὑμνοῦνται οἱ καλὲς πράξεις.

Ἡ σύνθεση «*Ἐν ἀρχῇ ἦν*» περιέχει πολλὲς ιδέες διεσπαρμένες γιὰ νὰ φτάσει στὴν ἐξῆς κατάληξη:

«*Ἡ Είμαρμένη τὴν κυριαρχία τῆς κλονίζει μὲ τὸ κάλλος τοῦ λόγου τῆς: Ἐν ἀρχῇ ἦν ἡ ἀνθρωπιά. Ἐν ἀρχῇ ἦν τὸ ἦθος. Ἐν ἀρχῇ ἦν ἡ βασιλεία τῆς δικαιοσύνης καὶ τοῦ εὐαγγελισμοῦ τῆς ἡ μάχης. Ὁ θρῆνος ἔτσι μόνο λιγοστεύει κι ἡ ψυχὴ ἔτσι μόνο βάρος δὲν γίνεταί.*»

Ἡ σύνθεση «Ρέχβιευμ», ἐπιθανάτιο πιά μὲ τοὺς ἤχους τοὺς λυπητεροὺς τῶν καμπάνων καὶ τὴν ἐπιθυμία τῶν ἀναβολῶν, τελειώνει μὲ τὸ ἐξῆς:

«*Ὅρια τοῦ ἀγνώστου τὸ ταξίδι δὲν ἔχει, μῆτε ἀναβολὴ ἢ γυρισμό.*

Πρὸς τί ὁ ἀποχαιρετισμὸς καὶ τοῦ ἀνταμώματος ἢ εὐχῆ;

Ὁ ἀπέραντος πόνος τοῦ χωρισμοῦ τὴν ὑπαρξὴ λιτανεῦει. Πόσο μακάριοι εἶναι «οἱ ἄμωμοι ἐν ὁδῶ» ποὺ στῆ ζωὴ ἀτίμητη ἀξία δίνουν!»

Ὅμως ἡ σύνθεση «*Ἀνάσταση ἐκ νεκρῶν*» δηλώνει τὶς καίριες ἀπόψεις τοῦ ποιητῆ, χρησιμοποιοῦντας μυθικὰ καὶ ἱστορικὰ περιστατικὰ ὡς μέγιστα σύμβολα. Ἀρχίζει μὲ τὸν Προμηθέα, προχωρεῖ στὸν Σωκράτη ποὺ πίνει τὸ κώνειο, ὑπάκουος στὸ νόμο, καὶ τελειώνει μὲ τὸ Χριστό, τονίζοντας τὴν προσφορά του, ἀλλὰ ἀνακατεύοντας καὶ τοὺς Ἕλληνες, ποὺ ἡ σοφία τους ὑπρέτησε τὸ λόγο του γιὰ τὴν Εἰρήνη καὶ τὴν Ἀγάπη πρὸς τὸν Πλησίον. Καὶ γιὰ τοὺς τρεῖς αὐτοὺς ἡ συμπερασματικὴ πρόταση: «*Σεῖς ἢ πνοὴ κι ἡ ἐλπίδα ὄλων τῶν ἀδικημένων*».

Τέσσερις ἀσπρόμαυρες εἰκόνες κοσμοῦν τὴν ποιητικὴν αὐτὴ συλλογὴ.

Γιάννη Βραχίμη: «*Ἐνα ἑκατομμῦριο χρόνια*», Ἀθήνα 1989

Τὰ μυθιστορήματα ἐπιστημονικῆς φαντασίας ἐλκύουν μεγάλο ἀριθμὸ φιλαναγνωστῶν. Ἄν τοῦτο ὀφείλεται στὴ διάθεση μάθησης ἢ εἶναι ἀποτέλεσμα κούρασης ἀπὸ τὶς ἐπαναλήψεις τῶν παραδοσιακῶν πεζογραφικῶν παραγωγῶν δὲν ξέρω.

Στὴν περίπτωσιν τοῦ μυθιστορήματος τοῦ Γιάννη Βραχίμη, ποὺ ἔχει τίτλο «*Ἐνα ἑκατομμῦριο χρόνια*», ἡ ἐπιστημονικὴ φαντασία κινεῖται μέσα στὸ βιολογικὸ κύκλο, δείχνοντας τὴν ἐξέλιξη τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ ἀρχαιοάνθρωπο καὶ τὴν πρωτόγονη κοινωνία διὰ τῆς περιόδου τοῦ «*ασοφοῦ ἀνθρώπου*» στὸν καπιταλισμὸ, στὸν κομμουνισμὸ μὲ κατάληξιν στὴν Πειραματικὴ Δημοκρατία, ἡ ὁποία βασίζεται στὴ διακήρυξη τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων. Κατὰ τὶς διαφορὰς αὐτῆς περιόδου ὁ ἀνθρώπος μὲ τὸ ὄνομα Ρέμπους ἐνεργεῖ μέσα σὲ μιὰ σειρά ἐπεισοδίων, τὰ ὁποῖα ζωντανεῦν τὸ λόγο καὶ ἐλκύουν τὸν ἀναγνώστη μὲ τὴν ποικιλία τους.

Προσωπικὰ ξεχωρίζω γιὰ τὴν ὅλη ἔμπνευση καὶ τὶς μεταπτώσεις του τὸ μέρος τοῦ μυθιστορήματος ποὺ μὲ πολλὰς ἀλλοιώσεις καταγράφει τὴν πορεία τοῦ Χριστοῦ μὲ τ' ὄνομα πάλιν Ρέμπους, στὸ ὁποῖο εἰδικὰ τονίζεται ἡ πνευματικὴ κατάρκτηση τοῦ ἀνθρώπου. Πιθανὸν μερικὰ σημεῖα στὴ διήγησιν τοῦ μέρους αὐτοῦ ἐνοχλοῦν καὶ θὰ μπορούσαν νὰ μὴ ἀναφερθοῦν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἀγάπης, ποὺ διακονεῖ τοῦτο, μειώνει τὴν ἐνόχλησιν στὸν καλῆ τῆ πίστει ἀναγνώστη. Οἱ ἐπανεμφανίσεις τοῦ Ρέμπους στὶς διαφορὰς βιολογικὰς περιόδους τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν ἐξέλιξίν του δὲν ἀντιπροσωπεύουν μετενσαρκώσεις (τὸ δηλώνει ἐξάλλου καὶ ὁ συγγραφέας) ἀλλὰ προοδευτικὰς ἐξελίξεις τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος μέσα στὴ βιολογικὴ του πορεία.

Τέλος ἡ Πειραματικὴ Δημοκρατία, στὴν ὁποία ἔφτασε πιά τὸ ἀνθρώπινο εἶδος εἶναι... «*πειραματικὴ*», παρόλες τὶς διακηρύξεις τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων. Ἐδῶ νοιώθω μιὰ οὐτοπιστικὴ διάθεση, σύμφυτη ὅμως στὴν ἀνθρώπινη ἐπιθυμία γιὰ βελτιώσεις στὴ ζωὴ.

Πάντως τὸ μυθιστόρημα αὐτὸ τοῦ Βραχίμη προσφέρει πολλὰ στὸν πεζογραφικὸ λόγο τῆς Κύπρου καὶ ταυτόχρονα στὸν κύκλο τοῦ ἐπιστημονικοῦ μυθιστορήματος.

Κώστας Παπασταύρου: «Κύπρια περιβαλλοντικά», Κύπρος 1989

Τὰ περιβαλλοντικά θέματα μέρα με τὴ μέρα ἀπασχολοῦν ἐναγωνίως πολλὰ άτομα. Οἱ ἀλλαγές στοὶ περιβάλλον ἀπὸ τὴν ἐπέμβαση τοῦ ἀνθρώπου δροῦν δυσμενῶς στὴν υγεία ἀλλὰ καὶ στὴν ὅλη συμπεριφορά, γι' αὐτὸ οἱ εἰδικοί προειδοποιοῦν γιὰ τὴν ἐπερχόμενη καταστροφή. Πρὸς τοῦτο σύλλογοι καὶ εἰσφορεῖς ἰδρύνονται παντοῦ γιὰ ὁμαδικὴ δράση, ἡ διαφώτιση γίνεται με κάθε μέσον καὶ συνεπῶς καὶ τὸ εἰδικὸ βιβλίο ἔχει τὴ θέση του στὴν ὅλη οἰκολογικὴ κίνηση.

Ὁ Κώστας Παπασταύρου ἐνθερμα ἀσχολεῖται με τὸ θέμα στὸν ἡμερήσιο τύπο καὶ ἀλλοῦ. Μιὰ «κωδικοποίηση» σὲ βιβλίον τῶν διαφόρων δημοσιευμάτων του γίνεται στοὶ βιβλίον του «Κύπρια περιβαλλοντικά» (ἐκδοση τῆς οἰκολογικῆς κίνησης Κύπρου καὶ τοῦ Κ. Ἐπιφανίου, Λευκωσία). Τὸ βιβλίον περιλαμβάνει πλῆθος σημειωμάτων γενικῆς φύσεως, ἀλλὰ καὶ ἐντοπισμένων στὴν Κύπρον, τίτλοι πολλοί, συχνά μετὰ τὸ κλίμα ἐπικαιρότητας, ποὺ δὲν μπορεῖς νὰ κάμεις μιὰ κατάταξη θεμάτων ἢ νὰ προχωρήσεις σὲ ἀξιολογήσεις. Πάντως ὅλα τὰ σημειώματα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἔκτασή τους, ἔχουν τὴ σημασία τους καὶ σὲ προβληματίζουν, πολλὰς φορὲς ὑποδεικνύοντας καὶ τὴν εὐθύνη τῶν κατοίκων αὐτῆς τῆς νήσου. Ὁδηγοῦνται ἀπὸ θάρρος στὴν ἔκφραση γνώμης καὶ δείχνουν τὸ συγγραφέα βαθύ γνῶστη τῶν θεμάτων ποὺ ἐξετάζει.

Ὅμως, ξεχωριστὰ θὰ πρέπει νὰ σταθεῖ ἓνας στοὶ ἄρθρον «Ἐνιαῖος Φορέας Περιβάλλοντος», ποὺ ἀκολουθεῖται ἀπὸ ἄλλα σημειώματα διοικητικῆς καὶ θεσμικῆς φύσεως, ὅπως καὶ προτάσεις γιὰ μελέτες προστασίας περιοχῶν τῆς Κύπρου. Ἡ δέσμη αὐτῆ τῶν ἄρθρων καὶ σημειωμάτων πρέπει νὰ κοιταχτεῖ ἰδιαίτερα ἀπὸ τοὺς ἀρμοδίους τῆς κυβέρνησης.

Τὸ ὕφος τοῦ Παπασταύρου εἶναι πολὺ ζωντανὸ καὶ ἐλκύνει. Ἐπὶ πλέον με τὴ γραφὴ του δίνει ἀρκετὲς πληροφορίες χρήσιμες γιὰ τὸν καθένα μας. Πιστεύει στοὶ λόγο του καὶ πείθει τὸν ἀναγνώστη γιὰ τὶς περιβαντολογικὲς του πίστεις καὶ ιδέες.

Ἀνδρέας Κωνσταντινίδης: «Ἐνας παπποὺς παραμυθᾶς», Λευκωσία 1990

Ὁ μύθος θέλγει καὶ διδάσκει. Κι' ἐνῶ τοῦτος ἔχει πολὺ ἔως τὰ σήμερα χρησιμοποιοθεῖ, στὸν τύπον μάλιστα τοῦ Αἰσώπου, ὡστόσο πολὺ προσφέρεται στὴν παιδικὴ λογοτεχνία. Τὰ θέματά του καὶ στὴν ἐπανάληψη μποροῦν νὰ συγκινήσουν ἂν ὁ μυθοποιὸς μετὰ τὸ νέο ὕφος του, στοὶ τρέχον κλίμα, δώσει μιὰ νέα αἴσθησι σ' αὐτά.

Ὁ Ἀνδρέας Κωνσταντινίδης μετὰ τὴ βραβευμένη ἀπὸ τὸν Ε.Π.Ο.Κ. ποιητικὴ συλλογὴ του «Ἐνας παπποὺς παραμυθᾶς» μᾶς δίνει με τοὺς αἰσώπειους μύθους του μιὰ νέα αἴσθησι τοῦ μύθου. Στὴν ἔκταση, στὴν ὁποία ἀναπτύσσει τὸ μῦθον τοῦ ὑπείσρχονται πολλὰ ἐλκυστικὰ γιὰ τὸ παιδὶ στοιχεῖα, ὅπως π.χ. περιγραφές, νέες λαϊκὲς φράσεις καὶ ἄλλα. Μερικοὶ μύθοι δὲν ἔχουν τὴ συνήθη συντομία, σχεδὸν γίνονται σύντομα παραμύθια. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ ἰδιαίτερα χαρακτηρίζει τοὺς μύθους αὐτοὺς τοῦ Κωνσταντινίδη εἶναι τὸ ἔξυπνον στοιχεῖον, ἰδίως στὴν κατάληξι, ὅπου διατυπώνεται καὶ ἡ φιλοσοφία τοῦ ποιητῆ, χωρὶς τὴ στεγνὴ μορφή τῆς διδαχῆς.

Ἡ πλούσια εἰκονογράφηση τοῦ βιβλίου ἀπὸ τὸν Ἀνδρέα Κανάρη, ἡ καλὴ σελίδωση καὶ τὸ πλούσιον ὕλικον καθιστοῦν τὸ βιβλίον αὐτὸ τῶν μύθων ἐλκυστικὸ κοντὰ στοὶ διδακτικὸ του στοιχεῖον.

Τούλας Κακουλλῆ: «Ὁ μάγος τῆς Εἰρήνης», Λευκωσία 1989

Ἡ λογοτεχνία γιὰ παιδιὰ ἐξελίσσεται ραγδαῖα στὸν τόπον μας πρὸς τιμὴν ὅσων τὴν ὑπηρετοῦν καὶ ὅσων τὴν ὑποστηρίζουν. Μετὰ τὴν τέρψη, ποὺ δίνει αὐτὴ σταὶ παιδιὰ,

έμφυτεύει ταυτόχρονα ιδέες και τρόπους ζωής, παιδαγωγεί. Εύτυχως και τὰ δύο φύλα σὲ ἴσο βαθμὸ δίνουν τὸ παρόν τους στὸ χῶρο τῆς παιδικῆς λογοτεχνίας.

Ἐκτὸς τῆς ἄλλης τὸ θεατρικὸ ἔργακι σὰν ζωντανὴ ἐκδήλωση ἐπηρεάζει ἀμεσώτερα τὸ παιδί. Εὐτυχῶς ἄλλοτε τὰ σχολεῖα, τώρα καὶ οἱ θεατρικοὶ ὀργανισμοὶ υἱοθετοῦν τὸ θέατρο γιὰ παιδιά.

Ἡ *Τούλα Κακουλλή* περιλαμβάνει στὰ βιβλία της γιὰ παιδιά καὶ δραματάκια, συχνὰ μὲ συνεργασία ἄλλου ἀτόμου. Στὰ χέρια μου ἔχω τὸ δραματάκι της «*Ὁ Μάγος τῆς Εἰρήνης*», ποῦ πῆρε ἔπαινο τῆς «*Γυναικείας Λογοτεχνικῆς Συντροφιάς*», κι ἔχει ἀνεβεί στὴ σκηνὴ ἀπὸ θίασο. Ἐδῶ θὰ τὸ δοῦμε ὡς βιβλίον μὲ τὴ δράση του στὴ φαντασία μας, τίς ιδέες του καὶ τὸν ἀφέλιμο στόχο του.

Κατ' ἀρχὴν τὸ θέμα εἰρηνικὴ συμβίωση τοῦ ζωϊκοῦ κόσμου σ' ἓνα δάσος, μὲ σύνδεσμο τῆ «φιλία», εἶναι καλὴ ἐπιλογή. Ἡ προσπάθεια νὰ διαταραχθεῖ αὐτὴ ἡ εἰρηνικὴ συμβίωση μὲ τὴ δημιουργία μίσους καὶ προστριβῆς καὶ νὰ ἐπιβληθοῦν οἱ κακοὶ, ματαιώνεται πάλιν μὲ καλὴ πράξη, τίς καραμέλες ποῦ δημιουργοῦν τὸ αἶσθημα τῆς εἰρήνης, καὶ ὄχι μὲ βάνουσες τιμωρίες. Αὐτὰ ὅλα ἐπιτυγχάνονται μὲ ἀρκετὴ γοργότητα καὶ ἐναλλαγές. Οἱ χαρακτῆρες μὲ πολὺ ἐλάχιστα σημεῖα σημειώνονται, ὥστε νά-χουν ἀνάμεσά τους μιὰ διαφορὰ, καὶ ὅλοι καλωσυνάτοι ὡς καὶ ἡ ἄλεπου καὶ ἡ ἀρκού-δα.

Ὁ μάγος Βαλάνης εἶναι ξεχασιάρης, χωρὶς ὄμως νὰ γελοιοποιεῖται. Ἡ χρῆση παιημάτων, ποῦ ἀσφαλῶς θὰ μελοποιοῦνται, δίνει κίνηση σὲ ὅλο τὸ ἔργακι. Ἴσως κάποιες γνώμες, γιὰ τὴ δημοκρατία νὰ μὴ εἶναι κατανοητὲς στὴν παιδικὴ ἡλικία, ἀλλὰ ἡ ἀναφορὰ τους ἀπὸ τὴ συγγραφέα λειτουργεῖ σὰν σύνθημα, ποῦ ἀργότερα θάχει τὴν ἀξία του ὡς ἀπόθεμα στὸ ὑποσυνείδητο.

Μιχάλης Σταφυλᾶς: *Ὁμόκεντρες ἀνομοιογένειες*, 1989

Ὁ *Μιχάλης Σταφυλᾶς* κυκλοφόρησε βιβλίον μικρῶν δοκιμῶν μὲ τίτλον «*Ὁμόκεντρες ἀνομοιογένειες*», στὸ ὁποῖο ἐξετάζει μερικὸς δημιουργοὺς στὸ λογοτεχνικὸ κύκλον, ποῦ ἔχουν ὄμως διαφορετικοὺς στόχους καὶ ἀντιλήψεις. Ὁ *Σταφυλᾶς* κοιτάζει τὸ ἔργο καὶ τὴν πολιτεία τῶν δέκα λογοτεχνῶν μὲ βάση τὴν πολιτικὴ συμπεριφορὰ τους. Αὐτὴ ἡ πολιτικὴ συμπεριφορὰ, ποῦ ἀσπάζεται ὁ *Σταφυλᾶς*, εἶναι οἱ ἀριστερὲς ἀπόψεις γιὰ τὸ λαό. Ὡστόσο ὁ λόγος του γιὰ μὴ ἀριστεροῦς, μ' ὅλο ποῦ δηλώνει τὴν ἀντίθεσή του στὶς πολιτικὲς του θέσεις, προέρχεται ἀπὸ τὴ δραστηριότητά τους στὸ λογοτεχνικὸ στίβον, πάντοτε μὲ μερικὲς ἐπιφυλάξεις (Γ. Ἀθηνᾶς, Θ. Πετσάλης, Φ. Γιοφύλλης, Π. Χάρις). Ἀντίθετα γιὰ τοὺς δημιουργοὺς μὲ ἀριστερὲς τάσεις καὶ μὲ κάποια διάθεση συγχωρήσεως προηγουμένων στάσεών τους (συχνὰ δικαιολογημένα), ὁ λόγος πλέκεται πιὸ θερμά, πολλὰς φορὲς μέχρι ἐνθουσιασμοῦ (Κ. Πολίτης, Κ. Στούρνας, Γ. Βαλέτας, Λ. Νάκου, Α. Μυστακίδης, Α. Πανσέληνος).

Ὁ συγγραφέας ἐκφράζει τίς ἀπόψεις του γιὰ τὸν κάθε λογοτέχνη, ἐπισημαίνοντας τὴν προσφορὰ του. Συχνὰ ἐπιστρατεύει καὶ τὸ λόγο ἄλλων, κυρίως τοῦ Κορδάτου. Κάπως ἐπιφυλακτικὸς ὁ λόγος του γιὰ τοὺς μὴ ἀριστεροὺς λογοτέχνες, τοὺς ὁποίους μάλιστα κοιτάζει μὲ συντομία σὲ ἀντίθεση πρὸς τοὺς ἀριστεροὺς. Στὸ τέλος κάθε δοκιμίου παρετίθενται ἐπιστολὲς τῶν τιμωμένων ἢ ἀφιρωματικὲς ἐκφράσεις ἀπὸ βιβλία τους.

Τὸ ὕφος τοῦ *Σταφυλᾶ* εἶναι ἀπλὸ καὶ σαφές. Ἀποφεύγει τὴ ρητορεία καὶ τίς νεόκοπες λέξεις γιὰ νὰ προκαλέσει τὴν ἐκπληξη. Νομίζω πὼς τὸ ἔργο εἶναι χρήσιμο ἀπὸ τὴν ἀποψη γνωριμίας μὲ τοὺς λογοτέχνες αὐτοὺς, ἰδίως γιὰ τοὺς κοινὸς ἀναγνώστες.

ΑΝΑΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ

ΚΥΠΡΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΗ: «Τ' ΟΝΕΙΡΟ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ
- Η ΚΟΙΜΗΣΗ ΤΗΣ»

Αφορμή για την έκδοση του βιβλίου του Κύπρου Χρυσάνθη «Τ' όνειρο της Παναγίας - Η Κοίμησή της», έδωσε η πρόσφατη παράνομη αιχμαλωσία από το καθεστώς Ντενκτάς του Μητροπολίτη Κιτίου κ. Χρυσοστόμου. Στην εξήγηση που δίνεται από το συγγραφέα, αναφέρονται μεταξύ άλλων και τα ακόλουθα:

«Στην περίπτωση της ελληνοπρεπούς στάσεως του αιχμαλωτισθέντος από τους Τούρκους Μητροπολίτη Κιτίου κ. Χρυσοστόμου στη Λευκωσία (19 Ιουλίου 1989) ο Μιχαλάκης Κυθραιώτης αποτάθηκε στον «Ελληνικό Πνευματικό Όμιλο Κύπρου» για μια έκδοση από το χώρο της χριστιανωσύνης ως εκδήλωση τιμής και επαίνου προς τον ιεράρχη μας αυτόν. Ο «Ελληνικός Πνευματικός Όμιλος Κύπρου», που υπηρετεί καθετί το ελληνικό (χωρίς να ενδιαφέρεται για τα πολιτικά του κομματικού τύπου ή τις κινήσεις των διπλωματικών αναγκών) υπέδειξε προς έκδοση ένα «Μυστήριο» που έγραψε ο Κύπρος Χρυσάνθης. Το έργο αυτό μεταδόθηκε από το Ραδιοφωνικό Ίδρυμα Κύπρου στις 15 Αυγούστου 1967, πρωτοδημοσιεύτηκε στη «Φιλολογική Κύπρο» του 1978 και κυκλοφόρησε ως ανάτυπο το 1979. Επιπλέον, «αναφέρεται στην εξήγηση», «υποδείχθηκε πως το προϊόν από την πώληση της έκδοσης αυτής θα έπρεπε να διατεθεί για τα «πεινασμένα παιδιά», μία κίνηση αξιέπαινη, στην οποία πρωτοστατεί ο τιμώμενος Μητροπολίτης».

Στην εξήγηση επίσης, δημοσιεύονται φωτοτυπία ιδιόχειρης επιστολής του Μιχαλάκη Κυθραιώτη προς το Μητροπολίτη Κιτίου σχετικής με την έκδοση, πρόλογος από τον Άγιο Κιτίου και ένα ποίημα του Κύπρου Χρυσάνθη, που έγραψε κάτω από τη συγκίνηση της αιχμαλωσίας του Μητροπολίτη, ο οποίος υπήρξε μαθητής του στο «Παγκύπριο Γυμνάσιο».

«Τ' όνειρο της Παναγίας - η Κοίμησή της», είναι ένα σύντομο θεατρικό έργο, γραμμένο στα πρότυπα των μεσαιωνικών θεατρικών έργων θρησκευτικής υπόθεσης, των γνωστών «μυστηρίων».

Στο «μυστήριο» αυτό, ο Κύπρος Χρυσάνθης, δίνει με το δικό του τρόπο τις τελευταίες στιγμές της επίγειας ζωής της Θεοτόκου. Το βάρος της υπόθεσης του έργου, δεν ρίχνεται σε επιφανειακά γεγονότα αλλά στην ψυχολογική αντίδραση της Παναγίας μπροστά στο χωρισμό από το γήινο σχήμα.

Σ' ένα «χορικό» του έργου αναφέρονται και τα ακόλουθα:

Ο χωρισμός από το γήινο σχήμα
είναι μια πράξη επώδυνη.
Μετράς την περασμένη σου πορεία,
την ξαναζείς
και τούτο κι όλας πλάθει στην ψυχή σου
πένθος βαρύ...

Το ίδιο και η Παναγία. Σαν άνθρωπος, μετρά την περασμένη της πορεία, την ξαναζεί. Μνήμες και συλλογισμοί πλημμυρίζουν την ψυχή της. Νιώθει συγκλονισμό και δέος μπροστά στο κάλεσμα των ουρανών. Όμως ο Άγγελος την καθησυχάζει:

Μη σκιάζεσαι, Μαρία, μητέρα του Θεού.
Χαίρε η ξεχωριστή.
Ο χρόνος κύλησε και σε καλούνε οι ουρανοί.
Μόλις ανάψουν τα λυχνάρια ο αρχάγγελος θα 'ρθει
να συνοδεύσει την ψυχή σου.
Στο πιο ψηλό σημείο των ουρανών θα καρτερεί
μ' ολάνοικτη παλάμη ο γυιος σου και Θεός μας.

Η Μητέρα του Θεού τελικά γαληνεύει. Επιθυμεί στις τελευταίες της στιγμές να συκρατήσσει μια ανάμνηση αγαθή. Γι' αυτό, έτσι μιλά στον Ιωάννη και στις γειτόνισσές της που της παραστέκονται:

Ευχαριστώ για καθετί. Παρακαλώ, καθήστε γύρω
χωρίς να κλαίτε. Ο θρήνος μας θυμίζει εγκόσμια πάθη.
Θέλω ν' αναχωρήσω μ' αλαφρούς συλλογισμούς,
έτσι σαν τότε που οι γονιοί μου με οδηγούσαν στο ναό
κι έβλεπα εμπρός μου τάγματα πνευμάτων φωτεινών
κι απάνω μου το περιστέρι να με σκέπει,
κι ολόγυρα κυλούσανε αύρες φωτεινές
και κύματα γαλάζια.

Έλα, Ιωάννη, δίπλα. Κάθησε εδώ να μου κρατάς το χέρι.
Κι ιστόρησέ μου πώς δεχτήκανε το γυιο μου στα Ιεροσόλυμα.
Ωραίο να ξεψυχάς γεμάτος μ' αναμνήσεις αγαθές.

Το θεατρικό έργο «Τ' όνειρο της Παναγίας - η Κοίμησή της», είναι σύντομο. Όμως ο αριστοτέχνης Χρυσάνθης, καταφέρνει να δώσει σε βάθος το θέμα του και να μεταδώσει ξεκάθαρα τα μηνύματά του. Μηνύματα που έχουν σαν στόχο τη λύτρωση από το φόβο του θανάτου, που τόσο τυραννά τον άνθρωπο. Μέσα από την απλότητά του, αναβλύζει μια γνήσια θρησκευτικότητα που συγκινεί και μια βαθιά φιλοσοφία — κυρίως γύρω από το πρόβλημα του θανάτου — που προβληματίζει. Είναι τέλος ένα έργο, με έκδηλες τις αρετές του καταξιωμένου λογοτέχνη Κύπρου Χρυσάνθη. Το γεγονός μάλιστα, ότι οι εισπράξεις από την πώληση του βιβλίου του, θα διατεθούν εξ' ολοκλήρου, για τα πεινασμένα παιδιά της γης, φανερώνει, πως διαθέτει μεγάλα αποθέματα ανθρωπιάς και ανιδιοτέλειας προς το συνάνθρωπο. Φανερώνει άνθρωπο με αξίες και ιδανικά και αυτό τον τιμά ιδιαίτερα, όπως τιμά και όλους όσους συνέβαλαν στην πραγματοποίηση αυτής της έκδοσης.

(Από το PIK)

ΝΙΚΟΣ ΠΕΝΤΑΡΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

ΓΙΑ ΤΙΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ ΤΟΥ ΘΕΟΔΟΥΛΟΥ Φ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗ (Απάντηση σε μια επιστολή)

Στο τεύχος της Πνευματικής Κύπρου αρ. 346-348 (Οκτώβρης-Δεκέμβρης 1989), σσ. 217-219, που κυκλοφόρησε πρόσφατα, δημοσιεύεται επιστολή του φίλου Ανδρέα Σοφοκλέους στην οποία περιλαμβάνονται βαριές κατηγορίες οικειοποίησης ερευνητι-

κού υλικού του επιστολογράφου από τον υποφαινόμενο. Το κείμενό μου, στο οποίο αναφέρεται ο επιστολογράφος, είχε δημοσιευτεί στο αμέσως προηγούμενο τεύχος της *Πνευματικής Κύπρου*, αρ. 343-345 (Ιούλιος-Σεπτέμβριος 1989), σσ. 110-122, με τίτλο «Στοιχεία για το Θεόδουλο Φ. Κωνσταντινίδη. Πρώτες δημοσιογραφικές εκδοτικές προσπάθειες στην Κύπρο».

Παρ' όλη τη δεδηλωμένη απέχθειά μου για δημόσιες αντεγκλήσεις, οι οποίες μονάχα πικρίες μπορούν να προκαλέσουν, είμαι — δυστυχώς — υπόχρεως αυτή τη φορά να απαντήσω στις άστοχες κατηγορίες που διατυπώνονται, όχι μόνο γιατί θίγεται η προσωπική μου αξιοπιστία αλλά και γιατί η επιστολή εισάγει ένα νέο ήθος και αποτελεί έκφραση συμπτώματος όχι εντελώς συνηθισμένου στα κυπριακά πράγματα.

Παρακάτω, αφού προτάξω το σχετικό κείμενο του φίλου Ανδρέα Σοφοκλέους, θα δώσω — πλήρως τεκμηριωμένες — όλες τις επεξηγήσεις και πληροφορίες που έχω στη διάθεσή μου, αφήνοντας στον προσεκτικό αναγνώστη του περιοδικού την τελική ετυμηγορία για το «ποιός έχει δίκιο» και ίσως ακόμη «ποιός λείει την αλήθεια».

1. Για πρώτη φορά αμφισβήτησα δημόσια την ύπαρξη της εφημερίδας *Κίτιον* σε διάλεξή μου που έδωσα στο ξενοδοχείο «Τέσσερα Φανάρια» στη Λάρνακα ως προσκεκλημένος του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου της πόλης. (Α. Σοφοκλέους).

Από τη δήλωση αυτή θα μπορούσε αβασάνιστα να υποθεθεί ότι, μια και η εκδήλωση γινόταν στην πόλη μου, απαραίτητως παρευρισκόμουν ή τουλάχιστο — γνωστού όντος και του δικού μου ενδιαφέροντος για το θέμα — διέθετα εκεί κάποιο ακροατή-πληροφοριοδότη. Στην πραγματικότητα η εκδήλωση ήταν άγνωστη σε μένα έως πρόσφατα, όταν ο φίλος Ανδρέας Σοφοκλέους αναφέρθηκε σ' αυτή με το πιο πάνω δημοσίευμα. Από στοιχειώδη υποχρέωση, λοιπόν, έπρεπε να εξασφαλίσω, έστω και καθυστερημένα, περισσότερες πληροφορίες για τη διάλεξη (π.χ. πότε έγινε και, ίσως, τι περίπου λέχθηκε). Απευθύνθηκα στους οργανωτές και, κατ'α καλή τύχη, μπόρεσα να βρω απαντήσεις σε ότι ζητούσα:

Η διάλεξη δόθηκε από τον Α. Κλ. Σοφοκλέους, (τότε) Λειτουργό Ξένου Τύπου του Γραφείου Δημοσίων Πληροφοριών, στις 9 Δεκεμβρίου 1986, σε εκδήλωση του Ροταριανού Ομίλου Λάρνακας (και όχι του «Βιομηχανικού Επιμελητηρίου της πόλης» όπως εσφαλμένα θυμάται ο επιστολογράφος), και είναι δημοσιευμένη στο τεύχος Ιανουαρίου 1987 του Δελτίου του Ροταριανού Ομίλου Λάρνακας (πράγμα που ξεχνά ή ευλόγως αποσιωπά ο επιστολογράφος). Παραθέτω αυτούσιες τις δυο αναφορές του φίλου Α. Σοφοκλέους στο επίμαχο θέμα:

Στο μεταξύ ο Κωνσταντινίδης δεν τόβαλε κάτω. (Ύστερα από τις τλαιπωρίες που είχε με την εφημερίδα του Κύπρος/Συργus). Προχώρησε στην έκδοση άλλης εβδομαδιαίας εφημερίδας με τον τίτλο ΚΙΤΙΟΝ σε άλλο τυπογραφείο που είχε δημιουργηθεί στη Λάρνακα από τους Ουσμιάνι και Μασκάκι. Η ζωή της εφημερίδας αυτής ήταν σύντομη γιατί ασκούσε έντονη κριτική της Αγγλικής Διοίκησης που απαγόρευσε την έκδοσή της.

Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι ολόκληρη η παράγραφος μεταφέρεται αυτολεξεί από δημοσίευμα του ίδιου στην εφημερίδα *Φιλελεύθερος* της 22 Ιουλίου 1986 — για το οποίο γίνεται αναφορά και πιο κάτω — βλέπουμε δηλαδή πως όλο αυτό το διάστημα ο ομιλητής υιοθετεί αναλλοίωτες τις απόψεις του για το θέμα. Και ως να μην αρκούσε αυτό, λίγο αργότερα, στο δεύτερο μέρος της ομιλίας του, ο φίλος Α. Σοφοκλέους ανακεφαλαιώνοντας όσα είχε πει ως τότε επαναλαμβάνει:

Όπως αναφέραμε και προηγουμένως ο Θεόδουλος Κωνσταντινίδης μετά που έχασε την ΚΥΠΡΟ εξέδωσε για πολύ σύντομο διάστημα την εφημερίδα ΚΙΤΙΟΝ και στη συνέχεια το ΝΕΟΝ ΚΙΤΙΟΝ.

Αυτά για την «πρώτη δημόσια αμφισβήτηση» της έκδοσης της εφημερίδας *Κίτιον* από το φίλο Ανδρέα Σοφοκλέους, τα οποία παραθέτω χωρίς κανένα σχόλιο από μέρους μου.

2. Το θέμα συζήτησα, όπως σίγουρα θα ενθυμείται, και με το φίλτατο Φοίβο Σταυρίδη σε εκτενή τηλεφωνική μας επικοινωνία μετά τη δημοσίευση του άρθρου μου στο *Φιλελεύθερο* με τίτλο «Το πρώτο φύλλο της πρώτης κυπριακής εφημερίδας» στις 22-23 Ιουλίου του 1986. Στην τηλεφωνική εκείνη μας συνομιλία ανέφερα στο φίλο συνομιλητή μου ότι είχα σοβαρές αμφιβολίες για την έκδοση της εφημερίδας *Κίτιον* και παρέθεσα για υποστήριξη της άποψής μου σειρά επιχειρημάτων μερικά από τα οποία παραθέτει και ο ίδιος στην εργασία του (Α. Σοφοκλέους).

Και στο θέμα αυτό είμαι υπόχρεως να προσγειώσω την «αιθεροβάμονα» μνήμη του φίλου επιστολογράφου ο οποίος, πιστεύοντας προφανώς ότι έχει αυτή τη φορά ισχυρό πλεονέκτημα λόγω της έλλειψης άμεσων γραπτών μαρτυριών, νιώθει ασφαλής να αναφερθεί σε «εκτενή τηλεφωνική μας επικοινωνία», σε «σοβαρές αμφιβολίες» που μου ανέφερε για την έκδοση της εφημερίδας *Κίτιον* και σε «σειρά επιχειρημάτων» του τα οποία, μάλιστα, με αυταρέσκεια αναφέρει ότι παραθέτω στην εργασία μου.

Η τηλεφωνική συνομιλία πράγματι έγινε, όχι βέβαια για το δημοσίευσμά του στο *Φιλελεύθερο* (όπου όπως είδαμε πιο πάνω δεν είχε τίποτε καινούριο να πει και εξακολουθούσε να υποστηρίζει τα γνωστά περί εφημερίδας *Κίτιον*) αλλά κάποια στιγμή μέσα στο 1987, ύστερα από την κυκλοφορία της *Επετηρίδας Κυπριακού Τύπου 1986*, έκδοση του Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών, στην οποία περιλαμβανόταν και 23σέλιδη πολυγραφημένη «προσωπική μελέτη του κ. Ανδρέα Σοφοκλέους, (τώρα) Ανώτερου Λειτουργού Τύπου και Πληροφοριών, για την ιστορία του Κυπριακού Τύπου». Είχα περάσει από το γραφείο του φίλου Ανδρέα Σοφοκλέους και πήρα ένα αντίτυπο της έκδοσης και υποσχέθηκα να του δώσω τηλεφωνικώς μια βιβλιογραφική αναφορά (το άρθρο «Η δημοσιογραφία εν Κύπρω», εφημερίς *Ένωσις*, έτος Δ' αρ. 199, 2/14 Δεκεμβρίου 1988) την οποία δεν είχε υπ' όψιν. Πράγματι, την επομένη τηλεφωνηθήκαμε και στη σύντομη επικοινωνία μας αναφερθήκαμε περιστασιακά και στην εφημερίδα - φάντασμα *Κίτιον*, χωρίς να έχουμε — ασφαλώς — καμιά δυνατότητα να προτείνουμε, ούτε ο ένας ούτε ο άλλος, «επιχειρήματα» που να αποδεικνύουν ότι αυτή ποτέ δεν είχε εκδοθεί. Πώς να είμαστε έτοιμοι για «σειρά επιχειρημάτων» και μάλιστα από τηλεφώνου (!) όταν:

α) Στην ίδια τη μελέτη του στην *Επετηρίδα Κυπριακού Τύπου 1986*, ο φίλος Ανδρέας Σοφοκλέους εξακολουθούσε να αναφέρεται στις «εβδομαδιαίες εφημερίδες του Θεόδουλου Κωνσταντινίδη ΚΥΠΡΟΣ, ΚΙΤΙΟΝ, ΝΕΟΝ ΚΙΤΙΟΝ»... (ακόμη και πολύ αργότερα, στο λήμμα «Νέον Κίτιον» το οποίο υπογράφει ο φίλος Α.Σ. στη *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια*, τεύχος 228, που κυκλοφόρησε το Νοέμβριο 1988, εξακολουθεί να γράφει: «Όταν ο Θεόδουλος Κωνσταντινίδης έχασε την Κύπρο φαίνεται πως εξέδωσε για πολύ σύντομο διάστημα την εφημερίδα *Κίτιον* και αργότερα το *Νέον Κίτιον*»).

β) Ο υποφαινόμενος, μιλώντας στις 22 Μαρτίου 1988 με θέμα «Το κυπριακό βιβλίο σήμερα», στις διήμερες εκδηλώσεις που οργάνωσε στο Βαφοπούλειο Πνευματικό Κέντρο Θεσσαλονίκης ο Δήμος Θεσσαλονίκης έλεγα: «(Ύστερα από την εφημερίδα *Κύπρος/Сyprus* ο Κωνσταντινίδης) θα ξεκινήσει μια καινούρια εφημερίδα, το *Κίτιον* (...) Κι αυτή την εφημερίδα θα του την κλείσει η αγγλική κυβέρνηση κι ο μαχητικός εκδότης θα προχωρήσει με το *Νέον Κίτιον*...» Αλλά και λίγο αργότερα, ετοιμάζοντας τον Αύγουστο - Σεπτέμβριο 1988 πολυσέλιδο κείμενο για γνωστό εκδοτικό οίκο της Αθήνας, με θέμα την «Πολιτιστική ζωή στην Κύπρο» από το 1878 ως σήμερα, μη έχον-

τας τεκμηριώσει καμιά άποψη για την τύχη της εφημερίδας *Κίτιον*, τη συναριθμούσα στις εφημερίδες που κυκλοφόρησαν στην Κύπρο ως τα τέλη του αιώνα. Δεν θα ήταν λογικότερο και για τις δυο περιπτώσεις αν, αντί να αναμασώ — μαζί με όλους όσοι ασχολήθηκαν ως τότε με το θέμα — τις λανθασμένες πληροφορίες του Ν.Γ. Κυριαζή είχα εντελώς παραλείψει την αναφορά, αφού κατά τον επιστολογράφο από το 1986 διέθετα τη δική του «σειρά επιχειρημάτων»;

3. Όσον αφορά το απόσπασμα της εργασίας του φίλατου Φοίβου Σταυρίδη: «Έτσι διαπιστώνεται ότι σκόρπια φύλλα της εφημερίδας *Κύπρος/Сyprus* περιλαμβανομένου και του φύλλου αρ. 1 της Α΄ χρονιάς υπάρχουν μονάχα σε μια βιβλιοθήκη του εξωτερικού (...)

, το οποίο στηρίζεται στο άρθρο μου που δημοσιεύτηκε στο *Φιλελεύθερο* τον Ιούλιο του 1986, επιθυμώ να αναφέρω τα ακόλουθα. Πρώτος επεσήμανα και απέκτησα ύστερα από πολυετή έρευνα το πρώτο φύλλο της πρώτης κυπριακής εφημερίδας *Κύπρος/Сyprus* στο Λονδίνο το 1986. Την πρώτη σελίδα της εφημερίδας αυτής ανατύπωσα και δώρησα σε αρκετούς φίλους. Και εκεί που νόμιζα ότι δεν σώζεται άλλο φύλλο ξαφνικά πέσει ανακάλυμα και δεύτερο με τον αριθμό 9, το οποίο επίσης απέκτησα και αποδελτίωσα και για το οποίο ετοίμασα και σχετική ανακοίνωση, που όμως ακόμα δεν έκανα δημόσια ούτε δημοσίευσα για τους ίδιους πιο πάνω λόγους. (Α. Σοφοκλέους). (Οι λόγοι που επικαλείται ο επιστολογράφος ότι τον εμποδίζουν επί του παρόντος να προβεί στις δημοσιεύσεις οφείλονται στην ετοιμασία διατριβής του επάνω σε σχετικό θέμα).

Στην προσπάθειά του ο φίλος Ανδρέας Σοφοκλέους να προβάλει μιαν ακόμη «πρωτιά» ανακάλυψης επαναλαμβάνει ισχυρισμό που δημοσίευσε και στην επιφυλλίδα της εφημερίδας *Φιλελεύθερος* («Ύστερα από πολύχρονες έρευνες και προσπάθειες σε βιβλιοθήκες και αρχεία στο εξωτερικό, ο υποφανόμενος κατόρθωσε να επισημάνει και αποκτήσει πρόσφατα ολόκληρο το πρώτο φύλλο της πρώτης κυπριακής εφημερίδας που ονομαζόταν *Κύπρος/Сyprus*») και όχι μόνο τούτο αλλά διατυπώνει ακόμη πιο έντονα την «πρωτιά» του, ενώ παράλληλα επιλέγει τη μέθοδο της παράλειψης. Γιατί στο δικό μου κείμενο (υποσημείωση αρ. 15, σελ. 117) έλεγα: «Η ύπαρξη αντιτύπων, καθώς και του πρώτου φύλλου, ήταν γνωστή σε ερευνητές από αρκετά χρόνια». Το ευκολότερο που μπορούσε να κάμει ο επιστολογράφος ήταν να μου ζητήσει να τον πληροφορήσω τι εννοώ με την υποσημείωση.

Ότι η Βιβλιοθήκη του Βρετανικού Μουσείου (τώρα ανεξάρτητο ίδρυμα γνωστό ως *British Library*, του οποίου το τμήμα εφημερίδων στεγάζεται στην περιοχή *Colindale* του Λονδίνου) διέθετε τόμους παλαιότερων κυπριακών εφημερίδων ήταν γνωστό σε γενεές Κυπρίων μελετητών και θα ήταν το λιγότερο ασύγγνωστη αφέλεια να διεκδικηθούν δάφνες για μια τέτοια «ανακάλυψη». Ο υποφανόμενος μελέτησα τις εφημερίδες αυτές σε επίσκεψή μου το Νοέμβριο 1983, κατέγραψα όλες τις κυπριακές εφημερίδες που υπάρχουν εκεί και διένειμα αντίγραφο του καταλόγου σε πολλούς φίλους (τους οποίους μπορώ να του κατονομάσω αν χρειαστεί, όπως επίσης και να του δώσω κατάλογο των εφημερίδων, αν θα είναι χρήσιμος για τις μελλοντικές έρευνές του). Ο τόμος της εφημερίδας *Κύπρος-Сyprus* του *British Library* φέρει τα καταλογογραφικά στοιχεία *C. misc. 424* και περιλαμβάνει τα φύλλα αρ. 1 (29 Αυγούστου 1878), αρ. 9 (24 Οκτωβρίου 1878), και μιαν ατελή σειρά που καλύπτει τα φύλλα αρ. 99 (12 Ιουλίου 1880) - αρ. 206 (18 Αυγούστου 1882). Είναι για τούτο που εκπλήσσει ο ισχυρισμός του φίλου Ανδρέα Σοφοκλέους ότι για να επιτύχει την «ξαφνική» ανακάλυψη και του φύλλου αρ. 9 (που βρισκόταν στον ίδιο τόμο της ίδιας βιβλιοθήκης και αμέσως μετά το φύλλο αρ. 1) χρειάστηκαν νέες προσπάθειες τριών χρόνων!

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Πόρφυρας (Κέρκυρα), Ἀκτή (Λευκωσία), Μακεδονική Ζωή (Θεσσαλονίκη), Σμύρνα (Νέα Σμύρνη), Νέα Πορεία (Θεσσαλονίκη), Ἡὼ (Κορυθαλλός), Δαυλός ('Αθήνα), Αἰολικά Γράμματα ('Αθήνα), Ἐμβόλιμον (Ἄσπρα Σπίτια Βουωτίας), Νέα Ἐποχή (Λευκωσία), Διάλογος (Η.Π.Α.), Soviet Literature (Μόσχα), Σύγχρονη Σκέψη ('Αθήνα), Ἀνακύκληση ('Αθήνα), Ὑγεία (Λευκωσία).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

Τάσος Στεφανίδης: *Καταστάσεις*, Λευκωσία 1990.

Κύπρος Χρυσάνθη: *Ἀξιοθία* (μετ. στὰ Ἰταλικά ἀπὸ τὸν Μ. Iannelli) Λευκωσία 1990.

Νίκος Παναγιώτου: *Κυπριακή Βιβλιογραφία 1989*, Λευκωσία 1990.

Ρούλα Ἰωαννίδου - Σταύρου: *Στὶς διαστάσεις τῶν χρωμάτων*, Λευκωσία 1990.

«Πνευματικὴ Κύπρος»: *Ἐορταστικὴ συνάντηση μὲ τὸν Κώστα Προυσή*, Λευκωσία 1990.

Κ. Μιλτιάδου: *Οἱ τουρκικὲς λέξεις στὴν ἑλληνικὴ μας γλῶσσα*, Λευκωσία 1990.

ΔΙΟΡΘΩΣΗ

Στὸ τεῦχος 349-352 σελ. 19, νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὸ ποίημα ἀνήκει στὸν Κ. Καρανίκα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΣΤΟ ΕΡΓΟ
«ΕΛΛΗΝΕΣ ΠΟΙΗΤΕΣ ΚΑΙ ΠΕΖΟΓΡΑΦΟΙ»
ΤΟΥ ΚΩΣΤΑ Μ. ΠΡΟΥΣΗ

Για διάφορους λόγους, ανεξάρτητους από το συγγραφέα, παραλείφθηκαν λεπτομερείς και ακριβείς πληροφορίες για το πού και πότε δημοσιεύτηκαν για πρώτη φορά τα κείμενα του βιβλίου του «*Έλληνες Ποητές και Πεζογράφοι* (1989). Μερικά κείμενα έγιναν διαλέξεις που δεν είχαν δημοσιευτεί πουθενά: τα περισσότερα όμως ήταν ομιλίες, μελέτες και κριτικές που δημοσιεύτηκαν σε περιοδικά, εφημερίδες ή και σε ιδιαίτερα μικρά βιβλία, όπως αναγράφεται κατωτέρω. Τα κείμενα του βιβλίου γράφτηκαν από το 1932 μέχρι το 1977, και γι' αυτό ίσως παρουσιάζουν κάπως διαφορετικό γλωσσικό ύφος αναμεταξύ τους. Οι γνώμες όμως του συγγραφέα για συγγραφείς και για τα έργα τους δεν έχουν αλλάξει βασικά. Βέβαια πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψη το ιστορικό κλίμα της κάθε εποχής. — Τέλος, μερικά κείμενα του βιβλίου αυτού είχαν πρωτοδημοσιευτεί με το ψευδώνυμο Κ. Καστρινός ή Κ. Προσπέριος.

Σελ. 13-62 Διονύσιος Σολωμός. Ομιλία στο Σύνδεσμο Ελλήνων Επιστημόνων Σικάγου, 20 Νοεμβρίου 1948. Πρωτοδημοσιεύεται εδώ.

63-69 Ο Σολωμός Πεζογράφος. Ομιλία στον Ελληνικό Κύκλο Σικάγου, 6 Απριλίου 1952. Πρωτοδημοσιεύεται εδώ.

70-74 Ο Σολωμός και το Έθνος. Ομιλία κατά τον Εορτασμό της Εθνικής Παλιγγενεσίας στο Σικάγο, 31 Μαρτίου 1957. Πρωτοδημοσιεύεται εδώ.

75-77 Ο Σολωμός και ο «Υμνος». *Ελευθερία*, 25 Μαρτίου 1937. Με το ψευδώνυμο Κ. Καστρινός.

88-108 Ο Κωστής Παλαμάς. Ο Ποιητής της Ελληνικής Φυλής. Ομιλία στο Φιλολογικό Μνημόσυνο του Κωστή Παλαμά στο Παγκύπριο Γυμνάσιο, Λευκωσία, Κύπρος, 11 Απριλίου 1943. Πρωτοδημοσιεύτηκε σε ιδιαίτερο μικρό βιβλίο με τον τίτλο: «Παγκύπριον Γυμνάσιον». *Φιλολογικόν Μνημόσυνον του Ποητού Κωστή Παλαμά εν τω Παγκυπρίω Γυμνασίω την 11.4.1943*. Έκδοσις «Κυπριακών Γραμμάτων», Λευκωσία, Κύπρος 1943». σ. 43. Απόδοση της ομιλίας αυτής στα αγγλικά: Costas M. Proussis, "Kostis Palamas (1859-1943)" *The Byzantine Fellowship Lectures at Hellenic College, Number One* 1974, pp. 29-54. Κυκλοφόρησε και σε ιδιαίτερο ανάτυπο (1974).

109-124 Ο «Ασκραίος» του Παλαμά. *Κυπριακά Γράμματα*, Β', 7-8 (Απρίλιος-Μάιος 1936), 374-382.

125-127 «Για να Γνωρίσουμε τον Παλαμά». *Κυπριακά Γράμματα*, Α', 12 (Μάρτιος 1935), 392-393.

128-132 «Τα Χρόνια μου και τα Χαρτιά μου» του Παλαμά. *Κυπριακά Γράμματα*, Ε', 63 (Σεπτέμβριος 1940), 257-258.

133-136 Για την Προτομή του Κωστή Παλαμά. *Ελευθερία* 28 Μαρτίου 1937. Με το ψευδώνυμο Κ. Καστρινός.

137-139 «Βιβλιογραφία Κωστή Παλαμά. 1943-1953». *Κυπριακά Γράμματα*, ΙΘ', 233 (Νοέμβριος 1954), 443-444.

143-155. Ο Ποιητής Ι. Ν. Γρυπάρης. Ομιλία στο Φιλολογικό Μνημόσυνο του Ι.Ν. Γρυπάρη, στο Παγκύπριο Γυμνάσιο, 2 Απριλίου 1944. Πρωτοδημοσιεύτηκε στα *Κυπριακά Χρονικά*, Η', 67 (1971), 23-29 (με κάποιες παραλείψεις και άλλα τυπογραφικά λάθη). Κυκλοφόρησε και σε ανάτυπο (1971), σ. 9.

156-158 Ανδρέας Κάλβος. *Κυπριακά Γράμματα*, Ζ', 83-84 (Μάιος-Ιούνιος 1942), 28-29.

159-165 Σωτήρης Σκίπης. «Λιμάνια και Σταθμοί». *Κυπριακά Γράμματα*, Β', 11-12 (Αύγουστος-Σεπτέμβριος 1936), 512-513.

«Μεσ' από τα Τείχη», *Κυπριακά Γράμματα*, Ι', 125-126 (Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1945), 171-172.

166-169 Λάμπρος Πορφύρας. *Κυπριακά Γράμματα*, Α', 101 (Φεβρουάριος 1935), 327-328.

170-181 Κ. Γ. Καρυωτάκης. α) Ο Καρυωτάκης και το Έργο του. *Ελευθερία*, 19 Ιουνίου 1938. β) Ο Καρυωτάκης και η Κριτική. *Ελευθερία*, 23 Ιουνίου 1938. γ) Η Επίδραση του Καρυωτάκη. *Ελευθερία*, 26 Ιουνίου 1938.

182-185 Απ' αφορμή την «Οδύσσεια» του Νίκου Καζαντζάκη. *Ελευθερία*, 26 Μαρτίου 1939, με τίτλο «Το Μεταπολεμικό Έπος. Ηρωικές Πνοές και Κρίσιμες Στιγμές».

186-190 Τα Δράματα του Νίκου Καζαντζάκη. *Κυπριακά Γράμματα*, ΙΑ', 131-132 (Μάιος-Ιούνιος 1946), 65-67.

191-200 Το Πρόβλημα «Καζαντζάκης». *Νέα Εστία*, Χριστούγεννα (1977), 78-82. ('Έτος ΝΑ', 1977, τόμος 102, τεύχος 1211).

203-234 Αλέξανδρος Παπαδιαμάνης, ο Άγιος των Ελληνικών Γραμμάτων. Ομιλία στην Ελληνική Ορθόδοξη Θεολογική Σχολή «Ο Τιμιος Σταυρός», Brookline, Massachusetts, 5 Μαΐου 1966. Πρωτοδημοσιεύτηκε στη *Φιλολογική Κύπρο* (1970), 15-36. Κυκλοφόρησε και σε ανάτυπο (1970).

235-238 Βιβλιογραφία Παπαδιαμάντη. *Κυπριακά Γράμματα*, Α', 14-16 (Απρίλιος, Μάιος, Ιούνιος 1935) 511-512.

239-264 Γιάννης Βλαχογιάννης. Ομιλία στο Φιλολογικό Μνημόσυνο του Γιάννη Βλαχογιάννη, στο Παγκύπριο Γυμνάσιο, 23 Αυγούστου 1945. Πρωτοδημοσιεύτηκε στην *Επιθεώρηση Λόγου και Τέχνης*, 9 και 10 (Σεπτέμβριος και Οκτώβριος 1970), Κυκλοφόρησε και σε ανάτυπο (1971), σ. 15.

265-275 Στρατής Μυριβήλης. «Το Γαλάζιο Βιβλίο». *Κυπριακά Γράμματα*, Ε', 59 (Μάιος 1940), 35-36.

«Βασίλης ο Αρβανίτης». *Κυπριακά Γράμματα*, I', 121-122 (Ιούλιος-Αύγουστος 1945), 88-89.

«Παγανά». *Κυπριακά Γράμματα*, I', 123-124 (Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1945), 129-130.

«Παν». *Κυπριακά Γράμματα*, IB', 139-140 (Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1947), 55-56.

«Παναγιά η Γοργόνα». *Κυπριακά Γράμματα*, IE', 185 (Νοέμβριος 1950), 332-333.

276-286 Ηλίας Βενέζης. «Το Νοῦμερο 31328». *Μελέτη - Κριτική*, A', 3 (Απρίλιος 1932), 21-22. Με το ψευδώνυμο Κ. Προσπέριος.

«Αιολική Γη», «'Ανεμοι». *Κυπριακά Γράμματα*, I', 121-122 (Ιούλιος-Αύγουστος 1945), 86-88.

«Μπλο C». *Κυπριακά Γράμματα*, IA', 133-134 (Ιούλιος-Αύγουστος 1946), 135-136.

«'Ωρα Πολέμου». *Κυπριακά Γράμματα*, IB', 139-149 (Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1947), 57-58.

287-293 Ἄγγελος Τερζάκης. «Στοργή». *Κυπριακά Γράμματα*, I', 121-122 (Ιούλιος - Αύγουστος 1945), 89-90.

«Απρίλης. Το Βιβλίο του Γιου μου». «*Κυπριακά Γράμματα*, IA', 135-136 (Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 1946), 187-188.

«Πριγκηπέσσα Ιζαμπώ». «*Κυπριακά Γράμματα*, IB', 139-140 (Ιανουάριος - Φεβρουάριος 1947), 54-55.

294-300 Γιώργος Θεοτοκάς. «Ευριπίδης Πεντοζάλης και Ἄλλες Ιστορίες». *Ελευθερία*, 28 Αυγούστου 1938.

«Το Δαιμόνιο». *Ελευθερία*, 16 Οκτωβρίου 1938.

301-308 Μ. Καραγάτσης. «Γιούγκερμαν». *Ελευθερία* 22 Ιανουαρίου 1939.

«Το Χαμένο Νησί» και ο «Ο Κοτζάμπασης του Καστρόπυργου». «*Κυπριακά Γράμματα*, I', 123-124 (Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1945), 132-134.

«Η Λιτανεία των Ασεβών». «*Κυπριακά Γράμματα*, I', 125-126 (Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1945), 172-173.

309-318 Κοσμάς Πολίτης. «Λεμονοδάσος» και «Εκάτη». *Ελευθερία*, 13 Νοεμβρίου 1938. Με τον τίτλο «Ποίηση στην Πεζογραφία».

«Εγείρα» *Ελευθερία*, 20 Νοεμβρίου 1938. Με τον τίτλο «Το Ηρωικό Ποίημα των Παιδιών».

«Το Γυρί». «*Κυπριακά Γράμματα*, I', 123-124 (Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1945), 134-135.

319-322 Γ.Ν. Ἄμποτ. *Ελευθερία*, 30 Οκτωβρίου 1938.

323-327 Μενέλαος Λουντέμης. «Περιμένοντας το Ουράνιο Τόξο». «*Κυπριακά Γράμματα*, I', 127-128 (Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1946), 231-232.

«Καληνύχτα Ζωή». «Κυπριακά Γράμματα, ΙΑ', 135-136 (Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 1946), 188-189.

328-336 Γιάννης Σκαρίμπας. «Μαριάμπας». «Κυπριακά Γράμματα, Β', 26 (Νοέμβριος 1935) 109-110.

«Το Σόλο του Φίγκαρο». *Ελευθερία*, (7 Μαΐου 1938) Με τον τίτλο «Σουρρεαλιστική Πεζογραφία» και ψευδώνυμο Κ. Καστρινός

«Ουλαλούμ». «Κυπριακά Γράμματα, Γ', 5-6 (Φεβρουάριος-Μάρτιος 1937), 196-197.

337-352 Παντελής Πρεβελάκης. «Το Χρονικό μιας Πολιτείας». *Ανεξάρτητος*, 22 Μαρτίου 1939.

«Παντέρμη Κρήτη». «Κυπριακά Γράμματα, Ι', 121-122 (Ιούλιος-Αύγουστος 1945), 91-92.

«Ο Κρητικός. Το Δέντρο». «Κυπριακά Γράμματα, ΙΓ', 161 (Νοέμβριος 1948), 320-323. Με τίτλο «Ελληνική Παράδοση».

«Ο Κρητικός. Η Πρώτη Λευτεριά». «Κυπριακά Γράμματα, ΙΔ', 168 (Ιούνιος 1949), 203-204.

353-378 Από τη λογοτεχνία της Θεσσαλονίκης.

1. Στέλιος Ξεφλούδας. «Τα Τετράδια του Παύλου Φωτεινού» και «Εσωτερική Συμφωνία». *Ελευθερία*, 20 Μαρτίου 1938.

«Στο Φως του Λευκού Αγγέλου». *Ελευθερία*, 22 Μαρτίου 1938.

«Ἄνθρωποι του Μύθου». «Κυπριακά Γράμματα, ΙΑ', 133-134 (Ιούλιος - Αύγουστος 1946), 130-132.

2. Γ. Δέλιος. *Ελευθερία*, 27 Μαρτίου 1938.

3. Αρκάδιο. «Κυπριακά Γράμματα, Α', 17-18 (Μάιος - Ιούνιος 1935), 583-584.

4. Αλκ. Γιαννόπουλος. «Κεφάλια στη Σειρά». «Κυπριακά Γράμματα, Α', 11 (15 Φεβρουαρίου 1935), 354-355.

«Η Ηρωική Περιπέτεια». *Ελευθερία*, 3 Απριλίου 1938.

5. Γ. Θ. Βαφόπουλος. *Ελευθερία*, 21 Νοεμβρίου 1938. Με τίτλο «Ο Πόνος στην Ποίηση».

381-388 Ρήγας και Κοραής. Θρύλος και Πίστη. «Κυπριακά Γράμματα, ΙΓ', 159-160 (Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 1948), 299-303.

389-392 Για την Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. *Ελευθερία*, 29 Μαΐου 1938.

393-396 Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. «Κυπριακά Γράμματα, ΙΔ', 173 (Νοέμβριος 1949), 357-359.

397-411 Μια Παραπειστική Εικόνα της Λογοτεχνίας μας. «Κυπριακά Γράμματα, ΙΕ', 175 (Ιανουάριος 1950), 8-14.

412-416 Πνευματική Πορεία. «Κυπριακά Γράμματα, ΙΗ΄ 213 (Μάρτιος 1953), 98-100.

Το Βιβλιογραφικό αυτό Σημείωμα παρακαλώ να προστεθεί στην αρχή ή στο τέλος του βιβλίου μου « Έλληνες Ποητές και Πεζογράφοι (1989).

ΚΩΣΤΑΣ Μ. ΠΡΟΥΣΗΣ

Διαφάνεια στην ασφάλεια... **Money Plus**

Το νέο ασφαλιστικό - επενδυτικό σχέδιο
που απ' όλα διαφέρει και σ' όλους συμφέρει.

Το MONEY PLUS

είναι ένα επενδυτικό ασφαλιστικό σχέδιο
με τα ακόλουθα πλεονεκτήματα:

- Η επένδυσή σας έχει εγγύηση για 4% ελάχιστο ετήσιο σύνθετο τόκο.
- Τα έξοδα που επιβαρύνουν το Συμβόλαιο σας γνωστοποιούνται.
- Κάθε χρόνο εκδίδεται κατάσταση που δείχνει την πραγματική αξία του Συμβολαίου.
- Σε περίπτωση θανάτου οι δικαιούχοι ωφελούνται το ασφαλισμένο κεφάλαιο και την συνολική αξία της επένδυσης.
- Μετά τον δεκάτο χρόνο ο ασφαλιζόμενος δεν επιβαρύνεται με έξοδα εξαγοράς του συμβολαίου.

Money Plus

ΜΟΝΑΔΙΚΟ ΓΙΑ ΣΑΣ

Λευκωσία: Θεμιστοκλή Δέρβη 39, Τηλ. 02-441989
Λάρνακα - Παραλίμνι: Τηλ. 04-656532
Λεμεσός: Τηλ. 05-352398
Πάφος: Τηλ. 06-242035

SUCCESS

70 ΧΡΟΝΙΑ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΠΕΙΡΑΣ

Αποκόψτε και αποστείλτε για περισσότερες πληροφορίες και prospectus το πιο κάτω δελτίο συμπληρωμένο στη διεύθυνση
British American Co. Ltd, T.K. 4761, Λευκωσία.

Όνομα

Διεύθυνση Τηλ.

Για τον άντρα που ξέρει να ξεχωρίζει...

PHILEAS

Η νέα ανδρική σειρά
NINA RICCI Paris

νέο

Baygon[®] spray

Καταριδοκτόνο
με μεγάλη διάρκεια δράσης

Είναι πολύ
αποτελεσματικό
για τα οικιακά έντομα.

Καταπολεμά:
Καταριδες,
μυρμήγκια, ψαράκια,
κοριούς, σκόρους,
τσιμπούρια, αράχνες,
κ.λ.π.

Bayer

Με την εγγύηση της Bayer.

Δεν καταστρέφει το ΟΖΟΝ

Αρ. Εγγραφής Υπ. Γεωργίας Η43

Εισαγωγείς — Διανομείς:

Κώστας Χριστοδούλου & Σία

Θ. Θεοδότη 30, Τηλ. 449843, Λευκωσία

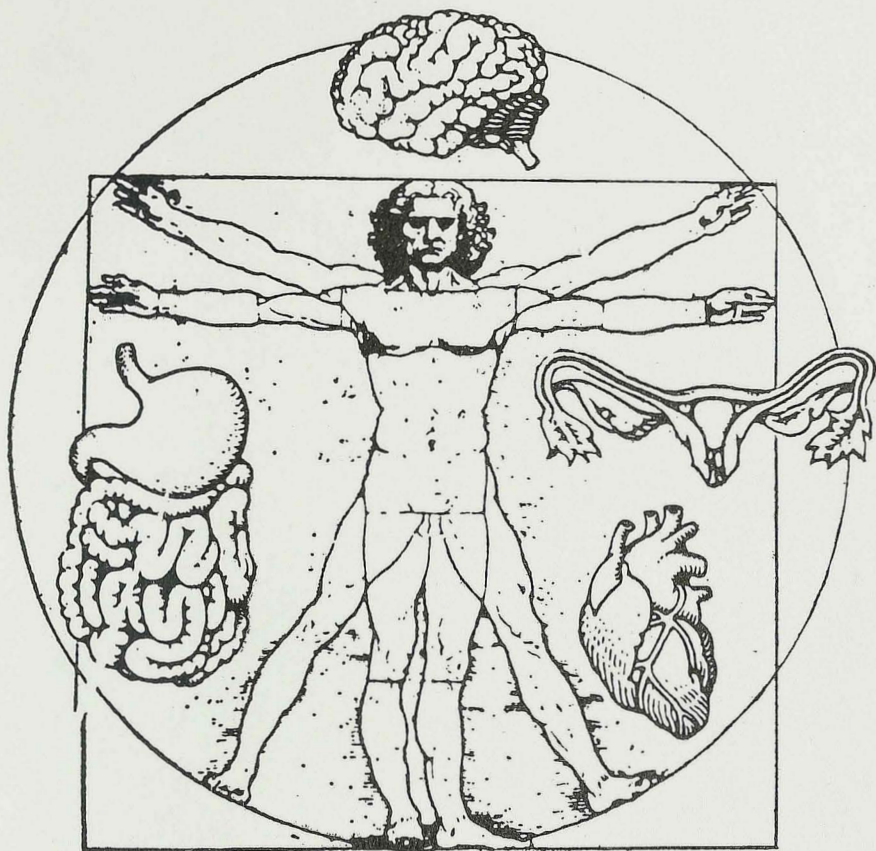

For the many dimensions of anxiety

ATIVAN*

(lorazepam, Wyeth)

A single anxiolytic

provides deeper, more selective anxiolytic relief

**in both functional and organic disorders
with low-dosage safety
compatible with standard treatment regimens**

Wyeth International Limited
Philadelphia, Pa. 19101 U.S.A.

*trademark

ΜΠΥΡΑ ΚΕΟ

η μπύρα σας...

